PILOT DE RĂZBOI

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

PILOT DE RĂZBOI

Traducere de
PAUL B. MARIAN

Editura „VATRA", Bucureşti, Str. Vasile Conta, 12
Tel.: 1.38.92 şi 2.05.22

Versiunea românească a acestei cărți este proprietatea Editurei VATRA, S. A. R. Orice reproducere, compilație sau rezumat al acestei opere, fără autorizația scrisă a Editurii, va fi urmărită conform legii.

Copyright by VATRA S. A. R., București.

PREFAȚA TRADUCĂTORULUI

Civilizația noastră a putut fi definită de un ironist care-i subliniu amar anumite aspecte — parafrazând frumoasa frază care cristalizează înțelesul democrației americane — drept o „civilizație a mașinii, prin mașină, pentru mașină".

Dar, încet, încet, mașina și-a pierdut înfățișarea aceasta de Frankenstein gata să-și distrugă creatorul, sau de zeu Moloh al unei religii apocaliptice. Caliban a fost îmblânzit, omul și mașina n'au mai fost stăpân și slugă, ci au devenit prieteni.

Cinematograful a prins mai bine decât orlcare artă poezia aceasta a mașinii devenită element familiar de decor; documentarele lui Rotman și Paul Rotha sau Bestia umană a lui Renoir au dovedit puritatea de linii pe care o poate avea un elevator și senzația de deplinătate, de organism sănătos, pe care o împrăștie un mecanism care funcționează perfect.

E drept, Walt Whitman a cântat locomotiva, dar el murise când a țâșnit săgeata pornită spre cer a avionului. De aceia Saint Exupéry cu apariția sa modestă, dar meteorică, a împlinit într'adevăr un gol.

Născut la Bugey, lângă Lyon, el a avut multă vreme o existență calmă și care nu lăsa să se prevadă că va deveni unul din ambasadorii spiritului francez. Totuși, din școală, el trăda acea îmbinare de pozitivism și visare care alcătuiește aliajul ciudat și original al cărților lui. Și poate că educația sa într'un colegiu dominican l-a făcut să caute mereu un far spiritual, pe care cărțile nu i-l puteau oferi și o disciplină liberă, un constructivism în cadrul căruia individul să se depășească mereu, păstrându-și, totuși, esența.

Astfel el părăsește — împreună cu tovarășii săi de epopee, Mer-

noz şi Guillaumet – la asediul cerului, încercând să lege cu un fir aerian continentele, să prefacă Oceanul într'un lac familiar.

Şi ceasurile de tăcere în care pilotul – controlând atent manometrele, pârghiile şi cadranele sale, ca un alchimist într'un laborator de anihilat timpul şi depărtările – îşi ducea preţioasa povară umană, nu l-au izolat, ci i-au creeat legături noi, antene subtile.

Nu o mărturisea chiar el, într'un interview, atunci când fusese întrebat: „Ce constituie, îndeosebi, plăcerea sborului ?" : – Această formă a plăcerii se naşte totdeauna din intensitatea sentimentului existenţei, adică din bogăţia legăturilor cari ne ţin strâns înlănţuiţi de lumea exterioară. Plictiseala este, în mod specific, o stare în care toate legăturile sunt rupte : lumea exterioară nu mai reacţionează asupra ta. Când ceva te solicită şi te leagă cu deasila de lumea exterioară cu cât mai multe legături posibile, cu cât aceste legături sunt mai cuprinzătoare, mai numeroase, cu atât mai mult capeţi sentimentul unei exaltări individuale. Când îţi procuri o plăcere, cum este aceea a sborului, nu mai este vorba deloc de acele plăceri lirice, false şi găunoase, ci tocmai de un limbaj cu totul particular, ce se stabileşte între tine şi lumea exterioară, pe care o zăreşti, poate, sub un unghiu special şi nou, dar care n'are, totuşi, o bază cu totul concretă."

Experienţa acestor ceasuri de zbor a rodit prima sa carte, **Sborul de noapte** *– tradusă şi la noi de d. Gh. Dinu. Era un mesaj adresat tuturora. Cide, receptiv totdeauna la tot ce completează petele albe de pe harta sufletului omenesc, a fost primul care l-a semnalat.*

Nimic din senzaţionalul marilor raiduri, un stil limpede, unduitor, care cuprinde toate cutele gândirii, un patetic simplu şi direct, calităţile acestea dovedeau că aripile sale uriaşe nu-l împiedicau pe Exupéry să păşească ferm, dăruind cu generozitate realităţile şi observaţiile psihologice culese printre nouri.

Cititorii au fost cuceriţi de sinceritatea sa; destinul de eroi antic, al pilotului Fabien, care piere în luptă cu furtuna deasupra Anzilor aşa cum cei aleşi şi care au urcat mai sus sunt doborâţi mai întâi făcea să vibreze clopotul de aramă al tragediei şi pentru omul modern.

Critica nu l'a luat prea mult în seamă; era socotit drept autorul unei literaturi oarecum de specialitate sau calificat laturea cea mai neînsemnată a cadrilaterului energetic şi dinamic al literaturii franceze: Monthèrlant, Andrè Malraux şi Drieu la Rochelle (antrenat

apoi de teorii şubrede spre rolul de vedetă colaboraţionistă). Kléber Haedens ajungea chiar la epitete ca „écrivain irritant et falot".

E drept că — deşi preţul pe care-l dă disciplinei îl asemăna cu Kipling - dar, spre deosebire de scriitorii anglo-saxoni, el nu s'a grăbit să-şi închege ideile sau să ofere soluţii în cadrul unui sistem. De altfel, reputaţia literară îl preocupa prea puţin, şi Terre des hommes nu e o încercare de a-şi consolida un renume, ci continuarea firească a unei confesiuni, o limpezire faţă de sine însuşi.

De aceea Pilot de război trezea un interes deosebit. De data aceasta autorul se întorcea la uneltele sale încărcat de experienţa înfrângerii de suferinţa unui popor care, obişnuit să privească spre stele, fusese silit să muşte ţărâna. El nu mai supraveghia pulsaţiile prieteneşti, torsul ritmic al motorului, ci maşina-duşman, care scuipă moartea prin mitralierele ei. Suspendat între cer şi pământ, în acea anticameră a morţii care e carlinga unui avion în misiune — pilotul are prilejul unei supreme verificări, şi gândurile pe care le deapănă umplu această densă şi bogată carte.

Aşteptarea continuă a morţii, faptul că ea poate ţâşni din orice colţ de zare, îi modifică sensurile; ea devine sfârşit de carieră sau termen de comunicat. Ea nu creiază psichoze, nici blazări; proiectat în afara timpului, Exupéry simte că moartea îi poate creia un păienjeniş de legături cu lucrurile. Ea nu-i trece prin faţă filmul rapid de imagini care ne-am obişnuit să ni se spună că ar caracteriza agoniile; nu duce nici spre trădare, căci te porţi mereu pe tine însuţi ca un melc legat de blestemul cochiliei — nu-ţi poţi îngădui nici luxul măştii patetice a muribundului.

Dar această constatare pirandeliană nu-l face pe Exupéry să se închidă în formule abstracte sau să se piardă în norii realităţilor.

El înţelege că moartea sa nu poate însemna amputare, sacrificiu ascetic, sau dăruire dintr'un prea plin, ci doar o candelă care să păstreze vie flacăra iubirii de libertate.

Gloanţele care fac ca în fiecare clipă calea sa să se întretaie cu neantul îi întăresc convingerea că trebuie să ducă mai departe lupta începută nu din spirit de aventură, dintr'o sfidare a celui mai tare, ci fiindcă îşi dă seama că individul trebuie să devină pentru un timp războinic pentru a învinge forţa prin forţă şi a da naştere cu preţul acestei restrângeri, unui nou organism social, care să-i îngăduie deplină desvoltare, spre o creştere armonică a tuturor celulelor sale.

Şi când, peste 3 ani, Exupéry s'a desprins pentru totdeauna de pe cerul mediteranian ce se boltеşte deasupra Proventei, desigur

că n'a simțit cum se prăbușește, ci i s'a părut că-și înfige pe veci rădăcinile în solul natal.

Demiurg anonim, el a plămădit cu sângele său o Franță în prospătată și veșnic tânără.

Oasele sale sunt risipite undeva, pe întinsul uriașului Pantheon de eroi care e întreg pământul Franței, dar spiritul său e încă viu în cele 4 cărți — căci între timp publicase și **Scrisorile unui ostatec**, *străbătute de un cald suflu de umanitate și o largă înțelegere.*

Moartea sa a fost parafa finală a unei vieți scrise ca o frază limpede; era doar consecința firească a crezului său, implicată în fiecare rând din **Pilot de război.**

Căzând în chip sobru, bărbătesc, în lupta pentru reîntronarea valorilor europene și pentru doborîrea idolilor pe care voia să-i înalțe brutalitatea teutonă, Antoine de Saint Exupéry a devenit unul din acei cetățeni ai lumii cu care oricare cultură se mândrește.

Nu l-am mai revăzut pe Saint-Ex.

de ANDRÉ CHATEAU

31 Iulie 1944... ora 9 dim...

Pe un aerodrom din împrejurimile Bastiei, mai multe avioane de recunoaştere strălucesc în soare, în timp ce în jurul lor se agită echipele de mecanici. Cerul fără nori îşi arată bolta lui albastră. Puţin mai la o parte un *Lockheed Lighting*, căruia în mod obişnuit i se spune „P. 38" e gata pentru decolare. Pe aripele lui sunt cocarde tricolore... Stă acolo, ca un cal de rasă care îşi aşteaptă călăreţul, tropăind parcă de nerăbdare.

Călăreţul... e comandantul Antoine de Saint-Exupery. El trebuie să-l preia, să-l conducă şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, să-l aducă la „potou". Intr'adevăr, escadrilei franceze din „North Africa Reconaissance Wing", îi sosise în ajun un ordin, dela Statul Major: se îndeplinit o misiune în sud-estul Franţei. Urgent. Era rândul lui Saint-Ex.

St. Ex. cercetează amănunţit misiunea care i-a fost încredinţată, împreună cu comandantul G... şi căpitanul L... In ajunul zilei „J", pe care o simţea apropiată, Marele Pilot vroia să aibă toate atuurile în mână. Peste puţin timp, el mânca la popotă, glumind ca deobiceiu. Cu caracterul lui flegmatic, atât de caracteristic, el tredona, iar la desert făcu câteva scamatorii cu cărţile de joc, ca să-şi distreze camarazii.

Stând pe pat, în odaia lui, Saint-Ex. îşi orândueşte hârtiile E în bluză, dar şi-a şi îmbrăcat pantalonii de sbor.

— Gata, domnule comandant?

E căpitanul I... care, ca ofiţer de operaţii, a venit să-l ia. Nu trece mult şi vine şi René G..., şeful Escadrilei care s'a luptat cu St.-Ex. în 1939-40 în Grupul 2/33.

— Plecăm, domnule comandant?

— Desigur,

Şi Saint-Ex., tot aşa simplu, cum o făcea la Toulouse sau Natal când era vorba ca să transporte cu el „curierul", începu să se îmbrace.

Ajutat de camarazii lui, în curând e „înhămat" : combinezon, mască de oxigen cu microfon, saci cu alimente concentrate, parașută, *Mae West*, fără să uite hărţile şi rigla, etc... etc... In timp ce se îndreaptă spre „zinc", St-Ex. glumeşte cu tovarăşii lui şi zâmbetul lui scotea şi mai mult în evidenţă blândul lui obraz sbârcit.

Câteva clipe mai târziu el e „fixat" la postul lui de pilot. Casca e aranjată şi deasemeni şi ochelarii. O ultimă strângere de mână lui G...

— Gata ?

— Gata, domnule comandant.

Capota e trasă, motoarele duduie. Incet, încet, avionul se urneşte, ia viteză şi decolează.

De pe teren, ghiceşti gesturile automate ale pilotului : trage de frâne şi reglează turaţiile, presiunea, carburaţia, pune în funcţiune „orizontul", reglează temperatura Prestonului, apoi stabileşte alimentaţia cu tancurile de benzină.

Avionul a făcut un arc de cerc, deasupra terenului şi a luat altitudine. In curând nu mai e decât ur punct negru care se îndreaptă cu 700 km. pe oră spre coastele Franţei.

Misiunea... ultima misiune a lui Antoine de Saint-Exupery a început...

Intorşi acasă, G... şi L.. desfac o hartă enormă, pe care urmăresc sborul. Degetele lor ating oraşele Franţei, care sunt încă în mâinile duşmanului şi unde trăiesc toţi acei pe care-i iubesc, amintirile şi nădejdile lor.

— Dacă totul merge bine, el o să fie acolo la ora 15, zice L...

Şi aşteptarea începe.

Prânz, belotă, ţigări...

Pe teren e mare zăpuşeală. In văzduh se aud zumzete de avioane: piloţii americani, după ce şi-au îndeplinit misiunea, se întorc.

— N'o să întârzie, spune comandantul G..., privindu-şi ceasul.

Dar clipele trec, apoi ceasuri. Toţi piloţii francezi sunt acum în jurul lui G.. şi neliniştea li se citeşte pe chipuri. Instiinţate, toate posturile de radio dau acelaş răspuns sfâşietor : „Nu știm nimic de St.-Ex".

O scurtă ştire falsă aduce o clipă de uşurare. Dar e numai decât rectificată : era vorba de un 038 american, silit să aterizeze pe alt teren.

In seara aceea, masa a fost tristă la escadrilă şi, totuş, nici un pilot nu vroia să creadă că avioanele de vânătoare sau „Flack"-urile duşmane l'au putut doborî pe Saint-Ex.

Misiunea lui, — azi se poate spune, — era să fotografieze toate obiectivele duşmane din Haute-Savoie şi mai ales acele din apropierea lacului Annecy. In două rânduri Saint-Ex., sburând peste această regiune, a trebuit să învingă mari greutăţi.

Totuş, mai sunt nădejdi: poate a aterizat în Elveţia. Poate s'a aruncat cu paraşuta şi a ajuns la maquiştii din Haute-Savoie. Poate să fi fost făcut şi prizonier.

La escadrila, a cărei bază e acum „undeva în răsăritul Franţei", toate nădejdile se risipesc încetul cu încetul. Nimeni nu îndrăzneşte să spună într'adevăr că „St.-Ex. era aşa... sau aşa".. căci, contrariu unor anumite informaţii, trupul lui n'a fost găsit în acea zi. Dar nimeni nu îndrăzneşte nici să spună „St.-Ex. e aşa.. sau altfel"...

Şi singura teză care biruie, pentru o pricină, care n'o să se cunoască, fără îndoială, niciodată, e că trupul camaradului iubit, ca şi respectat, zace desmembrat într'unul din pustiurile îngheţate ale Alpilor, de unde, odată (era înainte de războiu, când sbura deasupra Cordilierilor Anzilor) era cât pe aci să nu se mai întoarcă.

N'am de gând să descriu aici cariera lui Antoine de Saint-Exupery.

Se ştie că aspra meserie de pilot de linie pe care o exercita ca pe un sacerdoţiu i-a inspirat operele sale: „Curierul din Sud"; „Sbor de noapte" şi, mai ales, „Pământ al oamenilor", dedicat camaradului său Guillaumat şi în care se exprimă, fără reţinere, toată sensibilitatea lui St.-Exupery.

Căpitan de rezervă, el e vărsat, în Septembrie 1939, la grupul de recunoaştere 2/33. Ia parte la numeroase acţiuni, întâi deasupra Germaniei, apoi în Franţa, unde ia parte la războiul pe care-l simte pierdut.

Pe jurnalul lui de drum el ia note, pe care le regăsim în „Pilot de războiu".

Armistiţiul şi groaznicele lui consecinţe îl revoltă pe Saint-Ex. în care totul e profund francez şi adânc uman. Pleacă în Statele Unite. Duşmănia lui pentru metodele rasiste ale Vichy-ului îşi dă frâu liber în mai multe articole şi, mai ales, în „Scrisoare unui ostatec". Devine unul din scriitorii cei mai citiţi din America şi cărţile lui, conferinţele, filmele turnate după operele lui îi dăruiesc un renume neasemuit.

Dar soseşte Noembrie 1942...

Aliaţii debarcă în Africa de Nord, armata franceză, reconst

tuită, își reia locul în luptă. Antoine de Saint-Exupery nu mai are decât un gând: să-și reia locul în jocul teribil și să slujească Franța, dar ca ostaș. Renunță, deci, la meseria de ziarist și scriitor și, într'o frumoasă dimineață, debarcă în Africa de Nord.

Are 43 de ani și trupul lui e puțin obosit.

Dar n'are nici o însemnătate; el vrea să dea ideilor pe care le îndrăgește mai multă putere, concretizându-le în acțiune și, în consecință, vrea să lupte.

Vărsat la fosta lui escadrilă G. R. 2/33, regăsește cu bucurie mai mulți dintre camarazii lui și pe *Lighting*-ul cu care a fost înzestrată escadrila și începe un antrenament sever. Vechiul pilot, care a brăzdat toate cerurile lumii, devine elev și în primăvara anului 1943, decolează de pe un aerodrom, de undeva din Tunisia ca să efectueze noile lui misiuni de război. E integrat în acea minunată falangă pe care o alcătuesc „Fotografii Cerului". In curând, însă, se pune chestiunea vârstei pentru St. Ex., și comandantul american, neclintit, îl îndepărtează de pe teren. In timpul iernei din 1943-44, gloriosul pilot se plictisește de moarte la Alger, apoi izbutește să-și reia activitatea la Statul Major al grupului de bombardament francez (B. 26), care își avea baza în Sardinia.

Funcțiunile lui nu-i satisfac nici pe departe idealul și dorința lui de a servi „executând". Demersurile care le întreprinde atunci sunt, în cele din urmă, încununate de izbândă și camarazii lui dela G. R. 2/33 au, într'o frumoasă zi, surpriza să vadă debarcând la Anghere, în Sardinia, pe marele St.-Ex., care între timp a fost înaintat comandant.

Acolo, iubit și admirat de toți, el nu ține să fie decât camaradul de luptă, care niciodată n'a lăsat să-i treacă rândul lui în executarea vreunei „misiuni".

De o inteligență superioară, St.-Ex. era, totuș, strălucitor în multiple domenii și cultura lui nesfârșit de variată putea pune în încurcătură matematicieni eminenți prin noi probleme și să dea de gândit la mari fizicieni asupra vederilor lui personale privitoare la fizica moleculară sau radioactivitate.

Il plăcea, când se ivea prilejul, să discute teologie cu un preot, dar putea face și gimbușlucuri cu cărți, sau să facă gălăgie la masa dela popotă, ca un tânăr locotenent.

Fiind foart sociabil, St.-Ex. știa să înfrățească o camaraderie plină de farmec nespus cu o simplicitate mișcătoare prin sinceritatea ei, o bună dispoziție și un antren aproape de nezdruncinat și, mai ales, o voință adâncă de a se pune la nivelul anturajului sau a interlocutorului său, oricare ar fi fost.

Desigur i se recunoşteau o grămadă de cusururi: distracţii „patologice", stângăcie fizică, o dezarmantă desordine materială.

Dar aceste cusururi „terre à terre" te fac să te gândeşti la versurile lui Baudelaire: *„Ses ailes de géant l'empêchent de marcher"*

Ultima oară l-am văzut pe St. Exupery la 17 Iulie 1944

Era în Tunisia, la Marsa, unde venise să ia parte la botezul fiului lui, băiatul lui Rene G..., şeful lui de escadrilă.

Pe terasa oraşului evocam amintiri comune. Într'adevăr, amândoi trăisem drama războiului civil spaniol şi, în deosebi, asediul Madridului.

Îl mai revăd încă, povestindu-mi anecdote prinse *sur le vif*, în mijlocul eroicilor apărători ai capitalei spaniole.

Silueta lui înaltă se reliefa în lumina crudă a acelei după amiezi de Iulie, în timp ce privirea lui se oprea asupra acestei Mediterane, al cărui cer îl cercetase ades.

Întrebându-l asupra activităţii lui literare, el îmi mărturisi că afară de câteva articole trimise la răstimpuri regulate periodicelor americane, avea o nouă lucrare.

„E într'un fel oarecare continuarea lucrării „Pilot de război", îmi spuse el, „în care vreau să subliniez, cu putere, voinţa de renaştere a Franţei, intrată în luptă şi mergând spre victorie".

Antoine de Saint-Exupery nu mai este.

Doborît în plin sbor ca Guynemer, Tulasne, Guillaumet, Mermoz. Ca toţi acei cari l-au precedat în veşnicie „el s'a retras îndărătul operii lui ca un secerător care, după ce şi-a legat bine snopii s'a culcat pe ogorul său" [1]

---

[1] Din „Pământul oamenilor".

Comandantului Alias, tuturor camarazilor mei din Grupul Aerian 2/33 de Mare Recunoaştere, şi mai ales, căpitanului observator Moreau şi locotenenţilor observatori Azambe şi Dutertre, care au fost, rând pe rând, tovarăşii mei de bord, în cursul sborurilor mele de război din campania 1939—1940 şi al căror prieten credincios sunt, pentru tot restul vieţii mele.

CAPITOLUL I

Fără îndoială, visez... Sunt la liceu. Am cincisprezece ani. Desleg cu răbdare o problemă de geometrie. Rezemat de pupitrul negru, mânuesc cuminte compasul, linia, raportorul. Sunt silitor și liniștit. În juru-mi colegii vorbesc în șoaptă. Unul din ei înșiruie cifre pe o tablă neagră. Alții, mai puțin serioși, joacă bridge. Mă afund, din când în când și mai adânc în vis și, arunc câte o privire pe fereastră: o ramură de copac se clatină ușor în soare. Mă uit multă vreme... Sunt un elev distrat... Imi place să mă bucur de soare, dar să și savurez acest miros copilăresc de pupitru, cretă, tablă neagră. Mă închid cu atâta bucurie în această copilărie bine apărată! Imi dau bine seama; mai întâiu e copilăria, liceul, colegii, apoi vine ziua examenelor, când capeți o diplomă oarecare și treci cu o strângere de inimă, un anumit portic — dincolo de care te simți, dintr'odată, bărbat.

Atunci calci pe pământ cu pași mai apăsați. Iți și începi drumul în viață. Cei dintâi pași ai drumului. In sfârșit, o să-ți încerci armele împotriva unor potrivnici adevărați.

Linia, echerul, compasul — ai să le folosești pentru a dura lumea, sau ca să biruești pe dușmani. S'au dus jocurile!

Știu că, deobiceiu, unui liceean nu-i este teamă să înfrunte viața. Un licean arde de nerăbdare. Necazurile, primejdiile, amărăciunile unei vieți de bărbat nu intimidează pe un elev.

Dar vezi că eu sunt un elev poznaș. Sunt un elev care își cunoaște fericirea și care nu este chiar atât de grăbit să înfrunte viața...

Trece Dutertre. Il poftesc.

— Șezi aici, să jucăm cărți.

Și sunt fericit când îi dau asul de pică. Dutertre șade în fața mea, la un pupitru negru, ca și al meu, cu picioarele în aer. Râde și zâmbesc cu modestie. Pénicot se apropie de noi și-și reazemă brațul pe umărul meu.

— Ei, camarade?

Doamne, cât este de duioasă scena aceasta!

Un pedagog (e într'adevăr un pedagog?) deschide uşa şi poftește pe doi camarazi. Ei îşi lasă linia, compasul, se ridică şi ies. Îi urmărim cu ochii. Pentru dânşii, s'a isprăvit. Li se dă drumul în viaţă. Ştiinţa le va servi. Ei se duc, ca bărbaţi, ca să încerce împotriva adversarilor reţetele calculelor lor. Ciudată şcoală, din care fiecare pleacă la rândul său. Şi fără să-şi ia un prea sgomotos rămas bun. Aceşti doi camarazi nici nu ne-au privit. măcar. Totuşi, soarta îi va duce, poate, mai departe decât în China Cu mult mai departe! Când, după şcoală, viaţa îi împrăştie pe oameni, pot ei să jure că se vor revedea ?

Noi, care mai trăim încă în calda pace a maşinii de scos puf, ne lăsăm capul pe piept...

— Ascultă, Dutertre, astăseară...

Dar aceiaşi uşă se deschide a doua oară şi aud, ca un verdict:

— Căpitanul de Saint Exupéry şi locotenentul Dutertre, la domnul comandant.

— Şcoala s'a sfârşit. Începe viaţa.

— Tu ştiai că-i rândul nostru?

— Pénicot a sburat azi dimineaţă.

Fără îndoială, plecăm în misiune ; deaceea ne convoacă. Suntem la sfârşitul lui Maiu, în toiul retragerii, în plină prăbuşire. Se sacrifică echipagii, aşa cum ai arunca peste o pădure în flăcări câteva pahare de apă. Cum poţi cântări riscurile, când totul se prăbuşeşte ? In Franţa au rămas doar cincizeci de echipagii alcătuite din trei oameni, dintre care douăzeci şi trei la noi în Grupul 2/33. In trei săptămâni am pierdut din douăzeci şi trei, şaptesprezece echipagii. Ne-am topit ca ceara. Ieri spuneam locotenentului Gavoille :

— Vom vedea după război.

Iar locotenentul Gavoille mi-a răspuns:

— Nu cumva aveţi pretenţia, domnule căpitan. să rămâneţi în viaţă la sfârşitul războiului?

Gavoille nu glumea. Ştiam că nu puteam face decât să ne aruncăm în marea de flăcări, chiar dacă gestul era inutil. Am rămas cincizeci pentru toată Franţa. Pe umerii noştri se sprijină toată strategia armatei franceze ! Arde un codru nesfârşit de mare şi n'ai, ca să-l stingi, decât câteva pahare de apă; le vei sacrifica.

Aşa-i cinstit! Cui i-ar trece prin minte să se plângă? Aţi auzit răspunzându-se vreodată, la noi, altceva, decât: „Bine, domnule comandant. Da, domnule comandant. Mulţumesc, domnule comandant. Am înţeles, domnule comandant !". Dar în vremea acestui sfârşit de război o impresie domină pe toate celelalte. Absurdul. Totul

părâe în jurul nostru. Totul se năruo. Chiar şi moartea pare fără noimă. In haosul acesta, nici moartea nu-i serioasă.

Intrăm la comandantul Alias (El comandă şi astăzi. la Tunis, acelaş Grup 2/33).

— Bună ziua, Saint Ex. Bună ziua, Dutertre. Luaţi loc.

Ne aşezăm. Comandantul întinde o hartă pe masă şi se întoarce spre planton:

— Adu-mi buletinul meteorologic.

Incepe apoi să bată în masă cu creionul. Il observ. Are figura trasă. N'a dormit. Făcuse naveta, în maşină, ca să caute un Stat Major fantomă, Statul-Major al Diviziei, Statul-Major al Subdiviziei... A încercat să se lupte cu depozitele de aprovizionare, care nu livrau piese de schimb. A zăbovit pe drumuri pline de vehicule. A condus deasemenea, ultima mutare şi ultima instalare — căci ne schimbam domiciliul ca sărăcilii, urmăriţi de un portăret neînduplecat. Alias izbutise să salveze, de fiecare dată, avioanele, camioanele şi zece tone de material. Dar noi ne dădeam seama că puterile îl părăseau, şi nervii.

— Aşa...

Bate într'una cu creionul în masă şi nici nu ne priveşte.

— E tare plictisitor...

Apoi ridică din umeri.

— E o misiune plictisitoare. Dar cei dela Statul-Major ţin la ea. Ţin mult... Am discutat cu ei, dar ei ţin... Asta-i.

Dutertre şi cu mine privim pe fereastră cerul liniştit. Aud cotcodăcind găinile, căci biroul comandantului este instalat într'o fermă, iar serviciul de informaţii, într'o şcoală. In faţa morţii atât de apropiate nu voiu pune fructele cari se coc vara, puii care se rotunjesc, grâul care creşte. Nu înţeleg întrucât calmul verii ar contrazice moartea, întrucât blândeţea lucrurilor ar fi o ironie. Dar o idee nedesluşită îmi trece prin cap. „Se strică o vară. O vară în pană"... Am văzut batoze părăsite. Secerători părăsite. In şanţurile drumurilor, vehicule în pană, părăsite. Sate părăsite. Intr'un sat pustiu, apa unei cişmele curgea într'una. Apa limpede se prefăcea în băltoacă — apa care ceruse oamenilor atâtea sforţări şi atâta grijă.

Deodată îmi vine în minte o imagine absurdă. Aceea a orologiilor stricate. A tuturor orologiilor stricate. Orologiile bisericilor din sat. Orologiile gărilor. Pendulele de pe căminurile caselor goale. Şi, în vitrina unui ceasornicar refugiat, un morman de pendule moarte, ca nişte oseminte. In timp de războiu, nu se mai întorc ceasornicile. Nu se mai strânge sfecla. Nu se mai repară vagoanele. Şi apa, — captată pentru ca să astâmpere setea sau

pentru spălatul frumoaselor dantele de duminică ale țărăncilor— apa aceasta se întinde, băltoacă, înaintea bisericii. Și oamenii mor, vara...

Parcă aș fi fost bolnav. Doctorul acesta mi-a spus acum câteva clipe: „E plictisitor..." Ar trebui, deci, să ne gândim la notar, la acei care rămân. De fapt, Dutertre și cu mine am înțeles că-i vorba de o misiune de sacrificiu.

— Având în vedere împrejurările de față, termină comandantul, nu trebue să ne gândim prea mult la riscuri...

Desigur. „Nu prea mult"... Și nu-i nimeni vinovat. Nici noi că suntem melancolici. Nici comandantul că e indispus. Nici Statul Major că dă ordine. Comandantul e morocănos fiindcă aceste ordine sunt absurde. Știm și noi — dar și Statul Major o știe. El dă ordine, pentrucă trebue să dea ordine. In timpul unui războiu, Statul Major dă ordine. Ele se încredințează unor călăreți frumoși sau, mai moderni, unor motocicliști. Acolo unde domnește haosul și desnădejdea, fiecare din acești frumoși călăreți sare de pe calul înspumegat. El arată Viitorul, — ca steaua Magilor. El aduce Adevărul. Și ordinele reclădesc lumea.

Asta-i schema războiului. Fresca în culori a războiului. Fiecare se străduiește, pe cât poate, ca războiul să semene a război. Fiecare se străduiește, cu pioșenie, să-i respecte regulele. Și atunci, s'ar putea ca acest război să binevoiască să semene a război.

Și tocmai pentruca să semene a război sunt sacrificate echipagiile, fără un scop precis. Nimeni nu-și mărturisește că acest război nu seamănă a nimic, că totul n'are nici un sens, că nici o schemă nu se potrivește,... că se trag cu gravitate niște fire care nu mai sunt legate de marionete. Statele Majore expediază, cu convingere, ordine care nu vor ajunge niciăeri. Ni se cer informații, pe care nu le putem aduna. Aviația nu-și poate lua sarcina de a lămuri Statelor Majore războiul. Aviația — prin observațiile sale — poate controla ipotezele. Dar nu mai există ipoteze.

De fapt, se cere dela cincizeci de echipaje să modeleze expresia unui război care n'are nici o expresie. Ni se adresează nouă ca unei cărturărese. Mă uit la Dutertre, observatorul meu — cărturăreasă. Ieri îi obiecta unui colonel venit dela Divizie: „Cum ar trebui să procedez ca să reperez pozițiile, dela zece metri deasupra solului și cu o viteză de cinci sute treizeci de kilometri pe oră?". „Foarte simplu. Veți vedea de unde se trage în sus! De unde se trage în sus, acolo sunt pozițiile germane".

— M'am lămurit, încheie Dutertre după discuție.

Căci soldații francezi n'au văzut niciodată avioane franceze. Sunt o mie, împrăștiate dela Dunkerque până în Alsacia. Mai bine zis sunt diluate în infinit. De aceea, pe front, când trece un avion,

ca o furtună, — nu poate fi decât germani. Atunci toți se silesc să-l doboare, înainte de a-și arunca bombele. Când i se aude doar huruitul, se și pun în funcțiune toate mitralierele și tunurile cu tir rapid.

— Cu o astfel de metodă, adăugă Dutertre, informațiile lor vor fi foarte prețioase!

Totuși, se va ține seamă de ele, fiindcă după schema de război, trebuie să ții seamă de informații! Da, și războiul s'a simțit.

Din fericire — noi știm bine — n'o să se țină deloc seama de aceste informații. Noi nici n'o să le putem transmite. Drumurile vor fi blocate. Telefoanele vor fi stricate. Statul Major va fi mutat în mare grabă. Informațiile însemnate asupra poziției inamicului, însuși inamicul le va da. Acum câteva zile, discutam lângă Laon asupra poziției eventuale a liniilor. Trimitem generalului un locotenent de legătură. La mijlocul drumului, între bază și general, mașina locotenentului dă peste un compresor pus de-a curmezișul șoselei, în spatele căruia se adăposteau două automobile blindate. Locotenentul vrea să se întoarcă. Dar o rafală de mitralieră îl omoară, rănind șoferul. Blindatele erau germane.

Judecând bine, Statul Major seamnă cu un jucător de bridge pe care l-ai întreba, dintr'o odaie alăturată:

— Ce să fac cu dama de pică?

Cel întrebat, ar ridica din umeri. Nevăzând nimic din joc, ce-ar putea răspunde?

Dar un Stat Major n'are dreptul să ridice din umeri. Dacă controlează încă unele unități, el trebue să acționeze — pentru a le ține în mână și pentru a încerca toate șansele, atâta timp cât ține războiul. Deși orb, el trebue să acționeze și să pună și pe alții în acțiune.

Dar e greu să atribui unei dame de pică un rol la întâmplare. Am și constatat, mai întâiu cu surpriză, apoi cu o evidență pe care am fi putut-o prevedea, că atunci când începe năruirea, lucrul merge alandala. Crezi că învinsul e copleșit de un noian de probleme și vrând să le rezolve, își istovește infanteria, artileria, tancurile, avioanele... Dar înfrângerea face să dispară din capul locului problemele. Nu mai înțelegi deloc jocul. Nu mai știi ce să faci cu avioanele, tancurile, dama de pică...

O arunci la întâmplare pe masă, după ce ți-ai bătut capul ca să-l descoperi un rol eficace. Te cuprinde indispoziția, nu febra. Numai victoria produce febră. Victoria organizează, victoria clădește. Și fiecare își poartă pietrele, gâfâind. Înfrângerea, însă, îl

cufundă pe oameni într'o atmosferă de buimăceală, de plictiseala și, mai mult decât orice, de zădărnicie.

Căci misiunile ce ni se dau sunt, înainte de toate, zadarnice. In fiecare zi mai zadarnice. Mai sângeroase și mai zadarnice. Cei ce ne dau ordine n'au la dispoziție alte resurse, pentru a stăvili prăbușirea unui munte decât câteva atule pe care le aruncă pe masă.

Duiertre și cu mine suntem atulele și noi îl ascultăm pe comandant. El ne expune programul pentru după-amiază. Ne trimete să sburăm, la o altitudine de șapte sute de metri, pe deasupra parcurilor de tancuri din regiunea Arras, la întoarcerea dintr'o cursă lungă la zece mii de metri. Are același ton, ca și cum ne-ar spune:

— O luați pe-a doua stradă la dreapta și mergeți până în colț, în piață. Acolo e un debit de tutun, de unde o să-mi cumpărați chibrituri...

— Bine, domnule comandant.

Misiunea noastră e tot atât de folositoare. Limbajul e tot atât de liric.

Imi zic: „e o misiune de sacrificiu". Mă gândesc... mă gândesc la multe lucruri.

La noapte, dacă voiu trăi, mă voi gândi la toate acestea. Dar voiu mai trăi? Când o misiune e ușoară, se întoarce unul din trei. Când, însă, o misiune e „plicticoasă", este neîndoios mult mai greu să te întorci. Iar aici în biroul comandantului, moartea nu-mi pare nici augustă, nici misterioasă, nici eroică, nici sfâșietoare. Nu este decât un semn al dezordinei. Un efect al dezordinei. Grupul ne va pierde, cum îți pierzi bagajele în învălmășeala unei schimbări de tren.

Asta nu înseamnă că nu gândesc și altfel despre război, moarte, sacrificiu și despre Franța, dar n'am o idee diriguitoare, un limbaj limpede. Gândesc prin contradicții. Adevărul meu e doar cioburi, pe cari nu le pot privi decât unul după altul. Dacă rămân în viață o să aștept să înnopteze ca să cuget. Noaptea mea dragă. Noaptea, rațiunea doarme și numai lucrurile își păstrează ființa. Cele cari sunt cu adevărat de seamă își recapătă forma, supraviețuind distrugerii prin analizele zilei. Omul își alătură cioburile și redevine arbore calm.

Ziua e pentru scenele de menaj, dar noaptea cel ce s'a certat regăsește dragostea. Căci dragostea e mai puternică decât furtuna vorbelor. Și bărbatul, sprijinit de marginea ferestrei, sub stele, simte iarăș răspunderea față de copiii care dorm, pentru pâinea de mâine, pentru somnul soției care se odihnește acolo, atât de fragilă, delicată și trecătoare.

Amorul nu se discută. El există. Să vină noaptea, ca să-mi arate o apariție, care să merite dragostea ! Ca să mă gândesc la civilizație, la soarta omului, la înclinarea pentru prietenie din țara noastră. Ca să doresc a servi un adevăr imperios, cu toate că poate, până acum, inexprimabil...

Deocamdată seamăn cu creștinul pe care l-a părăsit harul divin. Eu și Dutertre ne vom juca, desigur, rolurile cu conștiinciozitate, dar ca și când am vrea să salvăm ritualuri fără conținut. Așa-i când Dumnezeu a pierit. Am să aștept noaptea, dacă voiu mai trăi, ca să fac o plimbare pe jos, prin sat, pe șoseaua ce taie satul nostru în două, învăluit în scumpa-mi singurătate, ca să caut explicația: de ce trebue să mor.

CAPITOLUL II

Mă trezesc din vis. Comandantul mă surprinde printr'o propunere ciudată.

— Dacă misiunea aceasta nu-ți convine... dacă nu ești dispus, aș putea...

— Nu, nu, domnule comandant !

Comandantul știe foarte bine că o astfel de propunere e absurdă. Dar când un echipagiu nu se mai întoarce, îți amintești de expresia gravă a figurilor din clipa plecării. Această gravitate e interpretată deobiceiu ca semnul unei presimțiri. Te învinovățești că nu l'ai luat în seamă.

Scrupulul comandantului mă face să mi-amintesc de Israel. Fumam dăunăzi la fereastra biroului de Recunoașteri. Dela fereastră îl zări pe Israel, mergând repede. Avea nasul roșu. Un nas mare, foarte semit și foarte roșu. Am fost surprins de nasul roș al lui Israel.

Aveam multă prietenie pentru Israel, la al cărui nas mă uitam atent. Era unul dintre piloții cei mai curagioși din Grup. Unul din cei mai curagioși și mai modești. I se vorbise atâta de prudența evreiască, încât curajul pentru dânsul era un fel de prudență. E prudent să fii învingător.

Deci, observai nasul lui mare și roșu, care nu strălucì decât o clipă, din pricina repeziciunii pașilor care-l duceau pe Israel și nasul său. Fără gând de glumă, mă întorsei spre Gavoille:

— De ce are un astfel de nas ?

— Așa l'a făcut măsa, răspunse Gavoille.

Apoi adăogă :

— Pleacă într'o misiune la joasă altitudine. Bună misiune !

— Ah !

Seara, când nu mai așteptam întoarcerea lui Israel, îmi

amintii de nasul acela care, implântat pe o figură cu totul nepăsătoare, exprima, cu un fel de geniu, aparte, cea mai adâncă preocupare. Dacă eu i-aş fi ordonat lui Israel să plece, imaginea acestui nas m'ar fi urmărit mult timp ca o imputare.

Desigur că Israel nu răspunsese la ordinul de plecare decât printr'un: „Da, domnule comandant ! Bine domnule comandant ! Am înţeles, domnule comandant !". Desigur că nici un muşchiu de pe faţa lui Israel nu tresărise. Dar, încet, pe ascuns, nasul se aprinsese, trădându-l. Israel îşi controla trăsăturile chipului, dar nu coloarea nasului. Şi nasul îndrăznise să se manifeste, dela sine, în tăcere. Nasul, fără ştirea lui Israel, exprimase comandantului categoric-i dezaprobare.

Poate, de aceea, nu-i place comandantului să trimeată în misiuni pe cei copleşiţi de presentimente. Presentimentele te înşeală aproape totdeauna, dar în timp de război ele dau ordinelor un ton de condamnare.

Alias e un şef, nu un judecător.

Aşa s'au petrecut lucrurile, deunăzi, cu adjutantul T.

Pe cât de curios era Israel, pe atât era T. de fricos. Dintre toţi cunoscuţii, era singurul om stăpânit într'adevăr de frică. Când dădeai lui T. un ordin de război, simţeai cum îi vine ameţeala. Era ceva simplu, inexorabil, încet. T. se înţepenea încet, dela picioare până la cap. Faţa lui era parcă lipsită de orice expresie. Iar ochii începeau să-i strălucească.

Spre deosebire de Israel, al cărui nas îmi păruse atât de uluit, — uluit de moartea probabilă a lui Israel şi, în acelaş timp aprins de mânie,— T. n'avea nici o manifestare lămuritică El nu reacţiona, ci tăcea. După ce vorbeai lui T., descopereai că ai trezit într'însul pur şi simplu spaima. Spaima începea prin a-i răspândi pe faţă o lumină egală. Pe urmă, pe faţa lui T. nu mai puteai ceti nimic.

Intre univers şi dânsul simţeai cum se întinde un deşert de nepăsare. La nimeni pe lume n'am văzut această formă de extaz.

— N'aş fi trebuit să-l las deloc să plece în ziua aceea, zise mai târziu comandantul.

In ziua aceea, când comandantul îi anunţă plecarea, T. nu numai că se îngălbeni la faţă, dar începu să surâdă. Surâse aşa... Astfel surâd poate condamnaţii, când călăul întrece cu adevărat măsura.

— Nu te simţi bine. Pot să te înlocuiesc...

— Nu, domnule comandant. Dacă-i rândul meu, e rândul meu.

Şi T. stând drept în faţa comandantului, îl privea ţintă, fără să se clintească.

— Totuşi, domnule T., dacă nu te simţi în puteri...
— E rândul meu, domnule comandant, e rândul meu...
— Totuşi, d-le T.
— Vă rog, d-le comandant...
Omul se transformase într'un bloc
Şi Alias explică.
— Atunci l-am lăsat să plece.

Ceea ce urmă, rămase fără explicaţie.

T., mitralior pe bordul unui aparat, înfruntă o încercare de atac din partea unui avion de vânătoare duşman. Dar avionul făcu stânga împrejur, căci nu-i funcţionau mitralierele. Pilotul şi T. îşi vorbiră până aproape de terenul de aterizare, fără ca pilotul să observe ceva neobişnuit. Dar cu cinci minute înainte de aterizare, el nu mai primi nici un răspuns.

T. fu găsit în cursul serii cu capul sfărâmat de piesele avionului. Se aruncase cu paraşuta, în condiţii foarte proaste, în plină viteză, şi asta în teritoriu amic, când nu-l ameninţa nici o primejdie. Trecerea avionului de vânătoare fusese ca o chemare irezistibilă.

— Duceţi-vă să vă îmbrăcaţi, zise comandantul. Să fiţi în aer, la cinci şi jumătate.
— La revedere, domnule comandant.

Comandantul răspunde cu un gest vag. Superstiţie? Cum ţigara mea e stinsă şi căutam zadarnic prin buzunare, el îmi zise:
— De ce n'ai niciodată chibrituri?

Aşa şi e. Şi păşesc pragul cu acest rămas bun, întrebându-mă: „De ce n'am niciodată chibrituri'"?
— Misiunea aceasta îl cam plictiseşte, remarcă Dutertre.

Mă gândesc: lui, puţin îi pasă! Dar făcând această glumă nedreaptă nu mă gândesc la Alias. Sunt impresionat de un lucru limpede, pe care nimeni nu-l recunoaşte: viaţa Spiritului e intermitentă. Numai viaţa inteligenţei e permanentă, sau aproape aşa. Sunt puţine variaţii în facultăţile mele de analiză. Dar spiritul nu se ocupă de obiecte, ci de sensul care le leagă între ele. Iar Spiritul trece dela viziunea deplină la orbirea absolută. Vine o vreme când cel care îşi iubeşte proprietatea lui, nu vede în ea decât o îngrămădire de obiecte disparate. Vine o vreme când cel care îşi iubeşte soţia nu vede în dragoste decât griji, contrarietăţi şi constrângeri. Acela căruia îi plăcea cutarec muzică, vine vremea să n'o guste deloc. Vine vremea, ca acum când nu-mi mai înţeleg ţara. O ţară nu-i doar totalul ţinuturilor, obiceiurilor şi a materialelor pe care inteligenţa mea poate oricând să le priceapă. E

o Ființă. Și vine vremea când îmi dau seama că sunt orb în fața Ființelor.

Comandantul Alias și-a petrecut noaptea la general, discutând logică pură. Logica pură nimicește viața Spiritului. Apoi și-a istovit puterile pe drum, în nesfârșite opriri de circulație. Pe urmă, întorcându-se la Grup, a găsit multe dificultăți materiale, din acele care ne rod încetul cu încetul, ca miile de efecte ale lunecării unui munte, căruia nu-i putem găsi sprijin. Ne-a convocat, în sfârșit, ca să ne svârle într'o misiune imposibilă. Suntem obiecte ale zăpăcelei generale. Pentru el, noi nu suntem Saint Exupéry sau Dutertre, înzestrați cu un mod particular de a vedea lucrurile sau de a nu le vedea, de a gândi, de a merge, de a bea, de a surâde... Noi suntem bucăți dintr'o mare construcție, al cărui aspect general nu-l poți cuprinde decât după mai mult timp, într'o tăcere mai lungă și făcând pași îndărăt.

Dacă aș fi avut un tic, Alias n'ar mai fi observat decât ticul. N'ar fi expediat pe deasupra Arrasului decât imaginea unui tic. In noianul problemelor puse, în năruire, chiar noi suntem împărțiți în bucăți. Glasul. Nasul. Ticul. Și bucățile nu emoționează.

Nici nu-i vorba de comandantul Alias, ci de toată lumea. In timpul corvezilor înmormântării, oricât am fi iubit mortul, noi nu suntem în contact cu moartea. Moartea e un lucru mare. E o nouă rețea de relații cu ideile, obiectele și deprinderile mortului. Ea e o nouă orânduire a lumii. In aparență nu s'a schimbat nimic, dar în fond totul s'a schimbat. Paginile cărții sunt aceleași, dar nu și sensul cărții. Ca să simțim moartea, trebuie să ne gândim la momentele când aveam nevoie de mort. Atunci ne lipsește. Imaginați-vă ceasurile când ar fi avut el nevoie de noi. Dar el nu mai are nevoie de noi. Imaginați-vă ora vizitei prietenești. Iți dai seama că este goală. Trebuie să vedem viața în perspectivă. Dar în ziua când îl înmormântăm, nu mai există nici perspectivă, nici spațiu. Mortul e bucăți-bucăți. In ziua când îl înmormântăm, ne risipim în tropăituri, în strângeri de mâini printre amici falși sau adevărați, în preocupări materiale. Abia mâine mortul va muri în tăcere. Ni se va arăta în deplinătatea lui, ca să se smulgă în această deplinătate din substanța noastră. Atunci vom striga, după cel care pleacă și pe care nu-l putem reține.

Nu-mi plac imaginile de Epinal ale războiului. Luptătorul aspru își strivește o lacrimă și își ascunde emoția sub glume grosolane. E fals! Luptătorul aspru nu ascunde nimic. Dacă face o glumă, este fiindcă îi vine să facă o glumă.

Nu-i vorba de calitatea omului. Comandantul Alias e foarte sensibil. Dacă n'o să ne întoarcem, o să sufere, poate, mai mult decât un altul. Cu condiția să fim noi în cauză, iar nu o sumă

de amănunte felurite. Cu condiția să aibă liniște pentru această reconstrucție. Căci, dacă portărelul care ne urmărește, va sili iarăși Grupul să se mute în noaptea aceasta, o roată de camion în pană, în avalanșa problemelor, va face ca moartea noastră să fie raportată mai târziu. Și Alias va uita să sufere.

Astfel, eu, care plec în misiune, nu mă gândesc la lupta Occidentului împotriva nazismului. Mă gândesc la amănunte imediate. Mă gândesc la absurditatea sborului deasupra Arrasului la șapte sute de metri. La deșertăciunea informațiilor ce ni se cer. La încetineala cu care îmi pregătesc toaleta; mi se pare că seamănă cu aceea pentru călău. Apoi mănușile. Unde dracu mi-am pus mănușile? Mi-am pierdut mănușile.

Nu mai văd catedrala în care locuesc.

Mă îmbrac pentru slujba unui zeu mort.

CAPITOLUL III

— Grăbește-te... Unde îmi sunt mănușile? Nu... Nu sunt acestea... caută-le în sacul meu.

— Nu le găsesc, domnule căpitan

— Ești un nătărău.

Toți sunt nătărăi. Și acel care nu-mi găsește mănușile. Și cel dela Statul Major, cu ideia lui fixă: misiune la altitudine joasă.

— Ți-am cerut un creion. De zece minute îți cer un creion... N'ai un creion?

— Ba da, domnule căpitan.

Iată un om deștept.

— Leagă creionu' cu o ață. Prinde această ață la butoniera mea... Ei, mitralior, nu prea ai aerul să te grăbești...

— Sunt gata, domnule căpitan.

— Ah! Bine.

Mă adresez și observatorului:

— Ei, cum merge, Dutertre? Nu-ți lipsește nimic? Ai luat totul?

— Am luat, domnule căpitan.

Bine. A luat totul. O misiune sacrificată... Vă întreb numai dacă nu-i prostie să sacrifici un echipaj pentru niște informații, de care nimeni n'are nevoe și care, dacă unul dintre noi scapă cu viața ca să le raporteze, ele nu vor fi transmise niciodată, nimănui...

— Statul Major ar trebui să angajeze spirite...

— De ce?

— Ca să le comunicăm astăseară informațiile la masa turnantă...

Nu sunt prea mândru de gluma mea, dar mormăesc încă:

— Statele-Majore, Statele Majore, să execute ele misiunile sacrificate, Statele Majore!

E lung ceremonialul îmbrăcării, când ai o misiune fără speranță și când îți pui harnașamentul cu atâta grijă ca să arzi de viu. E anevoios să îmbraci trei rânduri de haine groase, unul peste altul, și să te încarci cu un magazin de accesorii, pe care le duci ca un telal, organizând circuitul oxigenului, circuitul încălzirii, circuitul comunicațiilor telefonice între membrii echipajului. Respir în masca aceasta. Un tub de cauciuc mă leagă de avion, tot atât de însemnat ca și cordonul ombilical. Avionul intră în circuitul sângelui meu cald. Avionul intră în circuitul comunicațiilor mele omenești. Mi s'au adăogat organe care se interpun, într'un anumit fel, între mine și inima mea. Din clipă în clipă, devin mai greu, mai stingheritor, mai anevoe de mânuit. Mă mișc ca un steiu și când mă întorc să strâng curelele sau să trag cataramele care rezistă, toate încheeturile îmi scârțâie. Mă dor vechile-mi fracturi.

— Dă-mi o altă cască. Ți-am spus de zeci de ori că nu-mi place a mea. Mă strânge.

Căci, — doar Dumnezeu știe! nu știu prin ce mister, craniul se umflă la mare altitudine. De aceea o cască normală pe pământ, îți strânge țeasta, ca o menghenea, la zece mii de metri!

— Dar nu e casca dumneavoastră, domnule căpitan. V'am schimbat-o...

Da? Bine.

Mormăesc în mod absolut, fără nici o remușcare. Am perfectă dreptate! De altfel totul n'are însemnătate. In chiar clipa aceasta, străbat însuși centrul deșertului lăuntric de care vorbeam. Nu sunt decât sfărâmături. Nici nu mi-e rușine să doresc o minune care să schimbe cursul acestei după amiezi. De pildă, o pană de laringofon.

Totdeauna laringofoanele se strică! Fleacuri! Misiunea noastră ar putea fi salvată de o pană de laringofon..

Căpitanul Vezin mă întâmpină cu un aer posomorît. Căpitanul Vezin întâmpină pe fiecare din noi, înainte de a pleca în misiune, cu un aer posomorît. Căpitanul Vezin deține știrile asupra avioanelor inamice. El are rolul să ne informeze asupra mișcărilor lor. Vezin e un prieten pe care-l iubesc mult, dar e un profet al nenorocirii. Imi pare rău că l-am zărit.

— Amice, îmi spune Vezin, e plictisitor, plictisitor, plictisitor.

Își scoate hârtiile din buzunar. Apoi, privindu-mă bănuitor, mă întreabă:

— Pe unde eşi?

— Prin Albert.

— Aşa e. Aşa e. Ah, ce plictisitor e!

— Nu fă pe idiotul; ce e?

— Nu poţi pleca!

— Nu pot pleca!... Ce bun e Vezin! Să obţină dela Dumnezeu o pană de laringofon!

— Nu poţi trece!

— De ce nu pot trece?

— Pentrucă sunt trei misiuni germane de vânătoare cari se învârt necontenit deasupra Atlanticului. Una la şase mii de metri, alta la şapte mii cinci sute şi alta la zece mii. Nici o escadrilă nu pleacă, înainte de a fi înlocuită de alta. E o interdicţie *a priori*. Te arunci într'o plasă. Apoi, uite aici!...

Şi îmi arată o hârtie pe care mâsgălise demonstraţii de neînţeles.

Vezin ar face mai bine să nu mă mai bată la cap. Cuvintele „interdicţie a priori" m'au impresionat. Mă gândesc la luminile roşii şi la contravenţii. Dar moartea e aici contravenţia. Nu pot suferi mai ales expresia „*a priori*". Am impresia că sunt vizat personal.

Fac o mare sforţare de inteligenţă. Duşmanul îşi apară totdeauna *a priori* poziţiile. Vorbele acestea sunt baliverne... Şi apoi puţin îmi pasă de aviaţia de vânătoare. Când mă voiu coborî la şapte sute de metri, mă va doborî artileria antiaeriană. Nu se poate să nu mă nimerească! Şi din senin, devin arţăgos.

— In definitiv, îmi aduci la cunoştinţă, cu cea mai mare urgenţă, că prezenţa unei aviaţii germane face plecarea mea foarte imprudentă! Du-te şi înştiinţează-l pe general...

Pe Vezin nu l-ar fi costat prea mult să mă încurajeze drăguţ, numind faimoasele-i avioane: „aparate de vânătoare, care vin, unele după altele, din spre Albert"...

Sensul era exact acelaşi!

CAPITOLUL IV

Totul e gata. Suntem pregătiţi pentru sbor. Rămâne de încercat laringofoanele...

— M'auzi bine, Detertre?

— Vă aud bine, domnule căpitan.

— Şi dumneata, mitraliorule, mă auzi bine?

— Eu... da... foarte bine.

— Dutertre, îl auzi pe mitralior?

— Îl aud bine, domnule căpitan.
— Mitralior, îl auzi pe locotenentul Dutertre?
— Eu... da... foarte bine.
— De ce spui mereu: Eu... da... foarte bine?
— Imi caut creionul, domnule căpitan.

Laringofoanele nu sunt stricate.
— Mitralior, presiunea aerului în butelii e normală?
— Eu... da... normală.
— La toate trei.
— La toate trei?
— Gata, Dutertre?
— Gata.
— Gata, mitralior?
— Gata.
— Atunci plecăm.
Şi decolez.

CAPITOLUL V

Neliniştea se datorează pierderii adevăratei identităţi. Dacă aştept o veste de care mi atârnă fericirea sau desnădejdea, sunt ca şi asvârlit în neant. Atâta vreme cât nesiguranţa mă ţine în încordare, sentimentele şi purtarea mea nu sunt decât o prefăcătorie vremelnică. Timpul încetează de a făuri, clipă de clipă, — — aşa cum alcătueşte copacul — fiinţa adevărată care va sălăşlui în mine peste un ceas. Acest eu necunoscut vine în întâmpinarea mea, din afară, ca o stafie. Şi atunci sunt cuprins de nelinişte. Vestea cea rea pricinuieşte nu nelinişte, ci suferinţi, ceea ce e cu totul altceva.

Dar iată că timpul a încetat să se mai scurgă zadarnic. În sfârşit, iată-mă la lucru. Nu mai sunt asvârlit într'un viitor fără contur. Nu mai sunt acela care se va prăbuşi, poate, în război, în vălmăşagul focului. Viitorul nu mă mai chinuieşte ca o arătare străină.

De aci înainte e alcătuit de faptele mele, rânduite una după alta. Eu sunt acela care supraveghează compasul ca să-i menţin la 313 grade. Care conduce mersul elicelor şi încălzirea uleiului. Sunt grijile casei, micile treburi zilnice, care te lecuiesc de gustul de a îmbătrâni. Ziua devine o casă minunat curăţată, cu podeaua minunat lustruită, oxigen bine împărţit. Controlez într'adevăr, debitul de oxigen, fiindcă urcăm repede: şase mii şapte sute de metri.

— Merge oxigenul, Dutertre? Te simţi bine?
— Da, merge, domnule căpitan.

— Ei, mitraliorule, vine oxigenul?

— Eu... da... vine, domnule căpitan.

— Nu ți-ai găsit creionul?

Devin, deasemeni, acel care apasă pe butonul S și pe butonul A pentru controlul mitralierelor. Adică...

— Ei, mitraliorule, nu vezi un oraș prea mare în spate, în câmpul de tragere?

— Nu, domnule căpitan.

— Haide. Încearcă mitralierele.

Aud rafalele.

— Merg bine?

— Merg bine.

— Toate mitralierele?

— Mmda... Da... toate.

Trag și eu. Mă întreb unde cad gloanțele care se revarsă, fără mustrare de conștiință, în largul câmpiilor dușmane. Ele nu omoară niciodată pe nimeni. Pământul e întins.

Fiecare clipă mă hrănește cu conținutul ei. Sunt la fel de liniștit, ca un fruct care se pârguește. Fără îndoială, împrejurările de sbor se vor schimba în jurul meu. Împrejurările și problemele. Dar în făurirea acestui viitor sunt cuprins. Domol, timpul mă plămădește. Copilul nu se înspăimântă că, încetul cu încetul, se îndreaptă spre bătrânețe. E copil și se joacă copilărește. La rându-mi, și eu mă joc. Număr cadranele, manetele, butoanele, pârghiile regatului meu. Număr o sută trei obiecte pe care le am de cercetat, de tras, de învârtit sau de împins. (Abea am trișat, socotind de două ori comanda mitralierelor, care are un fus de siguranță).

Astăseară am să-l uimesc pe fermierul unde locuesc.

— Știi câte unelte are de supravegheat azi un pilot?

— De unde vrei să știu?

— Nu face nimic. Spune un număr.

— Ce număr vrei să spun?

Căci fermierul meu e sărac cu duhul

— Spune orice număr!

— Șapte.

— O sută trei!

Iar eu am să mă umflu în pene.

Mă simt împăcat și de faptul că toate obiectele, cari mă stingheau, sunt acum la locul lor și au căpătat întrebuințarea lor. Toate mațele acestea de fire și de cabluri au devenit rețea de circulație. Eu nu mai sunt decât un organism ce face parte din avion. Avionul mă face să mă simt bine, când întorc un anumit buton, care îmi încălzește, treptat, hainele și oxigenul. De altfel

oxigenul e prea fierbinte şi-mi arde nările. Chiar acest oxigen se scurge, în proporţie cu altitudinea, dintr'un instrument complicat. Avionul mă hrăneşte. Acest lucru mi se părea crud înaintea plecării, dar acum alăptat de avion, am pentru el un fel de dragoste de fiu. Un fel de dragoste de prunc. Cât despre greutatea mea, ea s'a împărţit pe diferite puncte de sprijin. Intreita grosime a hainelor, puse una peste alta, paraşuta grea a spatelui apasă asupra scaunului. Şoşonii mei uriaşi se odihnesc pe palonier. Mâinile, în mânuşi aspre şi groase, atât de nedibace jos pe pământ, manevrează volanul cu uşurinţă. Manevrează volanul... Manevrează volanul.

— Dutertre !

— ...tan ?...

— Controlează întâi legăturile. Nu te aud decât întretăiat. Mă auzi ?

— Vă... nule... tan...

— Verifică-ţi aparatele ! Mă auzi ?

Glasul lui Dutertre se aude iar limpede.

— Vă aud foarte bine, domnule căpitan.

— Bine. Azi a îngheţat iar frâna de comandă : volanul e tare ca piatra ; iar palonierul a înţepenit de tot.

— De minune. Ce altitudine avem ?

— Nouă mii şapte sute.

— Ce temperatură ?

— Patruzeci şi opt de grade. Oxigenul funcţionează ?

— Funcţionează, domnule căpitan.

— Mitralior, vine oxigenul ?

Nici un răspuns.

— Ei, mitraliorule !

Nici un răspuns.

— Dutertre, îl auzi pe mitralior ?

— Nu aud nimic, domnule căpitan...

— Strigă-l !

— Ei, mitraliorule, mitraliorule !...

Nici un răspuns.

Dar înainte de a coborî, scutur cu putere avionul, ca să-l deştept pe mitralior, dacă doarme.

— Domnule căpitan.

— Dumneata eşti, mitraliorule ?

— Eu... mda... da...

— Nu eşti sigur ?

— Ba da !

— De ce nu răspundeai ?

— Incercam aparatul de radio. Il deschisesem.

— Eşti un măgar! Trebuia să mă înştiinţezi. Eram cât pe aci să cobor: te credeam mort.

— Eu... nu...

— Te cred pe cuvânt. Dar să nu-mi mai joci feste din astea. Pentru Dumnezeu, înştiinţează-mă înainte de deschizi aparatul...

— Iertaţi-mă, domnule căpitan. Am înţeles, domnule căpitan. Am să vă înştiinţez...

Lipsa de oxigen nu e simţită de organism. Ea se manifestă printr'o euforie nedesluşită, care aduce în câteva clipe leşinul şi în câteva clipe moartea. Supravegherea necontenită a debitului de oxigen e neapărat trebuincioasă şi la fel de necesară e controlarea stărilor călătorilor de către pilot.

Strâng câte puţin ţeava de alimentaţie a măştii mele pentru a simţi în nări adierile calde, aducătoare de viaţă.

Intr'un cuvânt, îmi văd de meseria mea. Nu simt altceva decât plăcerea fizică a faptelor al căror înţeles se află în ele însile. Nu simt nici teama unei mari primejdii (eram cu mult mai neliniştit în timp ce mă îmbrăcam), nici conştiinţa unei mari datorii. Lupta între Occident şi Nazism devine, de astădată, pe scara activităţii mele, o acţiune asupra manetelor, pârghiilor şi robinetelor. E bine aşa. Iubirea paracliserului pentru Dumnezeu devine, plăcerea de a aprinde lumânări. Paracliserul merge cu paşi liniştiţi într'o biserică pe care n'o vede şi e mulţumit că aprinde, unul după altul, candelabrele. După ce ard toate, îşi freacă mâinile de bucurie. E mulţumit de el însuşi.

Eu am condus foarte bine mersul elicelor şi ţin direcţia până la centigrad.

Dacă Dutertre s'ar uita puţin la compas, trebuie să fie uimit...

— Dutertre... eu... direcţia.. compasul, merge?

— Nu, domnule căpitan. S'a depărtat prea mult. Luaţi-o la dreapta.

Cu atât mai rău.

— Domnule căpitan, trecem liniile. Incep să fotografiez... Ce înălţime aveţi la altimetru?

— Zece mii

CAPITOLUL VI.

— Domnule căpitan... compasul!

Exact. Am luat-o la stânga. Şi nu din întâmplare. Oraşul Albert mă goneşte. Il ghicesc foarte departe înaintea noastră. Dar îl simt, apăsător pe trup cu întreaga greutate a interdicţiei ...a

priori"... Ce memorie se ascunde, deci, în adâncul mădularelor noastre! Trupul meu își amintește de căzături, de fracturi de craniu, de agoniile vâscoase ca siropul, a nopților de spital. Trupului meu îi e teamă de lovituri. Incearcă să ocolească Albertul. Când nu-l supraveghez, o ia la stânga, ca un cal bătrân speriat o viață întreagă de obstacolul care, altădată, l-a înspăimântat. Și într'adevăr e vorba de trupul... nu de spiritul meu... Numai când sunt distrat, trupul meu profită cu viclenie, pentru a-mi ascunde orașul Albert.

Căci nu mai simt nimic care să fie neplăcut. Nu mai doresc să nu îndeplinim misiunea. Ad'neauri crezusem că am o asemenea dorință. Imi spuneam: „Laringofonurile o să fie stricate. Mi-e somn. O să mă duc să mă culc". Imi făurisem din această trândăvie un vis minunat... Totuși, în adâncul ființei mele, știam că dela o misiune neexecutată nu te poți aștepta decât la o mare neplăcere. Asta îmi amintește de liceu. Când eram băețaș...

— ...Domnule căpitan!

— Ce este?

— Nu, nimic... mi se părea că văd...

Nu-mi place deloc ceea ce i se părea lui că vede...

Da... când ești băețel la liceu te scoli prea de vreme. Te scoli la șase dimineața. E frig. Iți freci ochii și suferi dinainte la gândul lecției nenorocite de gramatică. Deaceea visezi să te îmbolnăvești, ca să te deștepți la infirmerie unde călugărițe, purtând pe cap cornete albe, îți aduc la pat, ceaiuri dulci de mușețel. Iți făurești mii de închipuiri despre acest raiu. Și atunci, bineînțeles, când mă picnea un guturoiu, tușeam mai mult decât era nevoie. Și din infirmerie, unde mă trezeam, auzeam sunând clopotul pentru ceilalți. Dacă mă prefăcusem prea mult, clopotul mă pedepsea: mă schimba în năucă. El suna, afară, ceasurile adevărate ale strășniciei claselor, ale sgomotului recreațiilor, ale căldurii din sufragerie. El făurea pentru cei vii de afară, o viață încărcată, bogată în necazuri, în nerăbdări, în bucurii, în păreri de rău. Iar eu eram furat, uitat, scârbit de ceaiuri de mușețel, lipsite de gust, de patul umed și de ceasurile fără contur.

Nu te poți aștepta la nimic bun de la o misiune neexecutată.

CAPITOLUL VII.

Desigur, uneori, ca azi, misiunea nu te poate mulțumi. E atât de limpede că ne jucăm un joc, care maimuțărește războiul. Ne jucăm de-a hoții și vardiștii Urmăm cu strășnicie morala cărților de istorie și regulele manualelor. Astfel, astănoapte am fost în mașină, pe teren. Sentinela de gardă, potrivit ordinului, a pus baioneta în fața acestei mașini, care ar fi putut fi un tanc! Ne jucăm de-a oprirea tancurilor cu baioneta.

Cum să ne însufleţim pentru aceste ghicitori, puţin crude, în care e limpede că nu suntem decât figuranţi, rol ce ni se cere să-l păstrăm până la moarte ?

Cine s'ar mai îmbrăca dacă ar fi înflăcărat ? Nimeni. Chiar Hochedé, care e un fel de sfânt ce a ajuns la această stare de dăruire necontenită, care-i, firește, desăvârşirea omenească, chiar Hochédé s'a învăluit în tăcere. In timp ce se îmbracă, camarazii tac, morocănoşi şi nu din modestie de eroi. Această înfăţişare posomorâtă nu ascunde nici o însufleţire. Ea spune, ceea ce spune. Şi o recunosc. E înfăţişarea posacă a girantului care nu înţelege nimic din poruncile stăpânului. Şi care, totuşi, rămâne credincios. Toţi camarazii visează la odăile lor liniştite, 'dar nu se află între noi unul singur care ar alege, într'adevăr, să se ducă să se culce !

Căci lucrul de căpetenie nu este să te înflăcărezi. In înfrângere nu există nici o nădejde de înflăcărare. Lucrul cel mai de seamă e să te îmbraci, să te urci în avion şi să-ţi iei sborul. Ceea ce cugeţi în tine, n'are însemnătate. Copilul care s'ar entuziasma la gândul lecţiilor de gramatică mi-ar părea înfumurat şi mi-ar da de bănuit. Totul e să te păstrezi în vederea unui ţel care pentru moment, nu se arată. Acest ţel nu există pentru inteligenţă, ci numai pentru suflet. Spiritul ştie să iubească, dar el doarme. Ştiu tot atât de bine, ca un părinte duhovnicesc, din ce e alcătuită ispita. A cădea în ispită înseamnă să fie ispitit în timp ce sufletul doarme, să asculţi raţiunile inteligenţii.

Intr'o asemenea prăvălire de munte, la ce bun să-mi primejduiesc viaţa ?

Nu ştiu. Mi s'a repetat de sute de ori : „Lasă-te numit aci sau acolo. Acolo e locul tău. O să fii mai trebuincios decât într'o escadră. Piloţi se formează cu miile"... Demonstraţia era fără replică. Toate demonstraţiile sunt fără replică. Inteligenţa cădea la învoială, dar instinctul biruia inteligenţa.

De ce îmi părea amăgitor un asemenea argument, deşi nu-i puteam opune nimic ? Imi spuneam: „Intelectualii stau de o parte, ca borcanele de dulceaţă pe rafturile Propagandei, pentru a fi mâncaţi după război". Nu era un răspuns !

Aşa că azi, ca şi camarazii mei, mi-am luat sborul împotriva tuturor raţionamentelor, tuturor evidenţelor, tuturor reacţiunilor din clipa de faţă. O să vină ceasul când o să aflu că am avut dreptate, în ciuda împotrivirilor din mine. Mi-am făgăduit, dacă trăiesc, o asemenea plimbare, noaptea, în satul meu. Atunci, poate că o să mă obişnuesc cu mine însumi. Şi o să văd.

Poate că n'o să am nimic de spus despre ceea ce văd. Când o femeie îmi pare frumoasă, n'am nimic de zis. O văd zâmbind şi

atât. Intelectualii demontează obrazul, pentru a-l explica, bucată cu bucată, dar nu mai văd zâmbetul.

A cunoaşte, nu înseamnă nici a demonta, nici a lămuri. Înseamnă să te pătrunzi de o imagine. Dar pentru a vedea, trebuie să faci parte din ea. Şi ucenicia e foarte anevoioasă... Peste zi, satul îmi era nevăzut. Era vorba înaintea misiunii, de ziduri de văl ătuci şi de ţărani, mai mult sau mai puţin murdari. Acum, la zece kilometri sub mine, e vorba de puţin pietriş. Asta-i satul meu... Dar, în astănoapte un câine de pază o să se deştepte poate, şi o să latre. Totdeauna am gustat vraja unui sat care, în noaptea limpede, visează cu glas tare prin glasul unui singur câine de pază.

Nu nădăjduiesc să mă fac înţeles şi, de altfel, îmi e tot una. Să mi se arate numai satul meu, bine pregătit pentru somn, cu porţile încuiate, adăpostind provizii de grâne, de vite şi de moravuri!

Ţăranii înapoiaţi dela câmp după cină, după ce îşi vor culca copiii şi vor sufla în lampă, se vor mistui în tăcerea lui. Şi nimic nu se va mai simţi sub cearceafurile aspre, ţărăneşti, afară de răsuflarea domoală, ca şi uşoara tălăzuire a valurilor mării, după vijelie.

Dumnezeu întrerupe întrebuinţarea avuţiilor în timpul nopţii. Moştenirea păstrată de o parte, mi se va arăta, astfel, mai limpede, când oamenii se odihnesc cu mâinile deschise de neînduplecatul somn, care le resfiră degetele până în zori.

Atunci, poate, o să privesc, ceea ce nu poartă nume. Voi fi mers ca un orb călăuzit spre foc de palmele lui. N'ar şti să-l zugrăvească, totuşi, l-a găsit. Astfel, poate, mi se va desvălui ceea ce se cuvine să ocrotim, ceea ce nu se vede, dar dăinueşte ca spuza sub cenuşa nopţilor din sat.

N'aveam nimic de nădăjduit dela o misiune neexecutată. Pentru a înţelege un singur sat, ar trebui mai întâi...

— Domnule căpitan!

— Da.

— Şase vânători, şase, înaintea noastră, la stânga!

A răsunat ca o lovitură de trăznet.

Trebuie... trebuie... mi-ar place să fiu răsplătit la vreme. Aş vrea să am drept la dragoste. Aş vrea să ştiu pentru cine mor.

CAPITOLUL VIII.

— Mitraliorule!

— Domnule căpitan!

— Ai auzit? Şase vânători, şase înaintea noastră, la stânga.

— Am înţeles, domnule căpitan!

— Dutertre, ne-au văzut?

— Ne-au văzut. Se îndreaptă spre noi. Sburăm deasupra lor cu cinci sute de metri.

— Mitraliorule, ai auzit? Sburăm deasupra lor cu cinci sute de metri, Dutertre! Sunt încă departe?

— ..Câteva clipe.

— Mitraliorule, ai auzit? Peste câteva clipe ne cad în spate. Iată, îi văd. Mici. Un roiu de viespi veninoase.

— Mitraliorule! Ei trec deacurmezişul. Ai să-i zăreşti peste o clipă. Iată-i.

— Eu... nu văd nimic. Ah! Îi văd!

Dar eu nu-i mai văd!

— Ne fugăresc?

— Ne fugăresc.

— Urcă tare sus?

— Nu ştiu... Nu cred... Nu!

— Ce hotărîţi, domnule căpitan?

A vorbit Dutertre.

— Ce vrei să hotărîsc?

Şi toţi tăcem.

N'am nimic de hotărît. Hotărîrea îl priveşte numai pe Dumnezeu. Dacă aş vira, aş scurta răstimpul care ne desparte. Cum mergem drept spre soare şi cum la o altitudine anumită nu poţi urca cu cinci sute de metri fără a te depărta cu câţiva kilometri de vânat, înainte de a ajunge până la noi, când îşi vor regăsi viteza, s'ar putea să ne piardă în zare.

— Mitraliorule, mai sunt încă?

— Da.

— Îi întrecem?

— Mda... nu... da.

Totul depinde de Dumnezeu şi de soare. In aşteptarea unei lupte eventuale (cu toate că un grup de vânătoare mai degrabă asasinează decât luptă) mă silesc, încordându-mi cu putere muşchii, să clintesc din loc palonierul îngheţat. Am o senzaţie ciudată, dar vânătorii mai sunt încă înaintea ochilor. Şi apăs cu toată greutatea pe frânele înţepenite.

Incă odată îmi dau seama că sunt cu mult mai emoţionat în acest răstimp, care mă osândeşte la o aşteptare absurdă, decât eram pe când mă îmbrăcam. Simt deasemeni şi un fel de mânie. O mânie binefăcătoare.

Insă nici o beţie de sacrificiu. Mi-ar place mai degrabă să muşc pe cineva.

— Mitraliorule, am scăpat de ei?

— Am scăpat, domnule căpitan.

Merge.

— Dutertre... Dutertre...

— Domnule căpitan ?

— Nu... nimic.

— Ce s'a întâmplat, domnule căpitan ?

— Am crezut că... nimic.

N'o să le spun nimic. Nu e o farsă care vreau să le-o joc. Dacă o să intru în vrilă, o să vadă ei. O să vadă că intru în vrilă...

Nu e firesc să-mi curgă şiroaie de năduşeală la 50 grade frig. Nu e firesc. Oh ! Am înţeles ce se petrece: încet, încet îmi pierd cunoştiinţa. Incetişor, încetişor de tot...

Văd planşa bordului. Nu mai văd planşa bordului. Mâinile mi se moaie pe volan. Nici nu mai am putere să vorbesc. Mă las în voia soartei. A se lăsa în voia soartei...

Strâng tubul de cauciuc. Am primit în nări adierea aducătoare de viaţă. Nu e, deci, o lipsă de oxigen. Este... Da, desigur. Ce prost am fost ! Palonierul... M'am încordat împotriva palonierului ca un cărăuş, ca un hamal. La zece mii metri altitudine m'am purtat ca un luptător de bâlciu. Dar oxigenul mi-e măsurat. Trebuie întrebuinţat cu cumpătare. Plătesc risipa...

Răsuflu cu putere. Inima îmi bate repede, repede. Ca un clopoţel slab. N'o să spun nimic echipajului meu. Dacă intru cu avionul în vrilă, o să-şi dea ei seama destul de repede ! Văd planşa bordului... Nu mai văd planşa bordului... Şi mă simt trist în năduşeala mea.

Mi-am revenit încet.

— Dutertre !

— Domnule căpitan ?

Aş vrea să-i împărtăşesc cele ce s'au întâmplat.

— Am... crezut... că...

Dar renunţ. Vorbele înghit prea mult oxigen şi cele trei cuvinte m'au obosit. Sunt un foarte, foarte slab convalescent...

— Ce era, domnule căpitan ?

— Nu... nimic.

— Domnule căpitan, sunteţi într'adevăr enigmatic !

Sunt enigmatic. Dar trăiesc !

— ...nu ne-au... nu ne-au nimerit...

— Oh ! domnule căpitan, doar deocamdată...

Doar deocamdată; acum vine Arrasul.

Astfel, vreme de câteva clipe, am crezut că n'am să mai trăiesc şi, totuşi, n'am simţit acea spaimă îngrozitoare, care se spune că albeşte părul. Şi mi-l amintesc pe Sagon. De mărturia lui Sagon, pe care l-am vizitat câteva zile după lupta care l'a svârlit acum două

luni în zona franceză : ce a simțit Sagon, când avioanele de vânătoare l-au împresurat și el, ca țintuit pe stâlpul de execuție, se vedea ca și mort în următoarele zece clipe ?

CAPITOLUL IX

Îl văd limpede cum stă culcat pe patul spitalului. Genunchiul i-a fost prins și sfărâmat de trena de aterisaj a avionului, pe când se asvârlea cu parașuta, dar Sagon n'a simțit lovitura. Fața și mâinile îi sunt destul de rău arse, dar la urma-urmelor n'a trecut prin nimic înfrozitor. Povestește pe îndelete, cu un glas oarecare, ca și cum ar face o dare de seamă a corvezilor.

— ...Când m'am văzut înconjurat de gloanțe luminoase, am înțeles că trăgeau. Planșa de bord s'a sfărâmat. Pe urmă am zărit puțin fum, oh ! nu prea mult ! care părea să iasă din față. Am crezut că era... știți că se află acolo o țeavă de legătură. O ! nu ardea mult...

Sagon se încruntă. Cumpănește bine. Socotește că e foarte important să ne spună dacă ardea mult sau puțin. Șovăie.

— Totuși... era foc... Atunci le-am spus să sară...

Fiindcă focul, în zece clipe, schimbă un avion în torță !

— Atunci am deschis trapa de plecare. Rău am făcut. Aerul a năvălit înăuntru... Focul... M'am simțit stingherit.

Un cuptor de locomotivă îți scuipă în pântece un puhoiu de flăcări, la șapte mii de metri înălțime, iar tu ești stingherit ! N'o să-l trădez pe Sagon, slăvindu-i modestia sau eroismul. N'ar recunoaște nici acest eroism, nici această modestie. Ar spune : „Ba da ! Ba da! am fost stingherit". De altfel, el se străduește din răsputeri, să fie exact.

Și îmi dau bine seama, câmpul conștiinței noastre e mic. Nu primește decât o singură problemă deodată. Dacă te iei la bătaie și ești preocupat de strategia luptei, nu simți loviturile. Când eram cât pe aci să mă înnec într'un accident de hidroavion, apa înghețată mi-a părut călduță. Sau mai bine zis, cugetul nu mi s'a oprit asupra temperaturii apei. Aveam alte preocupări. Temperatura apei n'a lăsat nici o urmă în amintirea mea. Tot așa și cugetul lui Sagon era absorbit de tehnica plecării. Universul lui Sagon se mărginea la manivela care comanda trapa culisantă, la un anumit mâner al parașutei, al cărei loc îl îngrijora și la soarta tehnică a echipajului. „Ai sărit?" Nici un răspuns. „Nu mai e nimeni pe bord?" Nici un răspuns.

— M'am crezut singur. Am socotit că pot pleca... (mâinile și picioarele îi erau arse) M'am ridicat, am sărit deasupra carlingei și m'am sprijinit pe aripă. Odată ajuns sus, m'am aplecat spre partea

dinainte : n'am zărit observatorul... Observatorul, ucis pe loc de tirul vânătorilor, zăcea în fundul carlingei.

— Atunci m'am tras îndărăt spre spate și n'am văzut mitraliorul...

Mitraliorul, deasemeni, se prăbușise.

— M'am crezut singur

El socotește :

— Dacă aș fi știut... m'aș fi putut urca din nou pe bord. Nu ardea chiar așa de tare... Am stat, astfel, multă vreme pe aripă... Inainte de a părăsi carlinga, reglasem avionul ca să ia înălțime. Sborul era corect, puteam îndura aerul și mă simțeam bine... O ! da, am stat multă vreme pe aripă... Nu știam ce să fac...

Lui Sagon nu i se înfățișau probleme de nedeslegat : se credea singur pe bord, avionul ardea și vânătorii se înapoiau, împroșcându-l cu proiectile. Ceea ce ne arăta Sagon e că nu simțea nici o dorință. Nu simțea nimic. Avea timp. Plutea într'un fel de răgaz fără sfârșit. Și recunoșteam, amănunțit, această ciudată senzație, care întovărășește uneori amenințarea morții : un răgaz neașteptat... Cât e de desmințită de realitate icoana grabei îngrozitoare. Sagon stătea acolo pe aripa avionului, ca și asvârlit în afară de timp !

— Și apoi am sărit, zise el, am sărit greșit. M'am văzut învârtindu-mă. Imi era teamă, dacă o desfac prea devreme, să nu mă încurc în parașută. Am așteptat să mă statornicesc puțin în văzduh. Oh ! Am așteptat mult...

Astfel, dela începutul până la sfârșitul întâmplării, Sagon își amintește că a așteptat. A așteptat să ardă mai tare. In urmă a așteptat pe aripă, nu se știe ce. Și căderea liberă, verticală, spre pământ, a așteptat iar. Și era vorba, totuși, de Sagon, chiar de un Sagon elementar, mai obișnuit decât cel de toate zilele, de un Sagon care, puțin nedumerit, se svârcolea, plin de plictiseală, deasupra prăpastiei.

CAPITOLUL X

De două ceasuri înaintăm într'o atmosferă rărită, la o treime din presiunea obișnuită. Incetul cu încetul echipajul obosește. Abea ne vorbim. Am mai încercat, odată sau de două ori, cu prudență, să mișc palonierul. N'am stăruit. De fiecare dată am simțit aceeaș senzație de osteneală plăcută.

Dutertre, în vederea virajelor pe care suntem nevoiți să le facem din cauza fotografierei, mă înștiințează cu mult înainte. Mă descurc cum pot cu ce mi-a rămas din volan. Aplec avionul și trag spre mine. Și izbutesc să fac, pentru Dutertre, douăzeci de virajii

— Ce altitudine ?

— Zece mii două sute...

Mă mai gândesc la Sagon... Omul rămâne totdeauna acelaș om. Suntem oameni. Și în mine nu m'am găsit decât pe mine. Sagon nu l-a cunoscut decât pe Sagon. Cel care moare, moare așa cum a trăit. La moartea unui miner obișnuit, moare un miner obișnuit. Unde se află acea nebunie sălbatecă, născocită de scriitori, pentru a ne uimi ?

Am văzut în Spania, un om scos după câteva zile de muncă din pivnița unei case dărâmate de o torpilă. Mulțimea înconjura în tăcere și mi se părea, cu neașteptată sfiiciune, pe cel aproape înfiorș din lumea de dincolo, ca învestmântat în moloz, năucit de asfixie și de foame și asemănător unui fel de monstru. Când unii se încumetară să-i pună întrebări, cărora el le dădea o atenție posomorâtă, sfiiciunea mulțimei se schimbă în stinghereală.

Incercau să-l pătrundă cu chei nepotrivite, fiindcă întrebarea nimerită, nimeni n'ar fi știut să i-o pună. I se spunea : „Ce simțeai ?.. Ce gândeai ?.. Ce făceai ?.“ I se aruncau, la întâmplare, punți deasupra unei prăpăstii, cum s'ar fi făcut, în dorința de a-l ajuta, o primă încercare de a ajunge, în noaptea sa, pe un orb surdo-mut ?

Dar când omul putu să ne vorbească, el nu răspunse.

— Ah, da, auzeam trosnituri îndelungate...

Sau :

— Eram tare îngrijorat... Timpul trecea greu... Foarte greu...

Sau :

— Mă dureau șalele, tare mă mai dureau șalele...

Și acest om cumsecade nu ne vorbea decât de omul cumsecade din el. Ne vorbi, mai ales, de ceasul pe care-l pierduse...

— L'am căutat... tineam mult la el... dar în beznă...

Și, firește, viața îl deprinsese cu senzația timpului care se scurge, sau dragostea pentru obiectele obișnuite. Și se folosea de omul care era în el pentru a-și pipăi universul, chiar dacă acest univers era o prăbușire în noapte. Și la întrebarea de căpetenie pe care nimeni nu știa să i-o pună, dar care stăruia deasupra tuturor încercărilor : „Cine erai tu ? Ce a apărut în tine ?“ el n'ar fi putut răspunde decât : „Eu însumi...“

Nici o împrejurare nu deșteaptă în noi un străin, pe care nu l-am fi bănuit : A trăi, înseamnă a te naște încet. Ar fi prea ușor să împrumuți suflete gata făcute !

O inspirație neașteptată pare uneori să schimbe mersul unui destin. Dar inspirația nu este decât descoperirea neașteptată, făcută de Cuget, a unui drum îndelung pregătit. Gramatica am învățat-o, încetul cu încetul. Am fost deprins cu sintaxa. Mi-au fost trezite sentimentele. Și iată că, fără veste, o poemă îmi mișcă sufletul.

Desigur, deocamdată, nu simt nici o dragoste, dar dacă astă-seară ni se desvăluie ceva, este că mi-am purtat, cu greu, pietre la

clădirea nevăzută. Pregătesc o petrecere. N'aș avea dreptul să vorbesc de apariția neașteptată, în mine, a altuia decât mine, deoarece pe acest altul decât mine eu îl formez.

N'am nimic de așteptat dela aventura acestui război, decât această îndelungă pregătire. Ea va plăti mai târziu, ca și gramatica...

Toată viața a amorțit în noi din pricina acestei tociri încete. Imbătrânim. Misiunea îmbătrânește. Ce efort îți cere altitudinea? Un ceas petrecut la zece mii de metri are aceeaș valoare ca o săptămână, trei săptămâni, o lună de viață organică, de exerciții ale inimei, ale plămânilor, ale arterelor? De altfel, n'are nici însemnătate. Stările mele apropiate de leșin m'au împovărat cu veacuri. Emoțiile îmbrăcatului îmi apar foarte depărtate, pierdute în trecut. Arras foarte departe, în viitor. Aventură de război? Unde e aventura de războiu?

Acum zece minute era cât pe aci să mor și n'am nimic de povestit, afară de trecerea acelor viespi mititele, întrevăzute timp de câteva clipe. Aventura adevărată ar fi dăinuit o zecime de secundă. Și la noi nu te înapoezi, nu te înapoiezi niciodată s'o povestești.

— Puțin mai la stânga, domnule căpitan.

Dutertre a uitat că palonierul îmi e înghețat! Eu mă gândesc la o gravură care, în copilărie, mă uluia. Pe un fond de aurora boreală se vedea un cimitir ciudat de corăbii pierdute, încremenite în mările astrale. In lumina cenușie a unui amurg veșnic, ele înălțau brațe înghețate. Intr'o atmosferă moartă ele își mai întindeau pânzele care își păstrau îndoiturile întipărite de vânt, ca într'un pat urma unui umăr drag. Dar le simțeai înțepenite și trosnind de ger.

Aici totul este înghețat. Aparatul de comandă este înghețat.

— Mitraliorule, vine oxigenul?

— Mitralierele dumitale?

— Nu merg.

— Aha! Bine.

In țeava de expirație a măștii scuip ace de ghiață. Din când în când sunt silit să sdrobesc, prin cauciucul moale, dopul de chiciură care mă înnecă. Când îl strâng, îl simt, scârțâind, în palmă.

— Mitraliorule, vine oxigenul?

— Vine...

— Ce presiune ai în butelii?

— Hm... Șaptezeci.

— Aha! Bine

Pentru noi și timpul a înghețat. Nu mai suntem decât trei

moşnegi cu bărbi albe. Nimic nu se mai mişcă. Nimic nu mai e grabnic. Nimic nu mai e crud.

Aventura de război? Comandantul Alias s'a simţit obligat să-mi spună într'o zi:

— Incearcă să bagi bine de seamă!

Să bag bine de seamă ce, domnule comandant Alias? Avioanele de vânătoare îţi cad în spate ca fulgerul. Grupul de vânători care sboară deasupra ta la o mic cinci sute de metri, descoperindu-te deasupra lui, se pregăteşte pe 'ndelete. Te ocolesc, se orientează şi iau direcţia prielnică. Tu nu ştii încă nimic. Eşti şoarecele peste care a căzut umbra păsării de pradă. Şoarecele îşi închipuie că trăieşte. Mai sburdă încă prin grâu. Dar el şi este captivul ochiului de uliu, mai lipit de acest ochi decât cu cleiu, fiindcă de uliu n'o să mai scape.

Şi tu, deasemenea, continui să pilotezi, să visezi, să cercetezi pământul, chiar după ce ai fost osândit de un punct negru, nevăzut, care s'a format în retina unui ochi omenesc.

Cele nouă avioane ale Grupului de vânătoare se vor legăna în linie dreaptă, după voie. Au timp destul. O să trimeată, cu o iuţeală de nouă sute de kilometri pe oră, acea lovitură de cange, care nu-şi greşeşte niciodată ţinta. O escadrilă de bombardament are o putere de tragere care ar putea ajuta apărarea, dar echipajul de recunoaştere, izolat în spaţiu, nu poate învinge niciodată şaptezeci şi două de mitraliere care, de altfel nu i se vor revela, decât prin snopurile luminoase ale gloanţelor lor

In clipa în care vei cunoaşte că s'a încins lupta, vânătorul, după ce îşi va fi descărcat, dintr'o lovitură, veninul, asemeni şarpelui cobra, de acum neutru şi inaccesibil, va fi iar deasupra ta. La fel şerpii cobra svârlă licărirea otrăvitoare a ochilor şi încep iar să se legene.

Aşa, după ce Grupul de vânătoare s'a împrăştiat, nu s'a schimbat nimic. Chiar feţele nu s'au schimbat. Se schimbă acum, când cerul e gol şi pacea s'a restabilit. Vânătorul nu mai e acum decât un martor nepărtinitor, când, din carotida bine ochită a observatorului, ţâşnesc primele valuri de sânge, când din capota motorului se strecoară, şovăelnică, prima flacără a focului. Tot aşa şi şarpele cobra şi-a şi strâns inelele, când veninul a pătruns la inimă, când primul muşchiu al feţii înţepeneşte. Grupul de vânătoare nu ucide. Seamănă moartea. Ea se iveşte după trecerea lui.

Să iau seama la ce, domnule comandant Alias? Când ne-am încrucişat cu vânătorii, n'am avut nimic de hotărît. Aşi fi putut nici să nu-i văd. Dacă ar fi sburat deasupra mea, nu i-aş fi zărit niciodată.

Să iau seama la ce? Cerul e pustiu.

Pământul e pustiu.

Când priveşti dela zece kilometri, nu mai există oameni. Forfoteala lor nu se mai citeşte la asemenea scară. Aparatele noastre fotografice, cu focar de distanţă, servesc aci drept microscop. E nevoie de un microscop pentru a prinde, nu omul, — el nu se zăreşte nici cu acest instrument, — ci semnele prezenţii lui: drumurile, canalurile, convoaiele, luntrile. Omul face semănături pe o lamelă de microscop. Sunt un savant rece şi războiul nu mai e pentru mine decât un studiu de laborator.

— Trag, Dutertre?

— Cred că trag...

Dutertre nu ştie. Exploziile sunt prea depărtate şi petele de fum se confundă cu pământul. Ei nu pot nădăjdui să ne nimerească cu un tir atât de nehotărît. La zece mii de metri suntem invulnerabili. Dar ei trag pentru a ne găsi şi a călăuzi, poate, aviaţia de vânătoare asupra noastră. O aviaţie de vânătoare pierdută pe cer, ca un colb nevăzut.

Cei de jos ne deosebesc din pricina fâşiei albe de sidef pe care un avion, sburând la mare înălţime, o târăşte după sine, ca un văl de mireasă. Sguduirea datorită trecerii bolidului, preface în cristale vaporii de apă din atmosferă şi desfăşoară, îndărătul nostru, un nour lânos de ace de ghiaţă. Dacă condiţiile atmosferice sunt prielnice formării de nouri, dâra aceasta se va îngroşa încetul cu încetul şi va deveni nour de seară deasupra câmpiei.

Vânătorii sunt călăuziţi spre noi de aparatul de radio de pe bord, de explozii şi de luxul ostentiv al vălului nostru alb. Totuş, plutim într'un gol aproape sideral.

Ştiu bine că sburăm cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră. Cu toate acestea totul e nemişcat. Iuţeala poţi s'o vezi pe un câmp de curse. Dar aci totul e pierdut în spaţiu. Astfel pământul, în ciuda celor patruzeci şi doi de kilometri pe secundă ai lui, face încet înconjurul soarelui. Pentru aceasta îi trebue un an. Şi noi suntem poate ajunşi din urmă în acest spaţiu de gravitaţie. Greutatea războiului aerian? Câteva grăunţe de nisip într'o catedrală! Grăunţe de nisip, atragem, poate, spre noi, câteva duzini sau câteva sutimi de grăunţe de nisip. Şi tot acest colb, ca dintr'un covor scuturat, se înalţă încet spre soare.

Să iau seama la ce, domnule comandant Alias? Nu văd, în verticală, decât bibelouri din alte vremuri, sub un cristal limpede, care nu tremură. Mă aplec asupra unor vitrine de muzeu. Dar ele se şi arată într'o lumină slabă. Foarte departe, înaintea noastră, se află, fără îndoială, Dunkerque şi marea. Insă piezişş, nu văd

mare lucru. Soarele e acum prea jos şi mă aflu deasupra unei mari oglinzi strălucitoare.

— Vezi ceva, Dutertre, prin mizeria asta ?

— Drept în jos, da, domnule căpitan.

— Ei, mitraliorule, se mai văd vânătorii ?

— Au dispărut, domnule căpitan.

De fapt, nu ştiu deloc dacă suntem urmăriţi sau nu şi dacă de jos suntem văzuţi sau nu, târînd după noi o grămadă întreagă din Părul Maicii Domnului, asemănător cu al nostru.

„Părul Maicii Domnului" mă face să visez. Mi-a apare o imagină pe care la început o socotesc fermecătoare: „inaccesibili, ca o femeie prea frumoasă, ne urmăm soarta, târându-ne încet rochia cu trenă de stele de ghiaţă...".

— Puţin mai la stânga !

Aceasta e realitatea. Mă înapoiez la poezia mea, care nu prea e de soiu.

„...Acest viraj va aduce desnădejde într'un cer întreg de adoratori".

Mai la stânga... mai la stânga. Ar trebui să pot.

Prea frumoasa femeie a greşit virajul.

— Dacă cântaţi... o să muriţi, domnule căpitan...

Am cântat deci ?

De altfel Dutertre îmi taie gustul de muzică uşoară.

— Am isprăvit aproape cu fotografiile. Curând putem coborî spre Arras...

Aş putea... aş putea... desigur ! Trebuie să te foloseşti de prilejuri bune.

Ia te uită ! şi manetele de gaz au îngheţat.

Şi îmi spun.

„In săptămâna asta, din trei misiuni s'a înapoiat una. Prin urmare, primejdia de război e mare. Totuşi, dacă vom fi dintre acei care se înapoiază, n'o să avem nimic de istorisit. Odinioară: am trecut prin multe întâmplări : înfiinţarea liniilor poştale, dizidenţa din Sahara, America de Sud... dar războiul nu e o aventură adevărată, nu e decât un surogat de aventură. Aventura se bizuie pe bogăţia legăturilor ce întocmeşte, a problemelor ce ridică, a creaţiunilor ce le zămisleşte. Pentru a schimba în aventură jocul simplu de cap sau pajură, nu e destul să-ţi pui viaţa în primejdie. Războiul nu e o aventură. Războiul e o boală. Ca tifosul. Poate că mai târziu o să înţeleg, că singura mea aventură de război a fost aceea din încăperea mea din Orconte".

CAPITOLUL XI

Locuiam la Orconte, sat din împrejurimile lui Saint-Dézier. Grupul meu era încartiruit, în timpul iernii din 1939, care a fost cumplită, într'o fermă cu ziduri de văluţuci. Peste noapte gerul era destul de puternic pentru a îngheţa apa din cana ţărănească şi, bineînţeles, înainte de a mă îmbrăca, prima mea grijă era să aprind focul. Dar acest lucru mă silea să mă scol din patul cald, unde mă încovrigam cu plăcere.

Nimic nu-mi părea mai minunat ca patul acela simplu de mânăstire din odaia pustie şi îngheţată. In el gustam fericirea odihnei după zile aspre. Trupul meu, peste zi, era dat pradă frigului marilor înălţimi şi proectilelor tranşante. Peste zi, trupul meu putea fi sfâşiat pe nedrept. Peste zi nu mai eram stăpân pe trupul meu. I se puteau tăia picioarele şi i se putea scurge sângele. Şi faptul că trupul ţi-a devenit prăvălie de mărunţişuri, care nu-ţi mai aparţine, este o împrejurare datorită războiului. Portărelul vine şi-ţi cere ochii. Iar tu îi dai darul vederii. Portărelul vine şi îţi cere picioarele. Şi tu îi dai darul mersului. Portărelul vine cu torţa lui şi îţi cere toată carnea obrazului. Şi tu devii un monstru, dându-i, ca ispăşire, darul de a zâmbi şi de a arăta prietenie oamenilor. Astfel acest trup, care chiar în răstimpul aceleaşi zile mi se putea arăta duşman, făcându-mi rău, acest trup care se putea preface în fabrică de plângeri, iată că acum îmi devine iar prieten, ascultător şi frăţesc, bine încovrigat sub cearşafuri, pe jumătate adormit, nu trăda nimic cugetului meu, afară de plăcerea de a trăi, într'un gungurit dulce. Totuşi, trebuia să-l scot din pat, să-l spăl în apă îngheţată, să-l îmbrac, pentru a-l oferi, corect, schijelor de fontă. Şi această ieşire din pat se asemăna smulgerii din braţele mamei, de tot ceea ce dealungul copilăriei iubeşte, mângâie, ocroteşte un trup de copil.

Atunci, după ce mă pregăteam, îmi cumpăneam şi îmi întârziam hotărîrea, mă aruncam dintr'odată cu dinţii strânşi, până la sobă unde îngrămădeam un braţ de lemne, pe care turnam gaz. Apoi, după ce se aprindea, iar eu izbuteam să întreprind a doua călătorie dealungul odăii, mă vâram din nou în pat, unde regăseam căldura cea plăcută şi de unde, vârît sub pături şi sub plapumă, trasă până sub ochiul stâng, supravegheam soba. La început lemnele nu se aprindeau, apoi se iveau licăriri scurte, care luminau tavanul. Apoi începea să se statornicească acolo, ca o serbare care abea se înjghebează. Incepea să pârâe, să trosnească, să cânte. Era vesel ca un ospăţ de nuntă la ţară, când mulţimea începea să bea, să se înflăcăreze, să-şi dea coate.

Sau îmi părea că sunt păzit de focul meu blajin ca de un câine ciobănesc, hotărît, credincios, iute şi care îşi făcea bine

treaba. Privindu-l, simţeam o bucurie înnăbuşită. Şi în toiul sărbătorii, cu dangtul umbrelor pe tavan şi acea caldă muzică aurită, în colţuri cu acele construcţii mici de jăratec, când odaia se umplea bine cu izul fermecător de fum şi de răşină, părăseam un prieten, pentru celălalt, fugeam din pat lângă foc, alergam să-l cel mai mărinimos şi nu mai ştiu bine dacă îmi prăjeam pântecele sau îmi încălzeam inima. Intre două ispite, cedam celei mai puternice, mai sclipitoare, celei care cu fanfara şi sclipirile sale, îşi făcea o mai bună reclamă.

Astfel, în trei rânduri: întâi pentru a-mi aprinde focul, apoi pentru a mă culca din nou, pe urmă, pentru a-mi culege recolta de flăcări, în trei rânduri am trecut, cu dinţii clănţănind, printre stepele pustii şi îngheţate ale odăii, luând astfel cunoştinţă de ceea ce însemnau expediţiile polare. Inaintam prin deşert spre un popas fericit şi eram răsplătit de acest foc mare, care dănţuia înaintea mea, pentru mine, dangtul câinelui de pază.

Povestea aceasta pare fără însemnătate. Totuşi, era o mare aventură. Odaia îmi arăta străveziu, ceea ce n'aş fi ştiut niciodată să descopăr dacă într'o zi aş fi vizitat, ca simplu călător, ferma. Ea nu mi-ar fi arătat decât golul său banal, mobilat sărăcăcios cu un pat, o cană de apă şi o sobă proastă... Aş fi căscat câteva minute. Cum aş fi fost în stare să deosebesc aceste trei provincii, aceste trei civilizaţii: a omului, a focului, a deşertului? Cum aş fi putut presimţi aventura corpului, care este la început un copil aninat de sânul mamei, primit şi ocrotit, apoi trupul unui soldat menit să sufere, apoi trupul unui om îmbogăţit de bunurile civilizaţiei aduse de foc, care este polul tribului? Focul cinsteşte gazda şi cinsteşte tovarăşii. Dacă îşi vizitează prietenul, ei iau parte la ospăţ, îşi trag scaunul în jurul lui şi vorbindu-i de problemele zilei, de necazuri şi corvezi, ei spun, frecându-şi mâinile şi îndesându-şi pipa: — Oricum, un foc face plăcere...

Dar nu mai există odaie care să mă facă să cred în aventuri. Mă trezesc din vis. Nu mai e decât un gol absolut. Nu mai există decât o bătrâneţe fără hotar. Nu mai există decât un glas, acel al lui Dutertre, care se încăpăţânează în dorinţa sa zadarnică:

— Puţin mai la stânga, domnule căpitan..

CAPITOLUL XII.

Imi fac conştiincios meseria. Deşi fac parte dintr'un echipaj al înfrângerii. Mă cufund în înfrângere. Infrângerea se strecoară de peste tot şi am chiar în mână dovada ei.

Manetele de gaz au îngheţat. Şi iată că cele două bucăţi de fier îmi pun probleme de nedeslegat.

Pe avionul pilotat de mine nu pot mări numărul turaţiilor

elicelor decât până la un anumit punct. Nu pot izbuti, dacă împing maneta la maximum, să evit o viteză de opt sute de kilometri pe oră și aprinderea motoarelor. Iar aprinderea motoarelor ar târî după sine primejdia sfărâmării.

In cazul cel mai rău, mi-ar fi posibil să tai contactele. Dar atunci aș provoca o pană definitivă. Această pană ar avea drept urmare eșecul misiunii și pierderea, eventuală, a avionului. Toate terenurile nu sunt prielnice aterisării unui aparat care vine la pământ cu o iuțeală de o sută optzeci de kilometri pe oră.

Prin urmare e neapărat nevoie să deschid manetele. După o primă sforțare, am biruit-o pe cea din stânga. Cea din dreapta se împotrivește încă. Acum mi-ar fi cu putință să cobor cu o iuțeală potrivită, dacă cel puțin aș reuși să reduc intensitatea motorului, pe care nu pot să-l mânuiesc; a motorului din stânga. Dar dacă reduc motorul din stânga, trebuie să echilibrez tracțiunea laterală a motorului din dreapta care, firește, va tinde să rotească avionul spre stânga. Va trebui să mă împotrivesc acestei rotații. Dar palonierul de care depinde această manevră este, deasemenea, pe de-a 'ntregul înghețat. Deci, nu pot echilibra nimic. Dacă micșorez viteza motorului din stânga, mă rostogolesc în vrilă.

N'am, deci, altceva de făcut decât să risc să depășesc în cursul coborîrii punctul teoretic la care se produce ruptura motorului. Trei mii cinci sute de turații: primejdie de sfărâmare.

Totul e absurd. Nimic nu mai e pus la punct. Lumea noastră e alcătuită din rotițe, cari nu se mai îmbucă una cu alta. Nu materialele sunt de vină, ci ceasornicarul. Lipsește ceasornicarul.

După nouă luni de război, n'am izbutit încă să obținem dela industriile, de care depind, să adapteze mitralierele și aparatele de comandă ale climei de înaltă altitudine. Și nu ne izbim de neglijența oamenilor. Oamenii, în mare parte, sunt cinstiți și conștiincioși. Inerția lor e aproape, totdeauna, un efect, iar nu o cauză a neputinței.

Neputința apasă asupra noastră ca o fatalitate. Ea apasă asupra echipajiilor care luptă unul contra zece. Apasă și asupra acelora care ar trebui să aibă ca misiune schimbarea mitralierelor și aparatelor de comandă.

Trăim în pântecele orb al unei administrații. Administrația e o mașină. Cu cât este mai desăvârșită, îndepărtează mai mult nedreptatea omenească. Intr'o administrație perfectă, unde omul joacă rolul de angrenaj, lenevia, necinstea, nedreptatea nu mai au prilejul să bântuie.

Dar după cum maşina e alcătuită ca să conducă un şir de mişcări, rânduite odată pentru totdeauna, nici administraţia nu creiază. Ea nu face decât să păstreze ordinea. Dă o anumită pedeapsă unei anumite greşeli, o anumită deslegare unei anumite probleme. O administraţie nu e alcătuită să deslege probleme noui. Dacă, într'o maşină de îmbucat „vâri bucăţi de lemn, n'o să iasă niciodată mobile". Pentru ca maşina să se adapteze, trebuie ca un om să aibă dreptul s'o scuture. Dar într'o administraţie, alcătuită pentru a apăra nedreptatea omenească, angrenajele refuză amestecul omului. Nu-l acceptă pe ceasornicar.

Din Noembrie, fac parte din Grupul 2/33. Dela început, camarazii m'au înştiinţat:

— O să te plimbi prin Germania fără mitraliere şi fără aparate de comandă.

Apoi, ca să mă mângâie:

— Linişteşte-te. Nu pierzi nimic. Totdeauna vânătorii te răpun, înainte ca tu să-i zăreşti.

In Mai, peste şase luni, mitralierele şi aparatele de comandă sunt tot înghetate.

Mă gândesc la o vorbă, la fel de veche ca ţara mea:

„In Franţa, când totul pare pierdut, o minune salvează Franţa". Am înţeles de ce. Uneori s'a întâmplat, ca după o mare nenorocire, să se prăbuşească frumoasa maşină administrativă şi aceasta, dovedindu-se cu neputinţă de refăcut, în lipsă de ceva mai bun, s'au pus în locul ei oameni. Şi oamenii au salvat totul.

După ce o torpilă o să prefacă în pulbere ministerul Aerului, se va chema la iuţeală primul caporal şi i se va spune:

— Eşti însărcinat să desgheţi toate aparatele de comandă. Ai toate drepturile. Descurcă-te. Dar dacă peste cincisprezece zile mai sunt îngheţate, eşti trimes la ocnă.

Atunci, poate, aparatele de comandă se vor desgheţa.

Cunosc sute de pilde ale acestui păcat. De pildă, comisiile de rechiziţie ale unui departament din Nord, au rechiziţionat junci însărcinate şi au transformat abatoarele în cimitire de fetuşi. Nici o roată a maşinei, nici un colonel dela serviciul de rechiziţii nu era îndreptăţit să acţioneze decât în calitate de rotiţă.

Ei ascultau toţi de o altă roată, ca la un ceasornic. Orice revoltă era zadarnică. Iată de ce odată ce maşina a început să se strice, a început să omoare junci însărcinate. Ar fi putut, dacă s'ar fi stricat mai rău, să înceapă prin a omorî colonei.

Mă simt descurajat până în fundul sufletului de această prăbuşire universală. Dar cum îmi pare fără folos se arunc în aer unul din motoare, apăs din nou pe maneta din stânga. In scârba mea, exagerez sforţarea. Apoi renunţ. Sforţarea mi-a pricinuit un junghiu în inimă. Negreşit, omul nu e alcătuit să facă cultură fizică la zece mii de metri altitudine. Acest junghiu e o durere slabă, un fel de conştiinţă locală trezită în noaptea organelor.

Motoarele pot sări dacă vor. Putin îmi pasă. Mă căznesc să respir. Mi se pare că aş înceta să respir, dacă mintea mi-ar fi stăpânită de alte gânduri. Imi amintesc foalele de odinioară, cu care înteţeam focul. Imi însufleţesc focul. Aş dori să-l hotărîsc să ardă bine.

Ce lucru de neînlocuit am distrus? La zece mii de metri, o sforţare fizică mai aspră poate rupe muşchii inimii. Inima e foarte plăpândă. Ea trebuie să servească vreme îndelungată. E stupid s'o pui în primejdie pentru asemenea lucruri grosolane. E ca şi cum ai arde diamante pentru a coace un măr.

CAPITOLUL XIII.

E ca şi cum s'ar da foc tuturor satelor din Nord, fără a întârzia prin distrugerea lor, măcar cu o jumătate de zi, înaintarea germană. Şi totuşi, această grămadă de sate, aceste vechi biserici, aceste vechi case, cu tot belşugul lor de amintiri şi frumoasele parchete de nuc lustruit, ca şi minunata rufărie din dulapuri şi dantelele dela ferestre, care au servit până azi fără să se strice. — iată că le văd arzând, dela Dunkerque până în Alsacia.

A arde e o vorbă mare când priveşti dela zece mii de metri, căci din sate şi păduri nu se vede decât un fum nemişcat, un fel de promoroacă albicioasă. Focul nu mai e decât o mistuire tainică. La scara de zece mii de metri timpul parcă stă pe loc, pentrucă nu mai există mişcare. Nu mai sunt flăcări pârâitoare, grinzi care trosnesc, vârtejuri de fum negru. Nu mai există decât acest lapte cenuşiu, învârtoşat în chihlimbar.

Vor reface această pădure? Vor reface satul acesta?

Privit de unde mă aflu, focul roade cu încetineala unei boli.

Şi aci ar fi multe de spus. „N'o să cruţăm sate". Am auzit acest cuvânt. Şi era trebuincios. Un sat, în timp de războiu, nu e o datină. In mâna duşmanului nu e decât un cuib de mitraliere. Totul îşi schimbă înţelesul. Astfel, anumiţi arbori, bătrâni de trei sute de ani, ocroteau vechea ta locuinţă de familie. Dar ei stingheresc vederea câmpului de tragere a unui locotenent de douăzeci şi doi de ani. El trimete, deci, vreo cincisprezece oameni, să doboare opera vremii. Distruge, pentru o tragere de zece mi-

sute, trei sute de ani de răbdare și de soare, trei sute de ani de evlavie a casei și de logodne în umbra parcului. Îi spui:

— Copacii mei!

El nu te aude. El luptă. Are dreptate.

Dar iată că se dau foc satelor ca să se joace jocul războiului. Tot așa cum se distrug parcurile, se jertfesc echipajiile și se trimete infanteria împotriva tancurilor. Și domnește o neliniște de nedescris. Căci nimic nu slujește la nimic.

Dușmanul a priceput un adevăr și trage foloase de pe urma lui. Oamenii ocupă puțin loc în imensitatea pământului. Ar trebui o sută de milioane de soldați pentru a ridica un zid neîntrerupt. Deci, între trupe sunt goluri. Aceste goluri sunt depășite, în principiu, de mobilitatea trupelor, dar din punct de vedere al mașinei blindate, o armată dușmană puțin motorizată e ca și nemișcată. Golurile alcătuesc, între trupe, adevărate deschizături. De unde această regulă simplă de tactică. „Divizia blindată trebuie să aibă însușirile apei. Să împingă ușor pereții adversarului și să înainteze numai acolo unde nu întâmpină rezistență". Tancurile lovesc deci în peretele adversarului, căci totdeauna există goluri între trupe. Deci tancurile trec totdeauna.

Aceste atacuri de tancuri, care înaintează cu ușurință, în lipsa unor care de luptă ce li s'ar putea împotrivi, atrag după ele urmări cari nu se mai pot îndrepta, cu toate că distrugerile par superficiale (ca prinderea Statelor Majore locale, ruperea liniilor telefonice, incendierea satelor). Ele au rolul agenților chimici care nu distrug organismul, ci nervii și ganglionii. Pe ținutul măturat fulgerător, orice armată care pare neatinsă, și-a pierdut însușirea de armată. S'a transformat în părți independente. Acolo unde exista un organism, nu se mai află decât organe, ale căror legături au fost rupte. Între aceste părți de armată — oricât de viteji ar fi oamenii — dușmanul înaintează în voie. O armată încetează de a mai fi folositoare când nu mai însemnează decât un anumit număr de soldați.

Nu se fabrică materiale în cincisprezece zile. Nici chiar... În goana după armament nu puteam fi decât învinși. Ne aflam patruzeci de milioane de agricultori, împotriva a optzeci de milioane de industriași!

Dușmanului i se împotrivește un om contra trei. Un avion contra zece sau douăzeci și, dela Dunkerque încoace, un tanc contra o sută. N'avem răgazul să ne gândim la trecut. Vedem prezentul. Și așa-i prezentul. Nici un sacrificiu, nicăeri nu poate încetini înaintarea germană.

Deaceea domnește, de sus până jos, pe scara ierarhiei civile și militare, dela tinichigiu până la ministru, dela soldat până la

general, un fel de mustrare de conştiinţă care nu ştie şi nu îndrăzneşte să se exprime. Sacrificiul pierde orice măreţie, dacă nu mai e decât o parodie sau o sinucidere. E frumos să te jertfeşti: mor câţiva, ca să salveze pe ceilalţi. Laşi să ardă ce nu poate fi scăpat. Lupţi până la moarte, într'un câmp întărit, ca ceilalţi să aibe timp să se salveze. Da, dar orice ai face, focul se întinde peste toţi. Nu mai există câmp întărit. Nu mai poţi nădăjdui nimic. Şi acei pentru care luvţi, pentru care pretinzi că lupţi, se pare că le provoci asasinarea, deoarece avionul care distruge oraşele din spatele trupelor, a schimbat felul războiului.

Mai târziu, o să aud pe unii străini imputând Franţei cele câteva poduri neasvârlite în aer, cele câteva sate nearse şi oamenii cari n'au murit. Dar tocmai contrariul, exact contrariul mă izbeşte atât de puternic. Nemărginita noastră bunăvoinţă de a ne astupa ochii şi urechile. Este lupta noastră desnădăjduită împotriva evidenţei. Deşi nimic nu mai poate servi la nimic, aruncăm totuşi, podurile în aer ca să jucăm rolul. Ardem sate adevărate, ca să jucăm jocul. Pentru a juca jocul, oamenii noştri mor.

Desigur, îi uiţi pe unii! Uiţi poduri, uiţi sate, uiţi oameni. Dar drama acestei dezordini e că smulge orice înţeles faptelor. Oricine aruncă un pod în aer, n'o face decât cu scârbă. Soldatul acela nu întârzie pe duşman: transformă un pod în ruină. Îşi distruge ţara, pentru a face din ea o frumoasă caricatură de război!

Pentru ca faptede să fie pline de zel, trebuie să le apară înţelesul. E frumos să arzi recoltele, care ar îngropa pe duşman sub cenuşa lor. Dar duşmanul sprijinit de o sută şaizeci de divizii, îi pasă prea puţin de incediile şi morţii noştri.

Insemnătatea incendierii satului trebue să echilibreze însemnătatea satului. Dar rolul de sat ars numai este decât o caricatură de rol.

Insemnătatea morţii trebuie să precumpănească moartea. Oamenii se bat bine sau prost? Insăşi întrebarea n'are noimă! Se ştie că apărarea, teoretică, a unui oraş ţine trei ceasuri! Totuşi oamenii au ordin să-l menţină. Fără mijloace de luptă, ei înşişi cer duşmanului să nimicească acest sat, pentruca regulile jocului de-a războiul să fie respectate. Ca un adversar politicos la jocul de şah:

— Ai uitat să iei acest pion...

Deci duşmanul este provocat:

— Noi suntem apărătorii acestui sat. Voi sunteţi năvălitorii Inainte!

S'au înţeles. O escadrilă, dintr'o lovitură, nimiceşte satul.

Bravo! Jocul a fost la înălţime!

Desigur că sunt și oameni inerți, dar inerția este și ea o imagină aspră a desnădejdii. Desigur sunt și dezertori. Chiar comandantul Alias a amenințat cu revolverul niște epave omenești mohorîte, întâlnite pe drum și care răspundeau alandala la întrebări. Dorești atât de mult să pui mâna pe cel vinovat de un dezastru, să-l omori, să salvezi totul! Oamenii cari dezertează sunt răspunzători de dezertare, fiindcă n'ar exista dezertare, fără dezertori. Deci, dacă îndrepți asupra lor revolverul totul o să meargă bine... Dar cu asta nu faci decât să îngropi bolnavii, ca să desființezi boala. In cele din urmă comandantul Alias, vârâ iar în buzunar revolverul căci, deodată, acest revolver a luat în ochii lui o înfățișare prea pompoasă, ca o sabie de operă comică. Alias își dădea bine seama că acești soldați posomoriți erau urmările dezastrului, iar nu cauzele lui.

Alias își dă bine seama că acești oameni sunt aceiași, exact aceiași cu cei cari, aiurea, primesc, încă azi, să moară. De cincisprezece zile o sută cincizeci de mii au primit să moară. Dar sunt și încăpățânați care cer să li se dea un motiv temeinic.

Și e greu să-l exprimi în mod lămurit.

Alergătorul aleargă cursa vieții lui, împotriva alergătorilor din categoria sa. Dar observă, chiar dela plecare, că târăște de picioare o ghiulea de ocnaș. Concurenții sunt ușori ca păsările. Lupta nu mai înseamnă nimic. Omul o părăsește:

— Nu mai are însemnătate...

— Ba da! Ba da!...

Ce să născocești pentru a hotărî omul să se dăruiască pe de-a 'ntregul într'o cursă, care nu mai e o cursă?

Alias pune la loc revolverul și caută un răspuns potrivit.

— Nimic nu mai are însemnătate.

Alias pune la loc revolverul și caută un răspuns potrivit

Nu există decât un răspuns potrivit. Unul singur. Desfid pe oricine să găsească altul.

— Moartea ta n o să schimbe nimic. Infrângerea e sigură. Dar se cuvine ca la o înfrângere să fie și morți. Trebuie să fie un doliu. Ești de serviciu să joci acest rol.

— Bine, domnule comandant.

Alias nu disprețuește pe dezertori. Știe că e deajuns răspunsul lui bun. El însuși primește moartea. Toate echipajiile primesc moartea. A fost destul pentru mine acest răspuns bun, abea deghizat.

— E foarte plicticos... Dar cei dela Statul Major țin la asta. Țin foarte mult... așa e...

— Bine, domnule comandant

De altfel cred că cei care au murit, servesc drept cauțiune pentru ceilalți.

CAPITOLUL XIV

Am îmbătrânit așa de tare, încât am lăsat totul în urma mea. Privesc placa cea mare și strălucitoare a vitrinei mele. Acolo, jos, sunt oameni. Infuzorii pe o lamelă de microscop. Te pot interesa dramele unor familii de infuzorii?

Dacă n'aș simți acea durere la inimă, care îmi pare că trăiește, m'aș cufunda în visări nedeslușite, ca un tiran îmbătrânit. Acum zece minute am născocit această poveste de figurant. Era așa de falsă, că îți venea să vomiți. Când am zărit vânătorii, m'am gândit la suspine dulci? M'am gândit la viespi mititele. Asta da. Erau mititele, scârnăviile alea...

Am putut născoci, fără scârbă, icoana rochiei cu trenă! Nu m'am gândit la o rochie cu trenă, pentru bunul temeiu, că nu mi-am zărit niciodată dâra mea proprie! Din această carlingă, în care m'am vârît ca o pipă în cutia ei, nu-mi este cu putință să observ ceva în urma mea. Privesc îndărăt, cu ochii mitraliorului. Și încă! Dacă laringofoanele ar fi stricate! Totuși, mitraliorul nu mi-a spus niciodată: „Iată pretendenți, îndrăgostiți de noi, care merg în urma rochiei noastre cu trenă..."

Aici nu mai e vorba decât de scepticism și jonglerie. Desigur, mi-ar plăcea să cred, mi-ar plăcea să lupt, mi-ar plăcea să birui. Dar oricât te-ai preface să crezi că lupți și că învingi, incendiindu-ți propriile sate, e greu să te înflăcărezi pentru așa ceva. E greu să trăiești. Omul nu e decât un nod de relații și iată că legăturile mele nu mai prețuiesc mare lucru.

Ce s'a prăbușit în mine? Care e taina acestei schimbări? De unde vine că în alte împrejurări, ceea ce azi îmi pare depărtat și abstract, odinioară mă tulbura? De unde vine că un cuvânt, un gest pot reveni, necontenit, într'un destin? De unde vine că, dacă aș fi Pasteur, chiar jocul infuzoriilor poate să ajungă pentru mine atât de mișcător, încât o lamelă de microscop poate să-mi apară ca un ținut cu mult mai întins decât pădurea virgină și îmi va îngădui să trăiesc, aplecat deasupra ei, forma cea mai desăvârșită a aventurii?

De unde vine că acel punct negru care e o casă de oameni, colo-șa, jos...

Și îmi apare în minte o amintire.

Pe când eram băiețel... mă întorc cu gândul înapoi, departe, la copilăria mea. Copilăria, acest ținut imens, din care am ieșit cu toții! De unde sunt eu? Din copilăria mea. Fac parte din copilăria mea, ca dintr'o țară... Deci, când eram băețaș, am trăit într'o seară o experiență ciudată.

Aveam cinci sau șase ani. Era ceasul opt. Ora opt, când copiii trebuie să doarmă. Mai ales iarna, când se înnoptează devreme. Totuși, ai mei mă uitaseră.

In casa aceea dela țară, unde locuiam, era un vestibul, care îmi părea uriaș, în care dădea odaia încălzită unde mâncam noi, copiii. Totdeauna îmi fusese teamă de acest vestibul, din pricina, poate, a lămpii slabe care, în mijloc, abea răspândea câteva raze ca bezină, mai degrabă un semnal, decât o lampă, din pricina căptușelilor înalte de lemn ale pereților, care trosneau în tăcere și din pricina frigului. Căci aveai impresia că intri într'o peșteră, mai ales când veneai din odăile luminoase și încălzite.

Dar în seara aceea, văzând că sunt uitat, am căzut în ispita diavolului, m'am înălțat pe vârful picioarelor până la clanța ușii, am împins-o încet, am intrat în vestibul și am pornit, pe furiș, să cercetez lumea.

Totuși, trosnetul căptușelilor de lemn ale pereților mi s'a părut o dovadă de mânie cerească. Zăream, nedeslușit, în penumbră, dulapurile înalte de lemn, pline de mustrări. Neîndrăznind să merg mai departe, m'am cățărat, de bine de rău, pe o consolă și cu spatele rezemat de perete, am rămas acolo, cu picioarele atârnate, cu inima bătând, așa cum fac toți naufragiații, pe stânca lor, din largul mării.

Tocmai atunci s'a deschis ușa unui salon și au intrat doi unchi ai mei, care îmi insufla u o teamă grozavă și închizând îndărătul lor ușa, care dădea spre salonul plin de lumină și gălăgie, începură să se plimbe prin vestibul. Tremuram să nu fiu descoperit. Unul dintre ei, Hubert, era pentru mine asprimea întruchipată. Un trimis al dreptății dumnezeești. Acest om, care n'ar fi dat niciodată un bobârnac unui copil, îmi repeta, încruntând sprâncene teribile, cu prilejul fiecărei greșeli făptuite de mine: „Data viitoare, când o să mă duc în America, o să aduc o mașină de biciuit. Totul s'a perfecționat în America. De aceea, acolo copiii sunt întruchiparea cuminteniei. Și e o mare binefacere pentru părinți..."

Eu, eu nu iubeam America

Și, iată că fără să mă vadă, ei se plimbau de colo până colo prin vestibulul înghețat și nesfârșit. Ii urmăream cu ochii și urechile, ținându-mi răsuflarea, cuprins de amețeală. „Epoca actuală... spuneau ei. Și se depărtau, cu tainele lor de oameni mari, iar eu îmi repetam: „Epoca actuală". Apoi se înapoiau, ca un reflux care

ar fi adus spre mine comori de nepriceput. „E o nebunie, e o nebunie..“ își spuneau unul altuia. Adunam fraza. ca pe un obiect extraordinar. Și repetam încet, pentru a încerca puterea acestor cuvinte asupra conștiinței mele de cinci ani: „E o nebunie, e chiar o nebunie...“

Deci fluxul îi depărta pe unchii mei. Refluxul îi apropia. Acest fenomen, care îmi deschidea asupra vieții înfățișări încă slab luminate, se repeta cu o regularitate astrală, ca un fenomen al gravitații. Eram țintuit pe consola mea pentru veșnicie, ascultător clandestin al unei întruniri sărbătorești, în cursul căreia cei doi unchi ai mei, atotștiutori, colaborau la creiarea lumii. Casa ar fi putut dăinui încă o mie de ani, iar doi unchi, în răstimp de mii și mii de ani, mergând dealungul vestibulului cu încetineala unui ornic, ar fi putut continua să-i dăruiască pecetea veșniciei.

Acest punct pe care îl privesc, este, neîndoios, o casă omenească la zece kilometri sub mine. Iar eu nu primesc nimic de acolo. Cu toate acestea e vorba, poate, de o casă mare dela țară, unde doi unchi se plimbă și făuresc încet, în sufletul unui copil, ceva la fel de fabulos ca nemărginirea mărilor.

Descopăr, dela zece mii de metri un ținut mare cât o provincie și, totuși, totul s'a micșorat, parcă m'ar înnăbuși. Am aci mai puțin spațiu decât aveam în acel grăunte negru.

Am pierdut sentimentul distanței. In ceea ce privește distanța, sunt orb. Dar parcă mi-e sete de ea. Și mi se pare că ating o măsură obștească tuturor năzuințelor oamenilor.

Când o întâmplare trezește dragostea, totul se rânduește în om potrivit acestei iubiri și iubirea îi aduce sentimentul distanței. Când locuiam în Sahara, dacă se iveau în jurul focului nostru Arabi, înștiințându-ne de primejdii îndepărtate, pustiul se lega și căpăta un sens. Acești creinici făuriseră distanța. La fel cu muzica, dacă e frumoasă. La fel cu izul simplu al unui dulap vechiu, care trezește și leagă amintiri. Patetic este sentimentul întinderii

Dar înțeleg, deasemenea, că nimic din ceea ce privește omul nu se socotește, nici nu se măsoară. Spațiul adevărat nu e pentru ochi; el se dărueste doar minței. El prețuește cât cuvântul, deoarece cuvântul leagă lucrurile.

Mi se pare că înțeleg mai bine ce înseamnă civilizație. O civilizație este o moștenire a credințelor, a obiceiurilor și a cunoștințelor, dobândite, încetul cu încetul, dealungul veacurilor, uneori

greu de justificat prin logică, dar care se justifică prin ele însăşi ca drumuri care duc undeva, deoarece ele desvăluie omului adâncimea sa lăuntrică.

O literatură proastă ne-a vorbit despre nevoia evadării. Bine înţeles călătoreşti în căutarea spaţiului. Dar spaţiul nu se găseşte. El se clădeşte. Şi evadarea n'a condus pe nimeni nicăeri.

Când omul are nevoie, pentru a se simţi om, să se ia la întrecere, să cânte în cor, sau să facă războiu, acestea sunt legături pe care şi le impune, pentru a se uni cu ceilalţi şi cu lumea. Dar cât sunt de sărace!

Dacă o civilizaţie e puternică, ea mulţumeşte pe om, chiar când acesta pare nemişcat.

Intr'un orăşel tăcut, sub cenuşiul unei zile plouoase, văd o infirmă închisă în casă, care se gândeşte lângă o fereastră. Cine e ea? Ce au făcut dintr'însa? Iar eu am să judec civilizaţia oraşelului după densitatea acestei prezenţe. Cât preţuim noi când suntem nemişcaţi?

In Dominicanul care se roagă, e o prezenţă plină de înţeles. Acest om nu e niciodată mai uman decât atunci când se află îngenunchiat şi se roagă. In Pasteur, care îşi ţine răsuflarea deasupra microscopului, se află o prezenţă plină de înţeles. Niciodată Pasteur nu e mai uman decât atunci când observă. Atunci progresează. Atunci se grăbeşte. Atunci înaintează cu paşi de uriaş, cu toate că e nemişcat şi descoperă întinderea. La fel Cezanne, nemişcat şi mut, în faţa schiţei sale, e o personalitate de nepreţuit. Nu e niciodată mai uman decât atunci când tace, simte şi judecă. Atunci pânza sa devine mai vastă decât nemărginirea mării.

Spaţiu dăruit de casa din copilărie, spaţiu dăruit de odaia mea din Orconte, spaţiu dăruit lui Pasteur de câmpul microscopului său, spaţiu descoperit de o poemă, tot atâtea bunuri plăpânde şi minunate pe care numai civilizaţia e în măsură să le împartă, întrucât spaţiul e numai pentru spirit, nu pentru ochi şi nu există spaţiu fără cuvânt.

Dar cum să însufleţeşti înţelesul limbii mele, în ceasul în care totul se pierde într'un haos? Când copacii parcului sunt în acelaş timp corabie pentru generaţiile unei familii şi simplă perdea, care stânjeneşte pe artilerişti. Când teascul bombardierelor, care apasă cu putere asupra oraşelor, a făcut să se scurgă un popor întreg dealungul şoselelor, ca un sac negru. Când Franţa înfăţişează dezordinea unui furnicar călcat în picioare. Când toţi luptăm nu

împotriva unui adversar palpabil, ci împotriva unor paloniere care îngheață, a unor manete care înțepenesc, a unor buloane, care joacă...

— Puteți coborî.

Pot coborî. Voi coborî. Voi trece deasupra Arrasului la mică altitudine. Indărătul meu sunt o mie de ani de civilizație ca să mă ajute. Dar nu mă ajută deloc. Fără îndoială, nu e ceasul răsplăților.

La 800 de kilometri pe oră și cu 3530 de turații pe minut, pierd altitudinea.

Am părăsit, într'un viraj, un soare polar extrem de roșu. In fața mea, la cinci sau șase kilometri dedesubtul meu, zăresc o banchiză de nori înșirați în linie dreaptă. O întreagă parte a Franței e îngropată în umbra lor.

Arras e în umbra lor. Imi închipui că dedesubtul banchizei, totul e negricios. Acolo e pântecul unei mari căldări, în care clocotește războiul. Drumuri blocate, incendii, material risipit, sate distruse, dezordine... uriașă dezordine. Se agită în absurd, sub norul lor, ca niște gângănii sub piatra lor.

Coborârea seamănă cu o ruină. Va trebui să ne bălăcim în noroiul lor. Revenim într'un fel de barbarie dărăpănată. Colo jos, totul e în descompunere! Suntem asemenea unor călători bogați care, după ce au trăit multă vreme în țări cu corali și palmieri, se întorc ruinați, ca să împartă — în mediocritatea natală — mâncările unsuroase ale unei familii sgârcite, acreala certurilor intime, portăreii, apăsarea grijilor financiare, speranțele înșelate, mutările rușinoase, obrăzniciile hotelierilor, mizeria și o moarte împuțită, la spital. Aici, cel puțin, moartea e curată! O moarte de ghiață și de foc. De soare, de cer, de ghiață și de foc. Dar, colo jos, să fii înghițit de lut!

CAPITOLUL XV

— Direcția sud, căpitane. Ar trebui să luăm altitudine în zona franceză!

Ințeleg ce e pacea, privind aceste șosele negre, pe care le-am și observat. In pace, totul e închis în sine însuși. Seara, la țară, sătenii se întorc acasă. In hambare sunt duse grânele. Și rufele sunt împăturite frumos în dulapuri. In ceasurile de pace știi unde să găsești fiecare obiect. Știi unde să întâlnești fiecare prieten. Știi, deasemeni, unde te duci să dormi seara. Ah! pacea moare când canavaua se destramă, când nu mai ai loc în lume, când nu

mai ştii unde să întâlneşti pe cine iubeşti, când soţul care a plecat pe mare nu s'a mai întors.

Pacea se citeşte pe un obraz care se arată printre lucruri, când ele şi-au primit înţelesul şi locul lor. Când ele fac parte din ceva mai vast, ca şi mineralele disparate ale pământului, din clipa care sunt închegate în unitatea unui copac.

Dar iată războiul.

Sbor, deci, peste şoselele negre ale nesfârşitului sirop, care curge fără să se oprească. Se spune că populaţia e evacuată. Nu mai e adevărat. Ea se evacuează singură. E o contagiune nebună în acest exod. Căci unde se duc aceşti vagabonzi? Se îndreaptă spre Sud, ca şi când acolo ar fi locuinţe şi alimente, ca şi când acolo ar fi primiţi cu dragoste. Dar în Sud nu sunt decât oraşe înţesate de oameni, unde dormi în şoproane şi proviziile sunt pe sfârşite. Unde cei mai mărinimoşi sunt din ce în ce mai arţăgoşi, din pricina absurdităţii acestei invazii care, puţin câte puţin — cu încetineala unui fluviu de noroiu, îi înghite. O singură provincie nu poate să găzduiască şi să hrănească Franţa întreagă!

Unde se duc ei? Nu ştiu! Merg spre escale fantome, căci caravana abea ajunge la o oază, că nu mai e oază. Fiecare oază pârâie şi se prăbuşeşte şi la rândul ei se revarsă în sânul caravanei. Şi dacă ajunge caravana la un sat adevărat, care pare că mai trăeşte încă, ea-i secătueşte din prima seară toată vlaga. Ea îl goleşte de provizii, cum rod viermii un os.

Duşmanul înaintează mai repede decât exodul. In unele puncte, maşinile blindate trec râul, care devine nămolos şi se revarsă.

Unele divizii nemţeşti se bălăcesc în noroiu şi se întâmplă acel paradox uimitor că în unele locuri, chiar acei cari omorau în altă parte, dau aici de băut.

In timpul retragerii, noi am cantonat în zece sate la rând. Intrasem în gloata înceată, care străbătea satele abia mişcându-se.

— Unde mergeţi?

— Nu ştim.

Niciodată nu ştiau nimic. Nimeni nu ştia nimic. Evacuau. Nu se mai putea găsi nici un adăpost. Nu se mai putea merge pe nici o şosea. Totuşi evacuau. In Nord se dăduse cu piciorul în furnicar şi furnicile plecau. Cu sârguinţă. Fără panică. Fără nădejde. Fără desnădejde. Dintr'un simţ al datoriei.

— Cine v'a dat ordin să evacuaţi?

Totdeauna primarul, învăţătorul sau ajutorul de primar le spusese să plece. Intr'o dimineaţă, la ora trei, cuvântul de ordine răscolise deodată satul:

— Se evacuează.

Ei se aşteptau. De cincisprezece zile vedeau că trec refugiaţii şi renunţau să mai creadă în veşnicia casei lor. Omul, totuşi, încetase de multă vreme să mai fie pribeag. Işi clădea sate care durau veacuri. Ei lustruiau mobile, cari serveau strănepoţilor lor. Casa familiară îl primea la naştere şi-l ducea până la moarte, apoi, ca un vapor bun, dela un mal, la altul trecea la rândul său, pe fiul ei. Dar s'a sfârşit cu locuinţele statornice! Plecau, fără măcar să ştie de ce!

CAPITOLUL XVI

Pe şosea, experienţa noastră este grea! Uneori avem misiunea să aruncăm o privire în cursul aceleeasi dimineţi asupra Alsaciei, Belgiei, Olandei, nordului Franţei şi mării. Dar cea mai mare parte din problemele noastre sunt pământeşti şi cele mai adeseori, orizontul nostru se micşorează, până ce ajunge să se mărginească la încurcăturile de circulaţie ale unei răspântii! Deci, iată abea trei zile de când Dutertre şi cu mine am văzut cum se prăbuşeşte satul în care locuiam.

N'o să scap niciodată de această amintire lipicioasă. Pe la şase dimineaţă, Dutertre şi cu mine, plecând de acasă, am dat de o dezordine de nedescris. Toate garajele, şoproanele, hambarele au revărsat pe străzile înguste, maşinile cele mai diverse, automobile noi şi căruţe vechi cari dormeau de cincizeci de ani, înţepenite, în colb, căruţe cu fân, camioane, autobuze şi tomberoane. Dacă s'ar căuta bine, s'ar găsi în acest bâlciu şi diligenţe! Toate rablele montate pe roţi au fost desgropate. Casele se golesc de comorile lor. Sunt târâte spre maşini, talmeş-balmeş, şi sunt învelite cu pânze crăpate de hernii. Şi, iată că numai semăna cu nimic.

Ele alcătuiau înfăţişarea casei. Erau obiectele de cult ale unor religii deosebite. Fiecare, la locul lui, făcut trebuincios prin obişnuinţă, înfrumuseţat de amintiri, preţuia prin patria intimă care izbutea s'o alcătuiască. Dar au fost crezute preţioase prin ele însăşi, au fost smulse din căminul lor, de pe masa lor, peretele lor, au fost îngrămădite, talmeş-balmeş, şi nu mai sunt, acolo, decât obiecte de bazar, care-şi trădează marea folosinţă. Dacă le îngrămădeşti, relicvele pioase îţi mişcă sufletul.

In faţa noastră se şi descompunea ceva.

— Aţi înnebunit pe alei! Ce s'a întâmplat?

Patroana cafenelei unde ne ducem, înalţă din umeri:

— Se evacuează.

— De ce? Dumnezeule!

— Nu se ştie. Primarul a spus-o.

Ea e foarte ocupată. Dispare pe o scară. Dutertre și cu mine privim strada. In camioane, mașini, căruțe, camioane deschise, zac ingrămădite, laolaltă, copii, saltele și ustensile de bucătărie.

Mai ales mașinile vechi sunt vrednice de plâns. Un cal voinic, între hulubele unei căruțe, dă o impresie de sănătate. Un cal nu cere piese de schimb. O căruță o repari cu trei cuie. Dar toate aceste vestigii ale unei ere mecanice! Până când o să funcționeze toată această adunătură de supape, magnetouri și angrenaje?

— ...Căpitane... nu m'ai putea ajuta?

— Desigur. La ce?

— Să-mi scot mașina din șopron...

O privesc cu uimire.

— Dumneata... dumneata nu știi să conduci?

— Oh!... pe șosea o să meargă... e mai puțin greu...

E ea, cumnata ei și cei șapte copii...

Pe șosea! Pe șosea o să înainteze cu douăzeci de kilometri pe zi, în etape de două sute metri! La fiecare două sute metri, o să trebuie să frâneze, să oprească, să întrerupă comunicația la motor, să ambreieze, să schimbe viteza, în învălmășeala unei încurcături de circulație îngrozitoare. O să strice totul! Și o să-i lipsească benzina! Și uleiul! Și apa chiar, care o s'o uite.

— Bagă de seamă, nu uita de apă. Radiatorul dumitale fumegă ca un coș.

— Ah! Mașina nu-i nouă...

— O să trebuie să mergi opt zile... cum ai să poți?

— Nu știu...

Peste zece kilometri de aci, o să tamponeze trei mașini, o să-și gripeze debraiajul, o să-și spargă cauciucurile. Atunci ea, cumnata ei și cei șapte copii o să înceapă să plângă. Atunci ea, cumnata ei și cei șapte, copii supuși unor probleme peste puterile lor, o să renunțe să hotărască ceva și o să se așeze pe marginea șoselei să aștepte un păstor. Dar păstorii...

Lipsesc... lipsesc uimitor de mult păstorii! Dutertre și cu mine asistăm la inițiative luate de oi. Și aceste oi pleacă, într'o învălmășeală groaznică de material mecanic. Trei mii de pistoane. Șase mii de supape. Tot acest material scârțâie, huruie, se izbește. Apa fierbe în câteva radiatoare. Astfel începe să pornească, sârguincios, această caravană osândită. Această caravană fără piese de schimb, fără cauciucuri, fără benzină, fără mecanici. Ce nebunie!

— N'ați putea rămâne acasă?

— Ah! desigur că ne-ar place mai bine să rămânem acasă!

— Atunci de ce plecați?

— Ni s'a spus...

— Cine v'a spus?

— Primarul...

Totdeauna primarul.

— Desigur. Tuturor ne-ar place să rămânem acasă.

Așa și e. Noi nu respirăm aici o atmosferă de panică, ci de corvoadă oarbă. Dutertre și cu mine încercăm să-i convingem pe unii din ei!

— Ați face mai bine să descărcați toate astea. Cel puțin o să beți apa din fântânile voastre...

— Desigur că am face mai bine!...

— Dar n'aveți decât s'o faceți!

Am câștigat partida. S'a alcătuit un grup. Suntem ascultați. Clatină din cap, aprobatori.

— ...are într'adevăr dreptate căpitanul!

Sunt înlocuit de discipoli. Convertesc un cantonier, care devine și mai înflăcărat ca mine.

— Am spus totdeauna! Când o să ajungem pe șosea, o să trebuie să mâncăm asfaltul.

Ei discută. Se învoiesc. O să rămână. Unii se îndepărtează, ca să îndemne și pe alții. Dar iată că se întorc descurajați.

— Nu se poate. Trebuie să plecăm și noi.

— De ce?

— Brutarul a plecat. Cine o să facă pâinea?

Satul a și început să se prăbușească. Trozneşte pe ici și colo Totul o să curgă prin aceeaș gaură. E o situație desnădăjduită

Dutertre își spune părerea.

— Drama e că i-au lăsat pe oameni să creadă că războiul era nefiresc. Altădată ar fi rămas acasă. Războiul face una cu viața.

Patroana vine din nou. Târește un sac.

— Decolăm peste trei sferturi de ceas... Nu ai cumva puțina cafea?

— Ah! bieții mei băieți...

Își șterge ochii. Oh! ea nu plânge din pricina noastră. Nici din pricina ei. Plânge de pe acum de oboseală. Se simte de pe acum înghițită de istovirea caravanei care, la fiecare kilometru o să se fărâmițeze și mai mult.

Mai departe, pe câmpii, la întâmplare, din când în când, vânătorii dușmani, sburând jos, o să tragă câte o rafală de mitraliere în această jalnică cireadă. Dar mai uimitor e că, deobiceiu ei nu stăruie. Câteva mașini iau foc, dar puține. Și sunt câțiva morți. E un fel de lux, ceva ca un sfat. Sau gestul câinelui care mușcă de încheietură, ca turma să meargă mai repede. Aici, ca să semene dezordine. Dar atunci de ce aceste acțiuni locale, sporadice, care nu prea au însemnătate? Dușmanul își dă puțină osteneală ca să distrugă caravana. E adevărat că ea n'are nevoie de el, ca să se dis-

trugă. Maşina se strică dela sine. Maşina e concepută pentru o societate liniştită, staţionară care dispune de timpul ei. Maşina îmbătrâneşte în chip vertiginos, când nu există omul ca s'o cârpească, s'o regleze, s'o vopsească, să ia seama când merge cu viteză mare. Astăseară maşinile o să pară că au mii de ani.

Mi se pare că iau parte la agonia maşinei.

Un om bicuieşte calul cu măreţia unui rege. Tronează vesel pe scaunul lui. De altfel, cred că a băut puţin!

— Dumneata pari mulţumit!

— E sfârşitul lumii!

Simt o amărăciune înnăbuşită când îmi spun că aceşti muncitori, toţi aceşti oameni cu funcţiuni atât de bine definite, cu atâte deosebite şi preţioase calităţi nu mai sunt, astăseară, decât paraziţi şi pleavă.

O să se repeadă asupra câmpurilor şi le vor înghiţi

— Cine o să vă hrănească?

— Nu se ştie...

Cum să alimentezi milioane de emigranţi, pierduţi dealungul şoselelor, unde se circulă cu cinci până la douăzeci kilometri pe zi? Dacă ar exista o aprovizionare, ar fi cu neputinţă să o faci să înainteze! Acest amestec de omenire şi fiare vechi îmi aminteşte de pustiul Libiei. Locuiam, Prévot şi cu mine, într'un peisagiu de nelocuit, cu stânci negre, care străluceau la soare, un peisaj tapisat cu o scoarţă de fier...

Şi privesc acest spectacol cu un fel de desnădejde: un sbor de lăcuste care se abate asupra asfaltului, dăinuieşte oare multă vreme?

— Şi o să aşteptaţi să plouă, ca să beţi?

— Nu ştim...

De zece zile satul lor era necontenit străbătut de refugiaţii din nord. Ei au privit, vreme de zece zile, cum se scurgea acest nesecat exod. A venit rândul lor. Îşi iau locul în procesiune. Oh! fără încredere.

— Mie mi-ar place să murim acasă.

Şi aşa şi e. Tot satul se prăbuşeşte, ca un castel de nisip, când nimeni nu dorea să plece.

Dacă Franţa ar avea rezerve, înaintarea rezervelor ar fi fost împiedicată pur şi simplu de blocarea şoselelor. Se poate, la nevoie, cu toate maşinile în pană, maşinile vârâte unele într'altele, nodurile de nedescurcat ale răspântiilor să cobori odată cu valul, dar cum ai putea urca?

— Nu sunt rezerve, îmi spuse Dutertre, asta aranjează totul...

De ieri circulă svonul că guvernul a interzis evacuările satelor. Dar ordinele se răspândesc, Dumnezeu știe cum, căci pe șosea nu se mai poate circula. Cât despre rețelele telefonice, și ele sunt blocate, tăiate sau suspecte. Și apoi, nu-i vorba de dat ordine. Ci de o nouă morală. Bărbații sunt învățați de mii de ani că femeia și copilul trebuie să fie scăpați de război. Războiul îi privește pe bărbați. Primarii cunosc bine această lege, și ajutorii lor și învățătorii. Deodată, ei primesc ordinul de a interzice evacuările, adică să constrângă femeile și copiii să rămână sub bombardamente. Le-ar trebui o lună ca să-și potrivească, cu aceste vremuri noi, conștiința lor. Nu răstorni, deodată, un întreg sistem de a gândi. Căci dușmanul înaintează. Iar primarii, ajutorii de primari, învățătorii, își părăsesc poporul pe șoseaua cea mare. Ce trebuie făcut? Unde e adevărul? Și oile pleacă fără păstor.

— Nu e vreun doctor aici?

— Nu ești din sat?

— Nu. Noi venim din Nord.

— De ce trebuie un doctor?

— Nevasta mea e pe cale să nască, într'o căruță...

Printre vasele de bucătărie, în pustiul acestor fiare vechi, ca pe mărăcini.

— Nu puteați să prevedeți!

— Suntem de patru zile pe drum.

Căci șoseaua e un fluviu poruncitor. Unde să te oprești? Satele, pe care el le mătură unul după altul, se golesc dela sine, ca și când ar crăpa — la rândul lor — în canalul comun de scurgere.

— Nu, nu există nici un doctor. Acel al Grupului e la douăzeci de kilometri.

— Așa! bine.

Bărbatul își șterge obrazul. Totul se prăpădește. Nevasta lui naște în mijlocul străzii, între vasele de bucătărie. Nimic din toate astea nu e prea crud. Inainte de orice, e monstruos, e în afară de omenesc. Nimeni nu se plânge, văicărelile nu mai au însemnătate. Nevasta lui o să moară, el nu se plânge. Așa e. E vorba de un vis urât.

— Cel puțin, dacă am putea să ne oprim undeva...

Să găsească, undeva, un sat adevărat, ur han adevărat, un spital adevărat... dar se evacuează și spitalele, Dumnezeu știe de ce! E o regulă a jocului. Nu e vremea să născocesc noi reguli. De-ar găsi, undeva, o moarte adevărată! Dar nu mai există moarte adevărată. Sunt doar trupuri cari se distrug, ca și automobilele.

Și eu simt pretutindeni o grabă învechită, o grabă care a re-

nunțat la grabă. Fug cu cinci kilometri pe zi, de tancuri cari înaintează peste câmpuri, cu mai mult de o sută kilometri și avioane, cari sboară cu șase sute kilometri pe oră. Așa se scurge siropul, când se răstoarnă sticla. Nevasta unuia naște, dar el dispune de un timp nemăsurat. E urgent. Și nu mai este. E suspendat într'un echilibru nestatornic, între urgență și veșnicie.

Totul se face încet, ca reflexele unui om în agonie. E vorba de o uriașă turmă care tropăie, sdrobită de oboseală și plictiseală în fața abatorului. Câte milioane de suflete, cinci, zece, sunt încredințate asfaltului? E un întreg popor care se prăbușește de oboseală și plictiseală în pragul veșniciei.

Și, într'adevăr, nu pot pricepe cum o să se descurce ei ca să supraviețuiască. Omul nu se hrănește cu crengi de copaci. Ei înșiși își dau seama, în chip nelămurit, dar abia dacă se înspăimântă. Smulși din cadrul lor, dela munca lor, dela datoriile lor ei au pierdut orice înțeles. Chiar identitatea lor e învechită. Sunt foarte puțin ei înșiși. Există în mică măsură O să-și născocească, mai târziu, suferințele lor, dar ei suferă mai ales din pricina rinichilor apăsați de atâtea pachete cărate, de prea multe noduri cari s'au desfăcut, lăsând cuverturile să se gole de mărunțaiele lor de sdrențe, de prea multe mașini, cari trebuiesc împinse, ca să fie puse în mișcare.

Nici un cuvânt despre înfrângere. Aceasta e evident. Nu simți nevoia să comentezi ceea ce alcătuește însăși substanța ta. Ei „sunt" înfrângerea.

Am, deodată, viziunea unei Franțe care-și pierde mărunțaiele. Ar trebui să fie cusute repede. Nu e nici o clipă de pierdut: suntem condamnați...

Incepe. Iată-i asfixiați, ca niște pești fără apă:

— Nu se găsește lapte aici?...

Auzind această întrebare, îți vine să mori de râs!

— De eri, micuțul meu n'a mai băut nimic...

E vorba de un sugaciu de șase luni, care mai țipă încă din toate puterile. Dar acest sgomot n'o să dureze: peștii, scoși din apă... Nu e lapte. Aici nu sunt decât fiare vechi. Aici nu e decât o hală de fierării nefolositoare, care stricându-se la fiecare kilometru, pierzând șuruburi, plăci de table de fier, târăsc acest popor într'un exod, peste măsură de nefolositor, spre nimicnicie...

Se răspândește svonul că avioane mitraliază șoseaua la câțiva kilometri spre Sud. Se vorbește chiar de bombe. Auzim, într'adevăr, explozii înnăbușite. Svonul e, fără îndoială, exact.

Dar mulțimea nu se sperie. Pare chiar puțin mai însuflețită. Acest risc concret i se pare mai sănătos decât să fie înghițită de fierăria aceea.

Ah! schema pe care o s'o construiască mai târziu istoricii. Axele pe care o să le născocească spre a da un înţeles acestui talmeş-balmeş! Ei o să ia cuvintele unui ministru, hotărîrea unui general, discuţia unei comisiuni şi o să facă din această paradă de fantome, convorbiri istorice, cu răspunderi şi vederi îndepărtate. Or să născocească, acceptări, împotriviri, pledoarii corneliene, lasităţi. Dar eu ştiu ce înseamnă un minister evacuat. Intâmplarea mi-a îngăduit să vizitez pe unul din ele. Am înţeles numaidecât că un guvern, odată mutat, nu mai alcătueşte un guvern. E ca un trup. Dacă începi să-i muţi aşa — stomacul colo, ficatul dincoace, maţele în altă parte — această colecţie numai alcătueşte un organism. Am trăit douăzeci de minute la ministerul aerului. Ei bine, un ministru exercită o acţiune asupra uşierului lui! O acţiune miraculoasă. Pentrucă firul de sonerie mai leagă încă ministrul de uşierul lui. Un fir intact. Ministrul apasă pe buton şi uşierul apare numaidecât.

Asta e o izbândă.

— Maşina mea, spune ministrul.

Autoritatea lui se opreşte aici. Face exerciţii asupra uşierului. Dar uşierul nu ştie dacă există pe faţa pământului un automobil de ministru. Niciun fir electric nu leagă pe uşier de vreun şofer de maşină. Şoferul e pierdut undeva, în univers. Ce să ştie despre război acei care-l conduc? Nouă ne-ar trebui de-acum înainte, opt zile, atât de greu e să căpătăm legăturile, ca să declanşăm o misiune de bombardament asupra unei divizii blindate descoperită de noi. Ce veşti poate primi un conducător dela o ţară care e îmbucătăţită? Veştile înaintează cu douăzeci de kilometri pe zi. Telefoanele sunt blocate sau stricate şi n'au puterea să transmită, în densitatea lui, Franţa care acum se descompune. Guvernul se scaldă în gol: un gol polar. Din când în când îi soseşte chemări de o urgenţă desnădăjduită, dar abstracte, reduse la trei linii. Cum ar putea responsabilii să ştie dacă zece milioane de Francezi n'au şi murit de foame?

Şi această chemare a zece milioane de bărbaţi se cuprinde într'o frază. Trebuie doar o frază, ca să spui:

— Ne întâlnim la patru la X.

Sau:

— Se spune că au murit zece milioane de oameni.

Sau:

— Blois e în flăcări.

Sau:

— A fost regăsit şoferul dumitale.

Toate astea pe acelaşi plan. Toate astea dintr'odată. Zece milioane de oameni. Maşina. Armata din Răsărit. Civilizaţia occidentală. Şoferul a fost regăsit. Anglia. Pâinea. Ce oră e?

Vă dau şapte litere. Sunt şapte litere din Biblie... Reconstituiţi-mi Biblia cu asta!

Istoricii o să uite realitatea. O să născocească fiinţe gânditoare legate cu fibre tainice de un univers care se poate exprima, dismembrând de puternice vederi de ansamblu şi cântărind hotărîri grave după cele patru reguli ale logicei carteziene. Ei o să deosebească puterile binelui de puterile răului. Eroii de trădători. Dar şi pune o simplă întrebare:

— Ca să trădezi trebue să fii răspunzător de ceva, să administrezi ceva, să acţionezi asupra unui lucru, să cunoşti ceva. Înseamnă să dai azi dovadă de geniu. De ce nu sunt decoraţi trădătorii?

Pacea se şi arată câte puţin, pretutindeni. Nu e una din pălile bine conturate, care urmează, ca etape noi din Istorie, războaiele încheiate lămurit printr'un tratat. E vorba de o perioadă fără nume, care e sfârşitul tuturor lucrurilor. Un sfârşit care n'o să se mai sfârşească. E vorba de o mlaştină în care se înnămolesc orice avânt. Nu se simte apropierea unei concluzii bune sau rele. Ba dimpotrivă. Incetul cu încetul intri în putrezirea unui provizorat, care seamănă cu veşnicia. Nimic nu o să se încheie. Aici nu mai este nod prin care să apuci, cum apuci cu mâna de păr pe o înnecată. Totul s'a destrămat. Şi străduinţa cea mai patetică nu izbuteşte să prindă o şuviţă de păr. Pacea care vine nu e rodul unei hotărîri luate de om. Ea câştigă teren pe loc, ca lepra.

Acolo, dedesuptul meu, pe aceste şosele unde caravana se destramă, unde blindatele germane omoară sau dau de băut, e ca **în acele teritorii noroioase** unde pământul şi apa se întrepătrund. Pacea care se şi amestecă cu războiul face să putrezească războiul.

Unul din prietenii mei, Leon Werth a auzit pe drum nişte vorbe de seamă pe care o să le amintească într'o mare carte. La stânga şoselii sunt Nemţii, la dreapta Francezii. Intre ei, vârtejul **încet al exodului. Sute de** femei şi copii care ies cum pot din **maşinile lor în flăcări.** Şi cum un locotenent de artilerie care, fără să vrea, era prins în învălmăşag, încearcă să pună în poziţie de foc un tun de şaptezeci şi unu asupra căruia trage duşmanul — şi cum inamicul nu ţinteşte tunul, dar împroaşcă cu obuze şoseaua — flamele se îndreaptă spre acest locotenent care, şiruind de năduşeală, încăpăţânat de neînţeleasa lui datorie, încearcă să salveze o poziţie, care n'o să ţină douăzeci de minute (aici sunt doisprezece oameni!)

— Ştergeţi-o! Ştergeţi-o! Sunteţi nişte laşi!

Locotenentul şi oamenii lui pleacă. Ei se lovesc pretutindeni

de aceste probleme de pace. Desigur că trebuie ca micuții să nu fie măcelăriți pe șosea. Dar fiecare soldat care trage, trebue să tragă în spatele unui copil. Fiecare camion care înaintează sau care încearcă să înainteze, riscă să condamne un popor. Căci înaintând împotriva curentului, blochează cu neînduplecare, o șosea întreagă.

— Sunteți nebuni! Lăsați-ne să trecem! Copiii mor!

— Noi purtăm războiul...

— Ce război? Unde faceți războiul? In trei zile, mergând în direcția aceea, înaintați cu șase kilometri!

Sunt câțiva soldați pierduți în camionul lor, cari se îndreaptă spre o întâlnire, care, fără îndoială, de ceasuri întregi numai are obiect. Dar ei sunt înlănțuiți cu totul de datoria lor elementară:

— Purtăm războiul...

— ...ați face mai bine să ne primiți! E neomenesc.

Un copil țipă.

— Și acela...

Altul nu mai țipă. Nu e lapte, nu se aud țipete.

— Noi purtăm războiul...

Ei repetă formula cu o stupiditate desnădăjduită.

— Dar n'o să întâlnești niciodată războiul! O să crăpați aici cu noi!

— Noi purtăm războiul...

Ei nu mai știu prea bine ce spun. Nu mai știu nici prea bine dacă fac războiul. N'au văzut niciodată dușmanul. Merg în camion spre scopuri mai nălucitoare ca mirajele. Nu întâlnesc decât această pace scârnavă.

Cum dezordinea a îngrămădit totul laolaltă, ei au coborît din camion. Sunt înconjurați:

— Aveți apă?..

Apa e deci împărțită.

— Pâine?.

Își împart pâinea.

— O lăsați să crape?

In această mașină în pană, mutată în șanț, e o femeie care horcăie.

E scoasă afară. E vârîtă în camion.

— Și copilul ăsta?

Și copilul e vârît în camion.

— Și aceea care trebue să nască?

E vârîtă și aceea.

Apoi alta, pentrucă plânge.

După un ceas de sforțări, camionul a fost scos. A fost, îndreptat spre Sud. El o să urmeze, dus de el, bloc rătăcitor, fluviul ci-

vilor. Soldaţii au fost convertiţi la pace. Pentrucă ei nu găseau războiul.

Pentrucă muşchiulatura războiului e nevăzută. Pentrucă lovitura care o dai, o primeşte un copil. Pentrucă la întâlnirea cu războiul, te poticneşti de femei cari nasc. Pentrucă e tot atât de zadarnic să pretinzi să comunici o informaţie, sau să primeşti un ordin, ca şi cum ai încerca să înjgheb o convorbire cu Sirius. Nu mai există armată. Nu mai sunt decât oameni.

Ei sunt convertiţi la pace. Ei sunt schimbaţi, prin forţa lucrurilor, în mecanici, doctori, paznici de turme, brancardieri. Ei repară maşinile oamenilor, cari nu ştiu să-şi locuiască rablele. Şi aceşti soldaţi nu ştiu, în osteneala care şi-o dau, dacă sunt eroi sau sunt pasibili de consiliul de război. Nu s'ar mira deloc să fie decoraţi. Nici să fie puşi la zid şi să fie împuşcaţi cu douăsprezece gloanţe în creer. Nici să fie demobilizaţi. Nimic nu i-ar mira. Ei au depăşit de mult marginile uimirii.

E un terci uriaş, în care nici un ordin, nici o mişcare, nici o veste, nicio undă din lume nu se poate răspândi mai departe de trei kilometri. Şi aşa cum satele se năruiesc, unele după altele, în şanţul comori de scurgere, tot aşa şi camioanele militare absorbite de pace, se convertesc, unul după altul, la pace. Această mână de oameni cari ar fi primit cu voe bună moartea — dar pentru ei nu se pune problema de a muri — primesc îndatoririle pe cari le întâlnesc şi repară hulubele unei căruţe vechi, unde trei călugăriţe au înghesuit, pentru Dumnezeu ştie ce pelerinaj, spre Dumnezeu ştie ce adăpost de poveşti cu zâne, doisprezece copilaşi, ameninţaţi de moarte.

Ca şi Alias, când îşi băga revolverul în buzunar, n'aş judeca pe soldaţii care renunţă. Care e imboldul care i-ar însufleţi?

De unde vine valul care să-i cuprindă? Unde e chipul, care i-ar uni? Ei nu cunosc nimic din restul lumii, decât acele svonuri, totdeauna nebuneşti cari — semănate pe drum, la trei sau patru kilometri — sunt forma unor ipoteze nesăbuite, au luat, răspândindu-se încet dealungul acestor trei kilometri de teren, caracterul unei afirmaţii. Statele Unite au intrat în război. Papa s'a sinucis. Avioanele ruseşti au incendiat Berlinul. Armistiţiul e semnat de trei zile. Hitler a debarcat în Anglia.

Nu există un păstor pentru femei sau pentru copii, dar nu există nici pentru bărbaţi. Generalul îşi aşteaptă ordonanţa. Ministrul îşi aşteaptă uşierul. Şi, cine ştie, poate că prin darul lui de convingere, o să-l schimbe. Alias îşi aşteaptă echipajele. Şi poate obţine dela ei jertfa vieţii lor. Sergentul dela camionul militar aş-

teaptă pe cei doisprezece bărbaţi cari depind de el. Dar îi e cu neputinţă să se lege de orice altceva. Dacă ne-am închipui că un şef genial, prin minunea unei priviri de ansamblu, ar concepe un plan care ne-ar putea salva, acest şef n'o să aibă, pentru a se manifesta, decât un fir de sonerie de douăzeci de metri. Şi, massă de manevrat, pentru a învinge, el o să-l întrebuinţeze pe uşier, dacă mai există un uşier la celălalt capăt al firului.

Când aceşti soldaţi risipiţi, cari fac parte din unităţi dislocate merg la întâmplare pe şosele, ei nu mai arată acea desnădejde care se atribue patriotului învins. E adevărat că ei doresc, în chip nelămurit, pacea. Dar pacea în ochii lor nu înfăţişează altceva decât sfârşitul acestei dezordini de neînchipuit şi întoarcerea la o identitate, chiar dacă ar fi cea mai umilă. Cutare vechiu cismar visează că bate cuie. Bătând cuie, el făureşte lumea.

Şi dacă ei merg înainte, e din pricina haosului general care-i desparte pe unii de alţii şi nu de groaza morţii. Ei n'au groază de nimic: sunt lipsiţi de orice gând.

CAPITOLUL XVII.

Există o lege fundamentală: învinşii nu se schimbă pe loc în învingători.

Când se vorbeşte de o armată care întâi se retrage, apoi rezistă, nu-i decât un limbaj ocolit, căci trupele cari s'au retras şi acele care încep acum lupta, nu sunt aceleaşi. Armata care se retrăgea numai era o armată. Nu pentrucă aceşti oameni ar fi fost nedemni să învingă, dar pentrucă o retragere distrugea toate legăturile — şi materiale şi spirituale — care legau oamenii între ei. Acest total de soldaţi, cari sunt lăsaţi să se retragă, e înlocuit cu rezerve noi, cari au caracterul unui organism. Ele blochează pe duşman. Cât despre fugari, ei sunt aceleaşi pentru a fi plămădiţi din nou ca soldaţi. Dacă nu sunt rezerve de aruncat în acţiune, cea dintâi retragere e fatală.

Numai victoria leagă. Infrângerea nu numai că desparte pe om de ceilalţi oameni, dar îl desparte chiar de el însuşi. Dacă fugarii nu plâng Franţa care se prăbuşeşte, e pentrucă sunt înfrânţi. E din pricină că Franţa nu e înfrântă în jurul lor, ci în ei înşăşi. A plânge soarta Franţei ar fi însemnat că şi sunt învingători.

Aproape tuturor acelora care mai rezistă încă, ca şi acelora care nu mai rezistă, chipul Franţei învinse n'o să se arate decât mai târziu, în ceasurile de linişte. Fiecare se istoveşte, azi, împotriva unui amănunt vulgar, se revoltă şi se prăpădeşte pentru un camion

în pană, o şosea blocată, o manetă de gaz care se înţepeneşte, stupiditatea unei misiuni. Semnul prăbuşirii e că misiunea devine absurdă. Atunci devine nesăbuit chiar actul care se opune prăbuşirii. Căci totul se învrăjbeşte împotriva ta însuţi. Nu plângi din pricina prăpădului universal, ci din cauza obiectivului de care eşti răspunzător, care e singurul tangibil şi care se descompune. Franţa care se prăbuşeşte, nu mai e decât un potop de frânturi între care niciuna nu are chip, nici această misiune, nici acest camion, nici această şosea, nici această porcărie de manetă de gaze.

Desigur, prăbuşirea e un spectacol jalnic. Oamenii josnici se arată josnici. Jefuitorii se arată jefuitori. Instituţiile se năruiesc. Trupele pline de desgust şi oboseală, se fărâmiţează, pier în absurd.

Toate aceste efecte sunt urmarea unei înfrângeri, aşa cum tuma e urmată de buboaie. Dar dacă aceea care ai iubi-o ar fi lovită de un camion, i-ai critica urâţenia?

Nedreptatea înfrângerii e aspectul aparent de vinovaţi pe care-l dă victimelor. Cum ar putea arăta înfrângerea sacrificiile străşniciile în îndeplinirea datoriei, severitatea faţă de tine însuţi, veghierile, de care Dumnezeul care hotărîşte soarta luptelor n'a ţinut seama?

Cum ar putea arăta dragostea? Infrângerea arată pe şefi fără putere, pe oameni învălmăşiţi, mulţimile pasive.

Ades au fost adevărate deficienţe, dar chiar aceste deficienţe ce înseamnă? Era deajuns să se împrăştie vestea unui reviriment rusesc sau a unei intervenţii americane, ca să transfigureze pe oameni şa să-i lege într'o nădejde comună. Un astfel de svon purifica totul, ca o furtună pe mare. Nu trebuie să judeci Franţa după efectele prăbuşirii.

Trebuie să judeci Franţa după chipul în care a consumat sacrificiul. Franţa a primit războiul împotriva adevărului logicienilor. Ei ne spuneau:

„Sunt optzeci de milioane de Nemţi. In timpul anului nu putem creia cele patruzeci de milioane de Francezi cari ne lipsesc. Nu putem schimba pământul nostru cu grâu, în pământ cu cărbune. Nu putem nădăjdui ajutorul Statelor Unite. De ce Nemţii, cerând Dantzigul, ne-ar impune datoria nu de a salva Dantzigul — e cu neputinţă, — ci de a ne sinucide pentru a scăpa de ruşine? Ce ruşine e că ai un pământ mai bun pentru grâu decât pentru maşini şi că trebuie să lupţi unul împotriva altuia? De ce ruşinea ar apăsa asupra noastră şi nu asupra lumii?" Aveau dreptate. Războiul însemna pentru noi dezastru. Dar trebuia ca Franţa, ca să-şi cruţe o înfrângere, să refuze războiul? Nu cred. Franţa judeca, din instinct, la fel, deoarece astfel de înştiinţări

n'au abătut-o dela hotărîrea de a înfiinţa războiul. La noi Spiritul a triumfat asupra Inteligenţii.

Viaţa face ca formulele să se prăbuşească totdeauna. Infrângerea poate să se dovedească a fi singurul drum spre renaştere, cu toate urâţeniile ei. Ştiu bine că pentru a crea, copacul osândeşte grăuntele să putrezească. Dacă cel dintâi act al rezistenţei survine târziu, e totdeauna pierzător. Dar el înseamnă trezirea rezistenţei. Poate că o să iasă un copac din ei, ca şi dintr'un grăunte.

Franţa şi-a jucat rolul. El însemna ca ea să se ofere să fie sdrobită, deoarece lumea arbitra, fără se colaboreze, nici să combată, şi să se vadă îngropată pentru un timp în tăcere. Când se dă atacul, trebuie neapărat să fie oameni în frunte. Aceia mor aproape totdeauna. Dar pentru ca să se dea atacul, trebuie să moară cei dintâi.

Acest rol s'a impus, pentrucă noi am primit fără iluzie, să punem un soldat să înfrunte trei soldaţi şi agricultorii nostri să înfrunte pe lucrători! Refuz să fiu judecat după urâţeniile prăbuşirii. Acel care acceptă să fie ars în sbor, poate fi judecat oare după diformităţile sale? Şi, totuşi, şi el o să se urîţească.

CAPITOLUL XVIII.

Afară de înţelesul spiritual care ni-l făcea necesar, acest război — în desfăşurarea lui — ni s'a părut un războiu caraghios. Nu mi-a fost niciodată ruşine de acest cuvânt. Abia declarasem războiul, că începusem să aşteptăm — pentrucă nu eram în măsură să atacăm — ca duşmanul să binevoiască să ne sdrobească!

Asta s'a împlinit.

Noi am aranjat snopi de grâu, ca să învingem tancurile. Snopii de grâu n'au ajutat la nimic. Şi azi nimicirea a fost desăvârşită. Nu mai există armată, nici rezerve, nici legături, nici material.

Totuşi, eu îmi continui sborul cu o seriozitate neclintită. Mă reped spre armata germană cu opt sute de kilometri pe ceas şi trei mii cinci sute treizeci de turaţii pe minut. De ce? Ia te uită! Ca s'o înspăimânt! Ca să o fac să evacueze teritoriul! Deoarece informaţiile dorite de noi sunt fără folos, această misiune nu poate avea alt scop.

Caraghios războiu!

De altfel exagerez. Am pierdut mult din altitudine. Comenzile directe şi manetele s'au desgheţat. Mi-am recăpătat viteza normală. Mă năpustesc spre armata germană numai cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră şi două mii douăsute de turaţii pe minut. E păcat. O s'o înfricoşez mult mai puţin.

O să fim mustrați că am numit acest război un război caraghios !

Cei cari pot numi acest război un „război caraghios", suntem doar noi ! Mai bine să-l socotim caraghios. Avem dreptul să glumim cum ne place despre el, căci toate sacrificiile le luăm asupra noastră. Am dreptul să glumesc asupra morții mele, dacă gluma mă înveselește. Dutertre deosemeni. Am dreptul să gust paradoxele. Căci de ce mai sunt în flăcări aceste sate ? De ce e această populație aruncată talmeș-balmeș pe trotuar? De ce înaintăm neconținit, cu o convingere de neclintit, spre un abator automat ?

Am toate drepturile, căci în această clipă știu bine ce fac. Primesc moartea. Nu primesc riscul. Nu primesc lupta, ci moartea. Am aflat un mare adevăr. Războiul nu e acceptarea unui risc. Nu e acceptarea luptei. In anumite ceasuri, pentru acel care luptă, e o simplă acceptare a morții.

In zilele când opinia străină judeca sacrificiile noastre neînțelegătoare, m'am întrebat, privind cum pleacă și se prăbușesc echipajele:

„Pentru ce ne dăruim, cine ne mai plătește?".

Căci murim. Căci de cincisprezece zile au murit o sută cincizeci de mii de Francezi. Acești morți nu dovedesc poate o rezistență extraordinară. Eu nu slăvesc o rezistență extraordinară. E cu neputință. Dar sunt cete de infanteriști care se lasă măcelăriți într'o fermă ce nu se poate apăra. Sunt grupuri de aviatori, cari se topesc ca ceara aruncată în foc.

Deci, noi din Grupul 2/33, de ce mai acceptăm să murim ? Pentru a dobândi stima lumii? Dar stima cere existența unui judecător. Cine dintre noi dă cumva dreptul să judece? Noi luptăm în numele unei cauze pe care o socotim cauza noastră comună. Nu e în joc numai libertatea Franței, ci a lumii: noi socotim că e prea comod postul de arbitru. Noi suntem aceia care îi judecăm pe arbitrii. Acei din Grupul meu 2/33 îi judecă pe arbitrii. Să nu ni se spună nouă, celor care plecăm fără un cuvânt, cu o șansă din trei, de a ne întoarce (când misiunea e usoară) — nici acelor din alte Grupe — nici acelui prieten, căruia o explozie de obuz i-a distrus obrazul, care a renunțat astfel pentru toată viața, de a mai sărbători o femeie, furat de un drept fundamental, tot așa cum ești furat îndărătul zidurilor unei închisori, adăpostit bine în urîțenia sa, instalat definitiv în virtutea sa, îndărătul meterezului urâțeniei, — să nu vină nimeni să ne spună că spectatorii ne judecă ! Toreadorii trăiesc pentru spectatori, dar noi nu suntem toreadori. Oacă i s'ar spune lui Hochedé: „Tu trebue să pleci, pentrucă mar-

torii te stimează", Hochedé ar răspunde: „E o greşeală. Eu, Hochedé, îi stimez pe martori...".

Căci, la urma urmei, de ce mai luptăm noi încă? Pentru Democraţie? Dacă murim pentru Democraţie, suntem solidari cu Democraţiile. Deci, ele să lupte cu noi! Dar cea mai puternică, aceea care singură ne-ar fi putut salva, s'a recuzat eri şi se recuză şi azi încă. Bine. E dreptul ei. Dar ne arată astfel că noi luptăm doar pentru interesele noastre. Ori noi ştim bine că totul e pierdut. Atunci de ce mai murim?

Din desnădejde? Dar nu există nici o desnădejde! Nu cunoşti nimic dintr'o înfrângere, dacă aştepţi să descoperi în ea desnădejdea.

Există un adevăr mai înalt decât enunţările inteligenţei. Ceva trece prin noi şi ne stăpâneşte, ceva pe care îl simt şi eu, fără să-l înţeleg încă. Un copac nu vorbeşte. Noi aparţinem aceluiaş copac. Sunt adevăruri cari sunt vădite, cu toate că nu se pot spune. Eu nu mor ca să mă împotrivesc invaziei, căci nu există adăpost în care m'aş putea retrage cu acei care-i iubesc. Eu nu mor ca să salvez o onoare, care refuz să o socotesc în joc: îi recuz pe judecători. Nu mor nici din desnădejde. Şi, totuşi, Dutertre, care cercetează harta, calculând că Arras e colo-şa, undeva, la o sută şaptezeci şi cinci de kilometri, o să-mi spună — o simt cu treizeci de clipe înainte.

— Indreaptă spre o sută şaptezeci şi cinci, căpitane...

Şi eu o să primesc.

CAPITOLUL XIX.

— O sută şaptezeci şi doi.

— S'a făcut. O sută şaptezeci şi doi.

Fie 172. Epitaf: „A menţinut corect o sută şaptezeci şi doi la compas". Cât o să ţină această sfidare ciudată? Eu pilotez la şapte sute cincizeci de metri altitudine, sub plafonul de nori grei. Dacă m'aş înălţa cu treizeci de metri, Dutertre ar deveni orb. Trebue să rămânem nevăzuţi şi să oferim astfel tirului german o ţintă demnă de nişte şcolari. Şapte sute de metri e o altitudine interzisă. Serveşte drept ţintă unei întregi câmpii. Atragi asupra ta tirul unei întregi armate. Eşti accesibil tuturor calibrelor. Rămâi o veşnicie în câmpul de tragere al fiecărei arme. Nu mai e tragere, e un joc de popice. E ca şi când ai sfida o mie de ciomege, abătute asupra unui copac, de a da jos o nucă.

Am studiat bine problema: nu poate fi vorba de paraşută. Când

avionul avariat ar coborî spre pământ, deschiderea trapei de plecare cere ea însăşi mai multe clipe, decât îţi trebuie pentru cădere. Pentru această deschidere e nevoie de şapte învârtituri de manivelă, care rezistă. Afară de asta, în plină viteză, trapa se deformează şi nu alunecă bine.

Aşa e. Trebuia să înghit într'o zi această doctorie. Ceremonialul nu e complicat; să menţii o sută şaptezeci şi doi la compas. Am făcut rău că am îmbătrânit. Aşa-i. Eram atât de fericit în copilărie. Aşa spun, dar e oare adevărat? In vestibulul meu, şi mergeam cu o sută şaptezeci şi doi la compas. Din pricina unchilor.

Acum copilăria devine înduioşătoare. Nu numai copilăria, dar toată viaţa trecută. O văd în perspectivă, ca pe o câmpie.

Şi mi se pare că sunt cineva. Ceea ce simt, am ştiut totdeauna. Bucuriile şi tristeţile mele şi-au schimbat, fără îndoială, obiectul, dar sentimentele au rămas aceleaşi. Am fost astfel fericit sau nenorocit. Am fost pedepsit sau iertat. Lucram bine. Lucram rău. Depindea de zile...

Amintirea mea cea mai îndepărtată? Aveam o guvernantă tiroleză pe care o chema Paula. Dar nu e nici măcar o amintire: e amintirea unei aminţiri. Când aveam cinci ani şi eram în vestibulul meu, Paula numai era decât o legendă. Ani de zile, mama ne-a spus, în apropierea Anului Nou: „A venit o scrisoare dela Paula!" Era o mare bucurie pentru noi copiii. Totuş, de ce eram oare fericiţi? Nimeni dintre noi nu-şi amintea de Paula. Se întorsese în Tirolul ei. Deci la casa ei tiroleză. Un fel de pavilion cu calităţi de barometru, pierdut în zăpadă. Şi Paula se arăta la uşă, în zilele cu soare, ca în toate pavilioanele pierdute în munţi.

— Paula e drăguţă?

— Incântătoare.

— In Tirol e frumos adesea?

— Totdeauna.

Pavilionul cu calităţi de barometru o îndemna pe Paula să nu se departe, pe pârtia de zăpadă. Când am învăţat să scriu, am fost îndemnat să-i scriu scrisori Paulei. Ii spuneam: „Draga mea Paula, sunt foarte mulţumit să-ţi scriu..." Erau ca nişte rugăciuni, deoarece n'o cunoşteam...

— O sută şaptezeci şi patru.

— S'a făcut: O sută şaptezeci şi patru.

Fie o sută şaptezeci şi patru. Epitaful o să trebuie modificat. E curios cum dintr'odată, viaţa s'a strâns în jurul meu. Mi-am adunat amintirile. N'o să mai servească niciodată la nimic. Nici nimănui. Am amintirea unei mari dragoste. Mama ne spunea: „Paula scrie să vă sărut pe toţi pentru dânsa...: Şi mama ne săruta pe toţi pentru Paula.

— Paula știe că am crescut?

— Desigur. Știe.

Paula știa totul.

— Căpitane, trag.

Paula, trag în mine! Arunc o privire la altimetru: șase sute de metri. Bine. Nu pot face nimic. Dar sub norul meu, lumea nu e neagră cum presimțeam: e albastră. Minunat de albastră. E ceasul amurgului și câmpia e albastră. In unele locuri, plouă. Albastră de ploaie...

— O sută șaizeci și opt.

— S'a făcut. O sută șaizeci și opt.

Fie o sută șaizeci și opt. Drumul spre eternitate face multe zigzaguri... Dar drumul acesta, ce liniștit mi se pare! Lumea seamănă cu o livadă. Adineauri se înfățișase cu precizia seacă a liniilor unui epure. Totul mi se părea neomenesc. Dar eu sbor jos, într'un fel de intimitate. Dai peste copaci izolați sau grupați. Și câmpuri verzi. Și case cu olane roșii, cu cineva în fața ușii. Și frumoase ploi torențiale albastre împrejur. Pe așa o vreme, Paula ne-ar fi adus, fără îndoială, repede acasă...

— O sută șaptezeci și cinci.

Epitaful meu pierde mult din noblețea sa aspră: „A menținut o sută șaptezeci și doi, o sută șaptezeci și patru, o sută șaptezeci și opt, o sută șaptezeci și cinci..." Am mai curând o înfățișare schimbătoare. Ia te uită! Motorul meu tușește! Se răcește. Trag capota. Bine. Cum e ora de deschis rezervorul suplimentar, îl deschid. N'am uitat nimic? Arunc o privire la presiunea uleiului. Totul e în ordine.

— Incepe să fie cam urât, domnule căpitan...

Auzi, Paula? Incepe să fie urât. Și, totuși, nu pot să nu mă mir de acest albastru de seară. E atât de neobișnuit! Culoarea e atât de închisă. Și acești copaci fructiferi, acești pruni, poate, cari se înșiruiesc. Am intrat în plin în peisaj. S'a sfârșit cu vitrinele! Sunt un răufăcător care a sărit zidul. Merg cu pași mari printr'o lucernă udă și fur prune. Paula, e un război caraghios. E un război melancolic și de o tristețe albastră. M'am rătăcit puțin. Imbătrânind, am descoperit această țară ciudată... Oh, nu, nu mă tem. E cam trist, asta e totul.

— In zig-zag, domnule căpitan.

Asta e un joc nou, Paula! O apăsare pe pedală spre dreaptă, o apăsare pe pedală la stânga; derutezi tirul. Când cădeam, îmi făceam cucuie. Tu mă îngrijeai, firește, cu comprese de arnica. O să am mare nevoie de arnica. Știi, cu toate astea... e minunat albastrul serii.

Am văzut colo, înainte, trei împunsături de lance deosebite

Trei lungi lujere verticale și scânteitoare, dâre de gloanțe luminoase și de obuze luminoase de calibru mic. Era totul aurit. Am văzut brusc, în albastrul serii, țâșnind strălucirea acelui candelabru cu trei brațe...

— Căpitane! La stânga se trage foarte tare! Iarăși la dreapta. Apăs cu piciorul pe pedală

— Ah, se înrăutățește...

— Poate...

Se înrăutățește, dar eu sunt în miezul lucrurilor. Stăpânesc cu gândul toate amintirile mele, toate bogățiile pe care le-am adunat și toate iubirile mele. Stăpânesc cu gândul copilăria mea, care se pierde în noapte, ca o rădăcină. Am început viața cu melancolia unei amintiri... Se înrăutățește, dar nu recunosc în mine nimic din ce credeam că sînt în fața ghiarelor amenințătoare ale acelor stele căzătoare.

Sunt într'o țară care-mi mișcă inima. Ziua e pe sfârșite. Sunt fâșii mari de lumină în stânga, între furtuni cari înalță geamuri de vitralii. Aproape că ating cu mâna, la doi pași de mine, toate lucrurile care sunt brune. Sunt pruni cu prune. Pământul acesta, cu mirosul lui de pământ. Trebuie să fie plăcut de mers prin țarinile acestea umede. Știi, Paula, înaintez încet, clătinându-mă la dreapta și la stânga, ca un car cu fân. Crezi că un avion e iute... desigur, dacă te gândești. Dar dacă uiți mașina, dacă privești, te plimbi pur și simplu pe câmpie...

— Arras...

Da. Foarte departe, înaintea noastră. Dar Arras nu e un oraș. Arras nu e altceva decât o șuviță roșie pe fundalul albăstrui al nopții. Pe fundalul de furtună. Căci, hotărît lucru, la stânga și în față ni se pregătește o primire grozavă. Amurgul nu explică această lumină slabă. Trebuie să existe undeva stânci de nori, ca să lase să se strecoare o lumină atât de întunecată...

Flacăra dela Arras a crescut. Nu e flacăra unui incendiu. Un incendiu crește, ca o cangrenă, având împrejur o simplă margine de carne vie. Dar acest fitil roșu, alimentat în permanență, e acel al unei lămpi care ar fila puțin. E o flacără care arde molcom, sigură că o să dureze, asigurată de provizia ei de gaz. O simt plămădită dintr'o carne compactă, aproape apăsătoare, pe care vântul o mișcă uneori, ca și când ar apleca un copac. Iată... un copac. Acest copac a prins Arrasul în rețeaua rădăcinilor lui. Și toate sucurile din Arras, toate proviziile din Arras, toate comorile din Arras urcă, prefăcute în sevă, ca să hrănească copacul.

Văd, uneori, această flacără, uneori prea grea, pierzându-și echilibrul la dreapta și la stânga, scoțând un fum mai negru, apoi înălțându-se din nou. Dar tot nu deslușesc orașul. Tot războiul se

rezumă la această lumină. Dutertre spune că situaţia se înrăutăţeşte. Observă, dinainte, mai bine decât mine. Asta nu împiedică ca să fiu, la început, surprins de un fel de îngăduinţă; câmpia aceasta veninoasă aruncă prea puţine stele.

Da, dar...

Ştii, Paula, în poveştile cu zâne din copilărie, cavalerul mergea — trecând prin încercări îngrozitoare — spre castelul tainic şi vrăjit. El se căţâra pe gheţari. Trecea peste prăpăstii, zădărnicia trădările. In sfârşit înaintea ochilor îi apărea castelul în mijlocul unei câmpii albastre, care se întinde, sub paşii calului în galop, ca o pajişte. Se şi credea învingător... Ah! Paula nu poţi înşela vechea experienţă de poveşti cu zâne! Aci începea totdeauna, partea cea mai grea...

Eu fug, astfel spre castelul meu de foc, în albastrul serii, ca altădată... Tu ai plecat prea târziu ca să ne cunoşti jocurile noastre, n'ai mai aflat de „cavalerul Aklin". Era un joc al născocirei noastre, căci dispreţuiam jocurile altora. Il jucam în zilele când erau furtuni mari când, după cele dintâi fulgere, simţeam, după mirosul lucrurilor şi după tremuratul neaşteptat al frunzelor, că norul era gata să crape. Atunci grosimea crengilor se schimba pentru o clipă, în muşchiu foşnitor şi uşor. Acesta era semnalul... nimic nu ne mai putea stăpâni!

Plecam din fundul parcului în direcţia casei, în mijlocul pajiştilor, până ne pierdem răsuflarea. Cele dintâi picături de ploaie sunt grele şi cad la răstimpuri. Cel dintâi atins se mărturisea învins. Apoi al doilea. Apoi al treilea. Apoi ceilalţi. Ultimul supravieţuitor se arăta, astfel, protejatul zeilor, invulnerabil! Avea dreptul să se numească, până la furtuna următoare, „cavalerul Aklin".

De fiecare dată, în câteva clipe, era un adevărat măcel de copii...

Mai mă joc încă de-a cavalerul Aklin. Gonesc încet, până îmi pierd răsuflarea, spre castelul meu de foc...

Dar iată că:

— Ah! domnule căpitan. N'am văzut niciodată asta...

Nici eu n'am văzut niciodată asta. Nu mai sunt invulnerabil. Ah! nu ştiam că nădăjduiam.

CAPITOLUL XX

In pofida celor şapte sute de metri, nădăjduiam. Cu toate parcurile de tancuri, cu toată flacăra Arrasului, nădăjduiam. Nădăjduiam cu desnădejde. Imi scrutam memoria până în copilărie, ca să regăsesc sentimentul unei ocrotiri stăpânitoare. Nu există

:crotire pentru bărbaţi. Odată ce eşti bărbat, eşti lăsat în voia soartei... Dar cine poate face ceva împotriva băieţaşului căruia o Paulă atotputernică îi ţine mâna bine strânsă? Paula, am întreguinţat umbra ta ca un scut...

M'am folosit de toate trucurile. Când Dutertre mi-a spus: „Se înrăutăţeşte..." m'am folosit, ca să nădăjduesc, de însăşi această ameninţare. Eram în războiu: trebuia să se isvească războiul. Arătându-se el, se reducea la câteva dâre de lumină: „Acestari, deci, acel faimos pericol de moarte de deasupra Arrasului. Daţi-mi voie să râd..."

Condamnatul şi-a făcut din călău imaginea unui robot palid. Şi i se înfăţişează un oarecare om de treabă, care ştie să strănute, sau chiar să zâmbească. Osânditul se agaţă de acest zâmbet, ca de un drum spre scăpare... Dar nu e decât o nălucă de drum. Călăul, cu toate că strănută, o să-i taie capul. Dar cum să respingi nădejdea?

Cum nu m'aş fi înşelat eu însumi asupra unei anumite priviri, deoarece totul se făcea intim şi ţărănesc, deoarece plăcile de ardezie ude şi olanele luceau atât de frumos, deoarece nimic nu se schimba dela o clipă la alta, nici nu părea că trebuie să se schimbe. Deoarece, Dutertre, mitraliorul şi cu mine numai eram decât trei oameni cari se plimbau pe câmpuri, cari se întorc încet fără să trebuie să-şi ridice prea mult gulerul căci, într'adevăr nu plouă deloc. Deoarece în inima liniilor germane, nu se arăta nimic care merita, într'adevăr, să fie povestit şi nu era nici o raţiune absolută ca războiul să fie mai departe altfel. Pentrucă se părea că duşmanul s'a împrăştiat şi parcă se topise pe întinsul nesfârşit al ţarinilor, cam câte un soldat de fiecare casă, un soldat poate de fiecare copac, dintre care câte unul, din când în când, aminţindu-şi de războiu, trăgea. I se repetase într'una consemnul:

„O să tragi în avioane..." Consemnul se amesteca în vis. Trăgea trei gloanţe, fără să creadă prea mult în ele. Eu am vânat astfel zile, seara, când puţin îmi păsa dacă plimbarea era mai duioasă. Trăgeam, vorbind despre altceva: asta nu le supăra deloc...

Vezi aşa de bine ceea ce vrei să vezi: acest soldat mă ocheşte, dar fără convingere şi nu mă nimereşte. Ceilalţi ne lasă să trecem. Cei cari sunt în măsură să ne pună piedici respiră, poate, în această clipă, cu plăcere mireazma serii, sau îşi aprind ţigări, sau sfârşesc o glumă — şi ne lasă să trecem. Alţii din acest oraş în care e cantonează întind, poate, gamela lor spre supă. Se aude un sbârnâit, apoi se stinge. E prieten sau duşman? N'au vreme să-l recunoască, ei supraveghiază gamela lor care se umple: ne lasă să trecem. Şi eu încerc să străbat, cu mâinile în buzunare, fluerând şi cât pot mai firesc această grădină, în care e interzis să te plimbi,

dar unde fiecare paznic — care se bizuie unul pe altul — mă lasă să trec...

Sunt atât de vulnerabil! Chiar slăbiciunea mea e o capcană „De ce să mă frământ? O să fiu omorît puţin mai încolo..." Nici nu încape îndoială! „Du-te şi te spânzură în altă parte..!" Ei lasă altora corvoada, ca să nu scape rândul la supă, ca să nu întrerupă o glumă sau pentru plăcerea vântului de seară. Eu profit astfel de neglijenţa lor, caut să scap, în clipa când războiul îi oboseşte pe toţi, pe toţi împreună, ca din întâmplare — şi de ce nu? Şi şi scontez că din om în om, din grupă în grupă, din sat în sat o să ajung la rândul meu. La urma urmei, nu suntem decât un avion care trece întâmplător, seara... nici măcar nu face să ridici capul!

Desigur, nădăjduiam să mă întorc. Dar în acelaş timp ştiam că o să se întâmple ceva. Eşti osândit la pedeapsă, dar închisoarea în care eşti închis e mută încă. Te agăţi de această tăcere. Fiecare clipă seamănă cu clipa precedentă. Nu există pricină absolută ca aceea care vine să schimbe lumea. Această muncă e prea apăsătoare pentru ei. Fiecare clipă, una după alta, salvează tăcerea. Tăcerea începe să pară veşnică.

Dar pasul acelui care se ştie bine că va veni se aude totuşi.

Ceva a sfâşiat priveliştea. Astfel rugul, care părea stins, luminează deodată şi împrăştie o serie de scântei. Prin ce mister, toată această câmpie reacţionează în aceiaş clipă? Odată ce vine primăvara, copacii îşi lasă grăunţele. De ce, dintr'odată, această primăvară a armelor? De ce acest potop luminos, care se înalţă spre noi şi care se arată pretutindeni, universal?

Senzaţia pe care o simt întâi e că sunt lipsit de prudenţă. Am stricat totul. Uneori e deajuns o privire, un gest, când echilibrul e prea slab! Un alpinist tuşeşte şi face să se rostogolească lavina. Şi acum că a deslănţuit-o, totul s'a încheiat.

Noi am mers cu paşi greoi în această mlaştină albastră, care s'a şi cufundat în noapte. Noi am mişcat acest vas liniştit şi iată că el aruncă spre noi, cu zecile de mii, băşici de aur.

O mulţime de jongleuri au intrat în danţ. O mulţime de jongleuri îndreaptă spre noi, cu zecile de mii, proectilele. Acestea, din cauza lipsei de variaţii de unghiuri, ni se par la început nemişcate, dar asemănătoare cu acele bile, pe care arta jongleurului nu le aruncă, ci le scapă; ele încep cu încetineală ascensiunea lor. Văd lacrimi de lumină curgând spre mine, printr'un ulei de tăcere. Tăcerea aceea care scaldă jocul jongleurilor.

Fiecare rafală de mitralieră sau tun cu tragere rapidă trage cu sutele, obuze sau gloanțe fosforoscente, cari se succed ca boabele unor mătănii. O mie de mătănii elastice se lungesc spre noi, se întind să se rupă și crapă la înălțimea noastră.

Intr'adevăr, văzute dintr'o parte, proectilele care nu ne-au nimerit arată, în trecerea lor tangențială, o alură vertiginoasă. Lacrimile se schimbă în fulgere. Și iată că mă descoper înnecat într'un seceriș de traiectorii, cari au culoarea tulpinelor de grâu. Iată-mă centrul unui tufiș des de lovituri de sulițe. Iată-mă ameninţat de nu știu ce ameţitor lucru de ace harnice. Toată câmpia e legată de mine și țese, în jurul meu, o rețea fulgerătoare de linii de aur.

Ah! Când mă aplec spre pământ, descopăr aceste etaje de băşici luminoase, care urcă cu încetineala vălurilor de ceață. Eu descopăr vârtejul încet al semințelor; așa sboară coaja grâului, când e treierat. Dar dacă privesc orizontul, nu mai zăresc decât mănunchiuri de săbii! Tir? Nu! Sunt atacat cu arma albă! Nu văd decât săbii de lumină! Mă simt... Nu e vorba de primejdie! Mă uluieşte luxul în care mă cufund!

— **Ah!**

Am fost aruncat cu douăzeci de centimetri de pe scaunul pulverizat... dar nu... dar nu... simt că răspunde la comenzi. Nu e decât cea dintâi lovitură a potopului de lovituri. Totuși, n'am observat explozii. Fumul exploziilor se confundă, fără îndoială cu pământul întunecos, ridic capul și privesc. Această priveliște nu se poate repeta.

CAPITOLUL XXI.

Aplecat spre pământ, nu observasem spațiul gol care se mărea din ce în ce între nori și mine. Trasoarele împrăștiau o lumină de grâu: cum aș fi putut să știu că în crestetul ascensiunei lor ele distribuiau, unul câte unul, așa cum înfigi niște cuie, aceste materiale întunecoase? Le descoperi, îngrămădite în piramide vertiginoase, care pornesc îndărăt cu încetineala unor sloiuri de ghiață. Cu astfel de perspective am senzația că sunt nemișcat.

Știu bine că aceste edificii, abia ridicate, și-au consumat puterea. Fiecare din acești fulgi, n'au dispus decât timp de o sutime de secundă de dreptul de viață sau de moarte. Dar m'au înconjurat, fără știrea mea. Ivirea lor face să apese deodată pe ceafa mea povara unei dezaprobări grozave.

Această succesiune de explozii înnăbușite, al căror sunet e acoperit de duduitul motoarelor, îmi impune iluzia unei tăceri

extraordinare. Nu simt nimic. Golul aşteptării se sapă în mine, ca şi când ar delibera o comisie.

Mă gândesc..., mă gândesc totuşi: „Ei trag prea sus! şi dau capul pe spate, ca să văd în urmă căzând, parcă cu părere de rău, un cârd de vulturi. Aceştia renunţă. Dar nu mai e nimic de nădăjduit.

Armele cari ne-au lipsit, îşi potrivesc tirul. Zidurile de explozii se reconstruiesc la etajul nostru. In câteva clipe, fiecare focar de foc îşi înalţă piramida lui de explozii, pe care o părăseşte numai decât, perimat, ca să construiască în altă parte. Tirul nu ne caută, el ne închide.

— Dutertre, e departe?

— ...dacă mai putem rezista încă trei minute, am terminat... dar...

— Poate că o să trecem...

— Niciodată!

E jalnic negrul acesta de sdrenţe aruncate talmeş balmeş. Câmpia era albastră. Grozav de albastră. Albastrul mării...

Cât mai pot nădăjdui să supravieţuiesc? Zece clipe? Douăzeci de clipe? Bubuiturile exploziilor mă sgudue în permanenţă. Acelo cari sunt apropiate fac ca avionul să se clatine, ca şi căderea stâncilor într'un vagonet. După aceea avionul scoate un sunet aproape muzical. Ce oftat caraghios... Dar acestea sunt lovituri cari n'au nimerit. Aşa e şi cu trăsnetul. Cu cât e mai apropiat, cu atât e mai uşor. Unele lovituri sunt elementare: atunci înseamnă că exploziile ne-au atins cu schijele lor. Fiara sălbatecă nu răstoarnă boul care-l ucide. Işi înfige ghiarele cu îndrăzneală, fără să alunece. El pune stăpânire pe bou. Tot aşa loviturile ţintite se încrustează, pur şi simplu, în avion ca într'un muşchiu.

— Rănit?

— Nu!

— Hei! mitralior, rănit?

— Nu!

Dar aceste lovituri, care trebuie să fie bine descrise, n'au nici o însemnătate. Ele par că sunt loviturile unor bete de tobă într'o scoarţă. In loc să ne crape rezervoarele, ei ne-ar fi putut deschide foarte bine pântecul. Dar şi pântecul nu e decât o tobă. Puţin te sinchiseşti de trup! Nu el contează... asta e extraordinar!

Am două cuvinte de spus despre trup. In viaţa de toate zilele e învederat că eşti orb, pentruca să-ţi înfăţişeze evidenţa. Trebuie iminenţa unor asemenea condiţiuni. Trebuie această ploaie de lumini cari se înalţă, trebuie acest asalt de lovituri de lancie, trebuie

ca să se alcătuiască un tribunal pentru Judecata din urmă. Atunci înțelegi.

Mă întrebam, în vreme ce mă îmbrăcam: „Cum se înfățișează ultimele clipe?" Viața a desmințit totdeauna nălucile cari le născoceam. Dar de data asta era vorba să mergi gol, sub deslănțuirea pumnilor imbecili, fără măcar să-ți îndoi cotul, ca să-ți aperi fața.

Făceam o încercare pe pielea mea. Imi închipuiam că e îndurată de mine. Punctul de vedere pe care trebuia să-l adopt neapărat era însuș al trupului meu. Ne-am ocupat atâta de trup. A fost atât de mult îmbrăcat, spălat, îngrijit, ras, i s'a dat de băut, a fost hrănit. Te-ai identificat cu acest animal domestic. L-ai dus la croitor, la doctor, la chirurg. Ai suferit cu el. Ai țipat cu el. Ai iubit cu el. Spui de el: sunt eu. Și iată că, deodată, această iluzie se năruie. Puțin îți pasă de trup! E aruncat deoparte, la rând cu servitorii. Dacă furia devine mai puternică, dragostea se înflăcărează, ura se înnoadă și atunci această furioasă solidaritate se prăbușește.

Băiatul tău a fost cuprins de un incendiu? O să-l scapi! Nu poți fii reținut! Arzi! Puțin îți pasă! Lași cui vrea aceste sdrențe de carne în gaj. Descoperi că nu țineai deloc la ceea ce te interesa atât de mult. Dacă ar fi o piedică, ți-ai vinde umărul pentru luxul unei lovituri de umăr! Actul tău ești tu. Nu te mai regăsești în altă parte. O să lovești? Nimeni n'o să te stăpânească, amenințând trupul tău. Tu? Ești moartea dușmanului. Tu? Ești salvarea băiatului tău. Tu te schimbi. Și n'ai sentimentul că pierzi ceva în acest schimb. Membrele tale? Unelte. Mult îți mai pasă de o unealtă care sare când cioplești. Și dacă ești inventator, tu schimbi pe moartea rivalului tău, salvarea băiatului tău, vindecarea bolnavului tău. Acest camarad din grup e rănit de moarte. Pe ordinul de zi citația sună: „A spus atunci observatorului său: sunt curățat. Șterge-o! Salvează documentele!..." Nu interesează decât salvarea documentelor, sau a copilului, vindecarea bolnavului, moartea rivalului, descoperirea! Înțelegerea ta se arată strălucitoare. E datoria ta, ura ta, e dragostea ta, credința ta, invenția ta. Numai găsești nimic altceva în tine.

Cu aceeaș lovitură, focul a făcut să cadă nu numai carnea, ci și cultul pentru carne. Omul nu se mai interesează de sine. Nu-i impune decât idealul care-l stăpânea. Dacă moare, personalitatea lui nu se micșorează, se cufundă într'alta mai vastă. El nu se pierde: se regăsește. Aceasta nu e dorința unui moralist. E un adevăr obișnuit, un adevăr de fiecare zi, pe care o iluzie de fiecare zi îl acoperă cu o mască de nepătruns. Cum aș fi putut prevedea, în timp ce mă îmbrăcam și mi-era teamă din pricina trupului meu.

că mă ocupam de fleacuri? Numai în clipa când trebuie să înapoiezi trupul, toți, descoperă totdeauna cu uimire, cât de puțin ții la trup. Dar, desigur, în cursul vieții mele, când nu sunt stăpânit de nimic urgent, când înțelegerea mea nu e în joc, nu concep probleme mai însemnate decât acele ale trupului meu.

Trupule, puțin îmi pasă de tine! Sunt izgonit în afara ta, numai am nici o nădejde și nu-mi lipsește nimic! Tăgăduesc tot ce am fost până în această clipă. Nu eu eram acel care gândeam nici eu acel care simteam. Era trupul meu. De bine, de rău, am trebuit, târându-l, să-l aduc până aici, unde descopăr că el numai are nici însemnătate.

La vârsta de cincisprezece ani am primit cea dintâi lecție. un frate mai mic ca mine era socotit de câteva zile ca pierdut. Într'o dimineață, pe la patru, infirmiera lui m'a trezit:

— Te chiamă fratele dumitale.

— Se simte prost?

Ea nu răspunde nimic. Mă îmbrac în grabă și mă duc la fratele meu.

El îmi spune cu glas obișnuit:

— Aș vrea să-ți vorbesc înainte de a muri. Am să mor.

O criză nervoasă îl crispează și-l face să tacă. In timpul crizei, el face „nu" cu mâna. Și eu nu înțeleg gestul. Îmi închipui că nu vrea să moară. Dar când se liniștește, el îmi explică.

— Nu te speria... eu nu sufăr. Nu mi-e rău. Dar nu mă pot stăpâni. Trupul meu e de vină.

Trupul lui, teritoriu străin, de acum altul.

Dar acest tânăr frate care peste douăzeci de minute murea, ține să fie serios. Simte nevoia stăruitoare de a-și încredința moștenirea. Imi spune: „Aș vrea să-mi fac testamentul..."

El roșește, e mândru, desigur, că se poartă ca un bărbat. Dacă ar fi fost constructor de turnuri mi-ar încredința turnul lui să-l clădesc. Dacă ar fi tată, mi-ar încredința pe băieții lui să-i educ! Dacă ar fi pilotul unui avion de război, mi-ar încredința hârtiile de bord. Dar nu e decât un copil. El nu-mi încredințează decât un motor cu vapori, o bicicletă și o carabină.

Nu mori. Iți închipui că te temi de moarte: te temi de neașteptat, de explozie, te temi de tine însuți. Moartea? Nu. Când o întâlnești, nu mai există moarte. Fratele meu mi-a spus: „Nu uita să scrii toate astea..." Când trupul se fărâmițează, apare ce e mai însemnat. Omul nu e decât un nod de legături. Numai relațiile au însemnătate pentru om.

Trupul, cal bătrân, e părăsit. Cine se gândește la sine însuș când moare? N'am întâlnit niciodată pe omul acela...

— Căpitane!

— Ce-i?
— Extraordinar!
— Mitraliorule...
— Hm... Da...
— Ce...
Intrebarea mea a căzut în gol
— Dutertre?
— ...tane?
— Atins?
— Nu.
— Mitraliorul...
— Da?
— At....
Parcă m'am ciocnit de un zid de bronz. Aud:
— Ah! la! la!...

Ridic capul spre cer, ca să măsor distanța norilor. Firește, cu cât privesc mai pieziș, cu atât fulgii negri par mai îngrămădiți unii într'alții. In linie verticală par mai puțin denși. Deaceea descopăr, așezată deasupra frunților noastre, o diademă uriașă, alcătuită din noricele negre.

Mușchii coapselor sunt de o putere uimitoare. Apăs pe palonier, ca și când aș dărâma un zid. Am pornit cu avionul deacurmezișul. El derapează brusc spre stânga, cu vibrații pârîitoare. Diadema a alunecat spre dreapta. Il fac să se clatine deasupra capului meu. Am înșelat tirul, care bate în altă parte. Văd adunându-se la dreapta grămezi inutile de explozii. Dar înainte de a fi început cu cealaltă coapsă, mișcarea contrarie, diadema se reface deasupra capului meu. Acei de pe pământ au refăcut-o din nou. Avionul, cu icnituri, se prăbușește din nou în terenurile mocirloase. Dar toată greutatea trupului meu a sdrobit a doua oară palonierul. Am dat drumul avionului în viraj contrariu sau, mai exact, în derapaj contrariu (la naiba cu virajele corecte!) și diadema se leagănă spre stânga.

Dăinuie? Acest joc nu poate să dăinuie! Pot mult și bine să fac cu piciorul viraje uriașe, potopul loviturilor de lănci! se alcătuește acolo, înaintea mea. Coroana se alcătuește din nou. Durerile îmi cuprind din nou pântecele. Și dacă privesc în jos, regăsesc bine fixată asupra mea această înălțare de dâre luminoase, de o încetineală vertiginoasă. E de neînchipuit că mai suntem încă întregi. Și, totuș, sunt neatins. Mă simt ca și când aș fi învingător! In fiecare clipă sunt învingător!

— Atinși?
— Nu...

Eu nu sunt atinși. Sunt invulnerabil. Sunt învingători. Sunt stăpânul unui echipaj de învingători...

De aci încolo mi se pare că fiecare explozie în loc să ne amenințe, ne întărește. De fiecare dată, timp de o zecime de secundă, îmi închipui aparatul meu pulverizat. Dar el răspunde mereu la comenzi și-l înalț ca pe un cal, trăgând cu putere de frâne. Atunci mă destind și sunt cuprins de o veselie înnăbușită. N'am avut vreme să simt altfel teama decât ca o contracție fizică, aceea provocată de un mare sgomot, că pot să și oftez de ușurare. Ar trebui să simt emoția loviturii, apoi teama, apoi destinderea... Gândiți-vă! N'ai timp de așa ceva! Simt emoție, apoi destindere. Emoție, destindere. Lipsește o etapă: frica. Și eu nu trăiesc în așteptarea morții pentru clipa care urmează, trăiesc în învierea clipei ce urmează. Trăiesc într'un fel de dâră a propriei mele bucurii. Trăiesc pe urma bucuriei mele. Și încep să simt o plăcere uimitor de neașteptată. E ca și când în fiecare clipă mi-ar fi dăruită viața. Ca și când viața mi-ar deveni în fiecare clipă mai duioasă. Trăiesc. Sunt în viață. Sunt încă în viață. Sunt tot în viață. Numai sunt decât un izvor de viață. Beția vieții mă cuprinde. Se spune „beția luptei..." e beția vieții! Ei! Acei cari trag în noi de jos știu că ne făuresc?

Rezervoarele de uleiu, rezervoarele de benzină, totul a crăpat. Dutertre a spus: „S'a sfârșit! Să ne urcăm!".

Măsor din nou, din ochi, distanța care mă desparte de nori și cabrez aparatul. Încă odată înclin avionul spre stânga, apoi spre dreapta. Încă odată arunc o privire spre pământ. N'am să uit această priveliște. Câmpia întreagă pâlpâie de scurte fitiluri luminoase. De bună seamă, tunurile cu tragere repede. Ascensiunea globulelor urmează pe enormul aquarium albastru. Flacăra Arrasului lucește, roșu întunecat, ca un fier pe nicovală, această flacără a Arrasului bine așezată pe rezervoare subterane pe unde nădușeala oamenilor, născocirea oamenilor, arta oamenilor, amintirile și averea oamenilor împletindu-și înălțările în această coamă, se schimbă în arsură purtată de vânt.

Incep să și ating cele dintâi mormane de brumă. Mai sunt încă în jurul nostru săgeți de aur care suie, cari găuresc dedesubtul pântecului norului. Mi se arată ultima imagine, când norul mă și închide, printr'o ultimă gaură. Timp de o clipă flacăra Arrasului îmi apare, aprinsă pentru noapte, ca o lampă adâncă cu uleiu din naosul bisericii. Ea slujește un cult, dar costă scump. Mâine o să consume tot și o să ardă tot. Iau ca mărturie flacăra Arrasului.

— Merge, Dutertre?

— Merge, căpitane. Două sute patruzeci. In douăzeci de minute coborîm sub nor. O să ne orientăm undeva, pe Sena...

— Merge, mitraliorule?

— Hm... da... căpitane... merge!

— Nu ţi-a fost prea cald?

— Hm... nu... da.

El nu ştie nimic. E mulţumit. Mă gândesc la mitraliorul lui Gavoille. Într'o noapte, pe Rin, optzeci de proiectoare de război au prins pe Gavoille în fâşiile lor de lumină. Ele construiesc în jurul lui o basilică uriaşă. Şi iată că se amestecă şi tirul. Gavoille aude atunci pe mitraliorul lui vorbindu-şi sie însuşi cu glas tare (laringofoanele sunt indiscrete). Mitraliorul îşi face singur mărturisiri: „Ei bine! dragul meu... Ei bine! dragul meu... poţi să alergi mult şi bine şi n'ai să găseşti asta în civilitate!..” Mitraliorul era mulţumit.

Eu respir încet. Imi umplu bine plămânii. E minunat să respiri. Sunt o grămadă de lucruri pe care o să le înţeleg... dar întâi mă gândesc la Alias. Nu. Intâi mă gândesc la fermierul meu. Am să-l întreb, deci, despre numărul instrumentelor mele... Ei! ce vreţi! Am continuitate în idei. O sută trei. Fiindcă veni vorba... Tuburile de benzină, manometrele de ulei... când rezervoarele sunt crăpate, e mai bine să supraveghezi aceste instrumente! Le supraveghez. -

Căptuşelile de cauciuc rezistă. Asta e o perfecţiune minunată! Supraveghez şi giroscopurile: norul acesta nu prea e de locuit. Un nor de furtună. Ne scutură puternic.

— Crezi că nu putem coborî?

— Peste zece minute... am face mai bine să aşteptăm încă zece minute...

O să mai aştept, deci, încă zece minute. Ah! da, mă gândeam la Alias. Crede, într'adevăr, că o să ne revadă? Zilele trecute am întârziat o jumătate de ceas. In general, o jumătate de ceas e grav. Fug să întâlnesc Grupul care mănâncă. Imping uşa, mă prăbuşesc pe scaun alături de Alias. Tocmai în clipa aceea comandantul ridică furculiţa cu o grămadă de tăieţei. Se pregăteşte să le înghită. Dar tresare deodată, se întrerupe şi mă priveşte cu gura deschisă. Tăieţeii atârnă, nemişcaţi.

— Ah!.. Să ştii... sunt mulţumit să te văd!

Apoi înfulecă tăieţeii.

După părerea mea, comandantul are un cusur serios. El se înşăpăţânează să-l întrebe pe pilot despre învăţămintele misiunii. O să mă întrebe şi pe mine. O să mă privească cu o răbdare de temut, aşteptând să-i dictez adevăruri mari. O să se înarmeze cu o foaie de hârtie şi un stilou, ca să nu piardă nici o picătură din acest elixir. Aceasta îmi aminteşte tinereţea mea: „Candidat, Saint-Exupery, cum găseşti integrala ecuaţiilor lui Bernouilli?

— Ei...

Bernouilli... Bernouilli... Şi rămâi acolo, nemişcat sub o privire, ca o insectă împodobită cu un ac care-i străbate trupul.

Învăţămintele misiunii îl privesc pe Dutertre. Dutertre observă verticala. El vede o grămadă de lucruri. Camioane, luntri, tancuri, soldaţi, tunuri, cai, gări, trenuri în gări, şefi de gară. Dar eu observ prea pieziş. Văd norii, marea, fluviile, munţii, soarele. Observ totul *en gros*. Imi fac o părere de ansamblu.

— Ştiţi, comandante, că pilotul...

— Haide! haide! Observi totdeauna ceva.

Eu... Ah! Incendii! Am văzut incendii. Asta-i interesant...

— Nu. Totul arde. Şi altceva?

De ce e crud Alias?

CAPITOLUL XXII

De astă dată o să mă întrebe?

Ceea ce raportez dela misiunea mea nu poate fi scris într'o dare de seamă. N'o să fac „tema" ca un şcolar la tablă. O să par foarte nenorocit şi, totuşi, n'o să fiu nenorocit. S'a sfârşit cu nenorocirea... A sburat, când au strălucit cele dintâi proiectile. Dacă aş fi făcut stânga împrejur cu o clipă mai devreme, n'aş fi ştiut nimic despre mine.

N'aş fi cunoscut frumoasa dragoste care îmi cuprinde sufletul. Mă îndrept spre ai mei. Mă întorc. Am impresia că sunt o gospodină, care isprăvindu-şi de făcut drumurile, o porneşte spre casă, gândindu-se la felurile de mâncare cu care o să-i bucure pe ai ei. Ea îşi leagănă, dela dreapta spre stânga coşul cu provizii. Din când în când ridică ziarul care le acoperă: totul e, într'adevăr, acolo. N'a uitat nimic. Zâmbeşte la gândul surprizei pe care o pregăteşte şi hoinăreşte puţin. Aruncă o privire la vitrine.

Şi eu aş arunca cu plăcere o privire la vitrine, dacă nu m'ar sili Dutertre să locuesc în această închisoare albicioasă. Aş privi cum îmi trece pe dinaintea ochilor câmpia. E adevărat că e mai bine să mai rabd puţin: acest peisaj e otrăvit. Totul conspiră spre asta. Insăşi micile castele de provincie care cu pajiştea lor cam caraghioasă şi duzina lor de copaci domesticiţi, par scrinuri naive pentru tinere sfioase — nu sunt decât capcane de război. Sburând jos, în loc de semnale de prietenie, primeşti exploziile obuzelor.

Cu tot pântecul norului, mă întorc totuşi, dela piaţă.

Avea dreptate glasul comandantului: „O să te duci la primul colţ la dreapta, şi o să-mi cumperi chibrituri". Conştiinţa mea e împăcată. Am chibriturile în buzunar. Sau mai exact, sunt în buzunarul camaradului meu Dutertre. Cum face el ca să-şi amintească tot ce-a văzut? Asta îl priveşte. Şi eu mă gândesc la lucruri se-

rioase. După aterizaj, dacă suntem scutiți de dezordinea unei evacuări, o să lansez o provocare lui Lacordaire și o să-l bat la șah. El nu poate suferi să piardă. Nici eu. Dar am să câștig.

Eri, Lacordaire era beat, sau,... puțin beat: n'aș vrea să-l dezonorez. Se îmbătase ca să se mângâie. Uitând, la întoarcerea unui sbor, să-și scoată trenul de aterizaj, așezase avionul pe pantece. Alias, vai! de față mereu, privea avionul cu melancolie, dar nu deschisese gura. Îl revăd pe Lacordaire, vechiu pilot. Aștepta imputările lui Alias. Nădăjduia imputările lui Alias. I-ar fi făcut bine câteva imputări violente. Această explozie l-ar fi îngăduit și lui să explodeze. Răspunzând, i-ar fi trecut furia. Dar Alias clătina din cap. Alias se gândea la avion; puțin se sinchisea de Lacordaire. Pentru comandant, acest accident nu era decât o nenorocire anonimă, un fel de impozit statistic. Nu era vorba decât de una din acele distracții stupide care-i uimesc pe piloții mai bătrâni. Fusese impusă pe nedrept lui Lacordaire. Afară de boroboața asta, Lacordaire era fără pată în tot ceea ce privește corectitudinea profesională. Deaceea Alias neinteresându-se decât de victimă, ceru, în chip cât se poate de mecanic, părerea lui Lacordaire asupra stricăciunilor. Și, deodată, eu simții cum renaște furia stăpânită a lui Lacordaire. Pui cu drăgălășenie mâna pe umărul călăului și-i spui: „Această biată victimă... hm... ce mult trebuie să sufere..." Reacțiile sufletului omenesc sunt de nepătruns. Această mână drăgăstoasă, care cere simpatia, îl înverșunează pe călău. Aruncă victimei o privire întunecată. Îi pare rău că n'a sfârșit cu ea.

Deci, mă întorc acasă. Aceasta înseamnă la Grupul 2/33. Și îi înțeleg pe cei de acasă. Nu mă pot înșela asupra lui Lacordaire. Lacordaire nu se poate înșela asupra mea. Simt această comunitate cu un sentiment de evidență extraordinară. Noi ceilalți dela Grupul 2/33! Ei! Iată, deci, că materialele aruncate se și adună...

Mă gândesc la Gavoille și la Hochedé. Simt această comunitate care mă leagă de Gavoille și Hochedé. Mă gândesc la Gavoille: care e origina lui? Pare de neam bun. Îmi vine în minte o caldă amintire care îmi încântă deodată sufletul. Când am cantonat la Orconte, Gavoille locuia — ca și mine — la o fermă. Într'o zi îmi spuse:

— Fermiera a tăiat un porc. Ne poftește să mâncăm cartaboși.

Eram trei: Israël, Gavoille și cu mine, și mestecam frumoasa coajă neagră, care troznea între dinți. Țăranca ne-a servit un vin alb ușor. Gavoille mi-a spus: „I-am cumpărat asta, ca să-i fac plăcere. Trebuie să semnezi." Era una din cărțile mele. Și n'am simțit nici o stinghereală. Am semnat cu plăcere, ca să fac plăcere.

Israël îşi înfunda tutunul în pipă, Gavoille îşi scărpina coapsa, ţăranca părea foarte mulţumită că a căpătat o carte semnată de autor. Cartaboşii umpleau aerul cu mirosul lor plăcut. Ameţisem puţin, din pricina vinului alb şi nu mă simţeam străin, cu toate că semnasem o carte, ceea ce mi s'a părut totdeauna puţin cam caraghios. Nu mă simţeam respins. Cu toată cartea mea, nu aveam nici înfăţişarea unui autor, nici a unui spectator. Nu veneam din afară. Israël privea cu bunăvoinţă cum semnez. Gavoille continua să-şi scarpine coapsa cu simplicitate. Şi simţeam faţă de ei un fel de recunoştiinţă tainică. Această carte mi-ar fi putut da înfăţişarea unui martor abstract. Şi, totuşi, nu păream nici intelectual, nici martor. Eram de ai lor.

Meseria de martor m'a îngrozit totdeauna. Dacă nu iau parte ce sunt eu? Ca să exist am nevoie să iau parte la ceva. Mă hrănesc cu însuşirea camarazilor, această însuşire care nu se cunoaşte pentrucă îşi bat joc de ea înşăşi, şi nu din umilinţă. Gavoille nu se stimează, nici Israël. Ei sunt reţeaua de legătură cu munca lor, meseria lor, datoria lor. Cu acest cartaboş care fumegă. Şi mă îmbăt de densitatea prezenţei lor. Pot să tac. Imi pot bea vinul meu uşor, alb. Pot chiar să semnez această carte, fără să mă separ de ei. Nimic n'o să strice această frăţie.

Aici nu e vorba pentru mine de a ponegri deşteptăciunea, nici victoriile conştiinţei. Admir inteligenţa limpede. Dar ce este omul, dacă-i lipseşte miezul? Dacă nu e decât o privire şi nu o fiinţă? Miezul îl descopăr în Gavoille sau în Israël. Cum îl descopeream în Guillaumet.

Resimt cu un fel de spaimă foloasele pe care le pot avea dintr'o activitate de scriitor, de pildă aceea libertate de care aş putea dispune şi care mi-ar îngădui, dacă meseria mea dela Grupul 2/33 mi-ar displace, să izbutesc să mă liberez pentru alte funcţiuni. Nu e decât libertatea de a nu fii. Fiecare obligaţie te creiază.

Era să crăpăm în Franţa, din pricina deşteptăciunii fără miez. Gavoille există. El iubeşte, urăşte, se bucură, mormăie. E făcut din legături. Şi tot aşa cum savurez, în faţa lui, acest cartaboş cu crustă, ce troznesţe, mă bucur de obligaţiile meseriei care ne contopeşte, împreună, într'un trunchiu comun. Iubesc Grupul 2/33. Nu-l iubesc ca spectator, care descoperă un spectacol frumos. Puţin îmi pasă de spectacol. Iubesc Grupul 2/33, pentrucă fac parte din el, pentrucă el mă alimentează şi eu contribui să-l alimentez.

Şi acum, când mă întorc din Arras, fac parte din Grupul meu mai mult ca oricând. Am câştigat o legătură în plus. Am întărit în mine acest sentiment de comunitate pe care vreau să-l gust în linişte. Israël şi Gavoille au trecut, poate, prin primejdii mai mari ca ale mele. Israël a dispărut. Dar din această plimbare de azi n'ar

i trebuit să mă mai întorc. Ea îmi dă mai mult drept să mă aşez a masa lor şi să tac odată cu ei. Acest drept se cumpără foarte cump: e dreptul de a „fi". Deaceea am semnat, fără stinghereală, această carte veche... ea nu strica nimic.

Şi iată că roşesc la gândul de a fi bâlbâit adineauri, când m'a interogat comandantul. O să-mi fie ruşine de mine. Comandantu să creadă că sunt cam prost. Dacă nu mă stânjenesc aceste poveşti în legătură cu cartea e pentrucă, chiar dacă aş fi creiat o bibliotecă întreagă, aceste referinţe nu m'ar salva de ruşinea de care sunt ameninţat. Această ruşine nu e un joc pe care îl joc. Nu sunt scepticul care-şi oferă luxul de a se expune unui obiceiu mişcător. Nu sunt orăşeanul care, în vacanţă, face pe ţăranul. Am căutat din rou dovada bunei mele credinţe asupra Arrasului. Mi-am angajat trupul în această aventură. Tot trupul. Şi l-am mizat pe pierzător. Am dat tot ce am putut acestor reguli de joc. Am căpătat dreptul de a mă simţi, în curând, încurcat când mă va întreba Comandantul. Adică de a participa. De a fi legat. De a mă împărtăşi. De a primi şi a da. De a fi mai mult decât eu însumi. De a ajunge la aceea deplinătate, care mă pătrunde atât de mult. De a simţi acea dragoste faţă de camarazi, acea dragoste care nu e o pornire venită din afară, care nu încearcă să se exprime — niciodată — afară, totuşi, de dineurile de adio. Atunci eşti puţin beat şi buna dispoziţie pe care ţi-o dă alcoolul te face să te apleci spre comeseni, ca un copac încărcat de fructe. Dragostea mea pentru Grup n'are nevoie de exprimare. Ea nu e alcătuită decât din legături. E însăşi substanţa mea. Eu fac parte din Grup. Şi asta-i tot.

Când îmi amintesc de Grup, nu pot să nu mă gândesc la Hochedé. Aş putea să povestesc curajul lui în războiu, dar m'aş simţi caraghios. Nu e vorba de curaj. Hochedé a făcut războiului un dar desăvârşit. Mai mult, probabil, decât noi toţi. Hochedé e veşnic în această stare pe care eu am cucerit-o cu greu. Când mă îmbrăcam, drăcuiam. Hochedé nu drăcuieşte. Hochedé a ajuns acolo unde ne îndreptăm noi. Unde vroiam să merg eu.

Hochedé e un fost subofiţer, înălţat recent la gradul de sublocotenent. Fără îndoială, are o cultură mediocră. N'ar putea să lămurească nimic asupra lui însuşi. Dar e deplin construit, e desăvârşit. Când e vorba de Hochedé, cuvântul datorie e un cuvânt de prisos. Aş vrea să te supui datoriei ca Hochedé. Faţă de Hochedé îmi imput toate micile mele renunţări, neglijenţele, leneviile mele şi, mai presus de orice — dacă e cazul — şi scepticismele mele. Nu e semn de virtute, ci de invidie bine înţeleasă. Aş vrea să exist atât cât există Hochedé. Un copac e frumos, bine înfipt în rădăcinile lui. Permanenţa lui Hochedé e frumoasă. Hochedé n'ar putea dezamăgi.

N'o să povestesc nimic din misiunile de război ale lui Hochedé. Voluntar? Toți suntem voluntari, pentru toate misiunile. Dar din nevoia tainică de a crede în noi. Atunci te depășești puțin. Hochedé e, firește, voluntar. El face parte din acest război. E atât de firesc că dacă e vorba de un echipaj de sacrificat, comandantul se gândește numaidecât la Hochedé. „Spune, Hochedé...".

Hochedé se călește în război, cum e înălțat un călugăr de religia lui. De ce se bate el? Se bate pentru sine. Hochedé se confundă cu o oarecare esență care trebue salvată și care e propria lui însemnătate. Pe această treaptă, viața și moartea se amestecă puțin. Hochedé s'a și topit în ele. Poate fără să știe, el nu se teme deloc de moarte. A dura, a face să dureze... pentru Hochedé a muri și a trăi sunt două noțiuni cari se împacă una cu alta.

Ceea ce m'a mirat, la început la dânsul, a fost neliniștea lui când Gavoille i-a cerut să-i împrumute cronometrul, ca să măsoare vitezele.

— Locotenente... nu... asta mă supără.

— Ești caraghios! Doar pentru un reglaj de zece minute!

— Locotenente... e unul la magazinul escadrilei.

— Da. Dar de șase săptămâni stă tot la două și șapte minute!

— Locotenente... un cronometru nu se împrumută... nu sunt obligat să-ți împrumut cronometrul meu... nu-mi poți cere asta!

Disciplina militară și respectul ierarhic pot cere unui Hochedé ca abia prăbușit în flăcări și scăpat ca prin minune neatins, să pornească cu alt avion în altă misiune, care de astădată o să fie primejdioasă... dar nu ca să dea, pe mâini fără respect, un cronometru de mare lux, care l-a costat trei luni de soldă și pe care îl întoarce în fiecare seară cu o grijă cu totul maternă. Văzând cum gesticulează oamenii, ghicești că nu se pricep deloc la cronometre.

Și când Hochedé, victorios, cu dreptul lui în sfârșit bine stabilit și cu cronometrul lângă inimă, părăsi, încă plin de indignare, biroul escadrilei, l-aș fi îmbrățișat. Descopeream comorile de dragoste ale lui Hochedé. El o să lupte pentru cronometrul lui. Cronometrul lui există. Și el o să moară pentru țara lui. Țara lui există. Hochedé, care e legat de ei, există. El e plămădit din toate legăturile sale cu lumea.

Deaceea îl iubesc eu pe Hochedé, fără să simt nevoia să i-o spun. Astfel l-am pierdut pe Guillaumet, ucis în sbor — cel mai bun prieten pe care l-am avut — și mă feresc să vorbesc de el. Am pilotat pe aceleași linii, am luat parte la aceleași creații. Eram făuriți din aceeași substanță. Simt că am murit cu el. Am făcut din Guillaumet unul din tovarășii tăcerii mele. Eu fac parte din Guillaumet.

Fac parte din Guillaumet, din Gavoille, din Hochedé. Sunt din

Grupul 2/33. Sunt din țara mea. Și toți acei din Grup aparțin acestei țări.

CAPITOLUL XXIII.

M'am schimbat mult. Zilele astea, comandante Alias, am fost amar. Zilele astea, când invazia blindată nu mai întâlnea decât neantul, misiunile sacrificate au făcut ca Grupul 2/33 să piardă șaptesprezece echipaje din douăzeci și trei. Noi am acceptat, — dumneata cel dintâi, mi se pare, — să facem pe morții pentru trebuințele figurației. Ah! Comandante Alias, eram amar. mă înșelam!

Noi ne agățam, dumneata cel dintâi, de o datorie, al cărei înțeles se întunecase. Dumneata ne împingeai, din instinct, nu să învingem, — era cu neputință — ci să devenim. Știai, ca și noi, că informațiile căpătate n'o să fie transmise nimănui. Dar salvai rituri, a căror putere era ascunsă. Ne întrebai serios, ca și când răspunsurile ar fi putut sluji, de parcurile de tancuri, de luntri, camioane, gări, trenuri în gări. Imi păreai chiar de o revoltătoare rea credință:

— Ba da! Ba da! Se observă foarte bine dela locul pilotului.

Totuși, aveai dreptate, comandante Alias.

Mulțimea asta deasupra căreia sbor acum, am luat-o în seama mea deasupra Arrasului. Nu sunt legat decât de acel care îi dau. Nu înțeleg decât pe cei cu care mă unesc. Nu exist decât adăpându-mă dela fântânile rădăcinilor mele. Fac parte din această mulțime. Această mulțime face parte din mine. Cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră, și la două sute de metri altitudine, acum că am poposit sub un nor, o îmbrățișez în înserarea ce coboară ca un păstor care, dintr'o privire, numără, adună și-și strânge turma. Această mulțime nu mai e o mulțime: e un popor. Cum aș putea fi fără nădejde?

Cu tot putregaiul înfrângerii, port în mine, ca la ieșirea dela spovedanie, această serioasă și trainică bucurie. Mă cufund în incoherență și, totuși, sunt ca învingător. Care e camaradul care întorcându-se din misiune nu duce, în el, un învingător? Căpitanul Pénicot mi-a povestit sborul lui de azi dimineață:

„Când una din armele automate păreau că trag prea exact, o luam drept spre dânsa în plină viteză, razant cu pământul și dădeam drumul unei rafale de mitralieră, care stingea numaidecât lumina aceea roșie, așa cum o pală de vânt stinge o lumânare. O zecime de secundă... Era ca și când arma ar fi făcut explozie! Am găsit echipa servanților risipită, dată de-a berbeleacul

de fugă. Aveam impresia că joc popice". Pénicot râdea, Pénicot râdea minunat. Pénicot, căpitanul învingător!

Știu că misiunea l-ar fi transfigurat pe acel mitralior al lui Gavoille, pe care-l prinsese noaptea în bazilica construită de optzeci de proectoare de război prin care a trecut, ca pentru o nuntă de soldați sub bolta săbiilor.

— Poți să iei nouăzeci și patru.

Dutertre s'a orientat pe Sena. Am coborît spre o sută de metri. Pământul cară spre nori, cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră, dreptunghiuri mari de lucernă sau grâu și păduri triunghiulare. Simt o ciudată plăcere fizică să privesc această năruire de ghețari pe care le spintecă neîncetat sborul meu. Zăresc Sena. Când o trec deacurmezișul ea se fereşte, parcă învârtindu-se pe loc. Această mișcare îmi face tot atâta plăcere, ca și arcuirea suplă a unei coase. Sunt bine instalat. Sunt stăpân pe bordul avionului meu. Rezervoarele merg bine. O să câștig un pahar, la pokerul de aşi la Pénicot, apoi o să bat la șah pe Lacordaire. Așa sunt eu când sunt învingător.

— Căpitane... ei trag... suntem în zonă interzisă...

El e acela care calculează sborul. Mie nu mi se poate imputa nimic.

— Trag intens?

— Trag cum pot...

— Ocolim?

— Oh, nu...

Tonul lui e dezamăgit. Noi am cunoscut potopul. Tirul antiaerian nu e pentru noi decât o ploaie de primăvară.

— Dutertre... știi... e caraghios să te doboare la tine acasă!

— ...n'o să doboare nimic... se exersează doar.

Dutertre e amărît.

Eu nu sunt amărît. Sunt fericit. Mi-ar place să vorbesc oamenilor dela mine de acasă.

— Ei... da trag ca niște...

Ia te uită, ăsta trăește! Observ că mitraliorul meu nu și-a manifestat niciodată în mod spontan existența. A îndurat toată aventura, fără să simtă nevoia să comunice. Doar dacă n'a fost el acel care a rostit „Ah! la! la!" când tragerea era în toi. Oricum, n'a fost un exces de mărturisire.

Dar aici e vorba de specialitatea lui: mitraliera. Când e vorba de specialitatea lor, nu-i mai poți stăpâni pe specialiști.

Nu pot să nu pun față în față aceste două universuri. Universul avionului și acel al pământului. L-am târît pe Dutertre și pe

mitralioruł meu dincolo de hotarele îngăduite. Am văzut Franța în flăcări. Am văzut strălucind marea. Am îmbătrânit la altitudine mare. Ne-am aplecat deasupra unei țări depărtate, ca spre o vitrină de muzeu. Ne-am jucat în soare cu pulberea vânătorilor dușmani. Apoi am coborît. Ne-am aruncat în incendiu. Am sacrificat totul. Și acolo am aflat mai mult despre noi, decât am fi aflat în zece ani de gândire. Am ieșit, în sfârșit, din această mânăstire de zece ani...

Și iată că, peste această șosea pe care poate că sburasem ca să urcăm spre Arras, caravana, pe care o s'o regăsim, a progresat cel mult cu cinci sute de metri.

Noi o să ajungem la escală în timpul cât le trebue lor ca să mute o mașină, în pană, până la șanț, să schimbe o roată, să bată cu degetele pe volan ca să lase ca un drum lăturalnic să-și lichideze epavele.

Noi am trecut peste toată înfrângerea. Semănăm cu acei pelerini pe cari pustiul nu-i chinuesc, cu toate că sunt mâhniți, căci cu sufletul ei se află în orașul sfânt.

Noaptea care vine o să îngrămădească această mulțime deavalma în grajdul său nenorocit. Turma se îngrămădește. Spre ce o să strige ea ? Dar nouă ne e dat să alergăm spre tovarășii noștri și mi se pare că ne grăbim spre o sărbătoare. Astfel o simplă cabană, dacă e luminată în depărtare, schimbă noaptea cea mai aspră de iarnă, într'o noapte de Crăciun. Acolo unde ajungem, o să fim primiți. Acolo vom împărți pâinea serii.

Pentru azi ne ajunge aventura: sunt fericit și obosit. O să las pe mâna mecanicilor avionul îmbogățit cu găuri. O să mă desbrac de hainele mele grele de sbor și cum e prea târziu pentru a ciocni un pahar cu Pénicot, o să mă așez pur și simplu la masă printre camarazi.

Suntem în întârziere. Acei dintre camarazi cari sunt în întârziere, nu se mai întorc. Sunt în întârziere? Prea târziu. Cu atât mai rău pentru ei! Noaptea îi aruncă în veșnicie. La ora cinei, Grupul își numără morții.

Cei dispăruți se înfrumusețează în amintire. Imaginea lor e totdeauna înconjurată de zâmbetul cel mai luminos. Noi renunțăm la acest avantaj. Noi apărem totdeauna prin fraudă, ca niște draci și niște vânători fără permis. Comandantul n'o să-și vâre bucățica de pâine în gură. O să ne privească. O să spună poate : „Ah !... iată-vă". Camarazii o să tacă. Abia dacă o să ne observe.

Altădată nu prea aveam stimă pentru oamenii mari. N'aveam dreptate. Nu îmbătrânești niciodată comandante. Alias ! Oan enii

sunt tot atât de puri şi în clipa sosirii: „Iată-te pe tine, care eşti de-ai noştri..." Şi din pricina sfielii domneşte tăcerea.

Comandante Alias, comandante Alias... această comuniune printre voi, a fost pentru mine ca un foc pentru un orb. Orbul se aşează şi întinde mâinile şi nu ştie de unde îi vine plăcerea. Din misiunile noastre ne întoarcem gata pentru o răsplată, la gustul necunoscut, care e pur şi simplu dragostea.

Nu recunoaştem dragostea. Dragostea la care ne gândim deobiceiu e de un patetic mai furtunos. Dar aici e vorba de dragostea adevărată şi o reţea de legături, care te face să exişti, să evoluezi.

CAPITOLUL XXIV

L-am întrebat pe fermier dacă ştie câte instrumente de bord sunt într'un avion. Şi fermierul mi-a răspuns:

— Nu mă pricep deloc în treburile dumitale. Dar îţi vine să crezi că lipsesc unele instrumente: cele care ne-ar fi făcut să câştigăm războiul... Vrei să stai la masă cu noi?

— Am cinat.

Dar am fost aşezat cu forţa între nepoată şi fermieră.

— Tu, nepoato, dă-te mai încolo... Fă loc căpitanului.

Şi descopăr că nu sunt legat doar de camarazi. Prin ei mă simt legat de întreaga ţară. Iubirea, când începe să înmugureasscă, prinde apoi rădăcini, care cresc la nesfârşit.

Fermierul meu împarte pâinea, în tăcere. Grijile zilei l-au înnobilat, i-au dat o gravitate austeră. Face — poate pentru ultima dată — această împărţeală, ca şi cum ar ţine o slujbă.

Şi mă gândesc la câmpiile dimprejur, care au dat naştere substanţei acestei pâini. Duşmanul le va cotropi mâine. Nu trebuie să te aştepţi la o revărsare de oameni înarmaţi. Pământul e mare. Poate că invazia nu se va arăta pe aici decât sub înfăţişarea unei sentinele singuratece, pierdută în depărtare, în imensitatea ogoarelor, o umbră cenuşie la marginea unei holde.

In aparenţă nimic nu se va fi schimbat, dar — când e vorba de om — un semn, e deajuns pentru ca totul să fie altfel.

Unduirea vântului care va trece deasupra spicelor va semăna tot cu o briză care încreţeşte marea. Dar unduirea deasupra holdelor dacă ni se pare mai amplă, e fiindcă ea face socoteala unor bogăţii, pe care le desfăşoară. Se asigură de viitor. E mângâiere pentru o soţie, mână paşnică pierdută prin păr.

Mâine, grâul acesta se va fi schimbat. Grâul nu e doar un aliment carnal. Hrănirea omului nu e totuna cu îngrăşarea unei cirezi. Pâinea joacă atâtea roluri! Am învăţat să recunoaştem în pâine o unealtă a comunităţii oamenilor, datorită

pâinii care trebuie să fie ruptă împreună. Am învățat să recunoaștem în pâine mijlocul esențial de a fi milostiv, datorită pâinii care e împărțită în ceasurile de mizerie. Gustul pâinii împărtășite, n'are pereche. Și iată că toată puterea acestui aliment spiritual, al pâinii spirituale care se va naște din aceste holde de grâu, e primejduită. Mâine, când va rupe pâinea, fermierul meu poate, că nu va mai sluji aceeași religie familială. Mâine, poate, că pâinea nu va mai aprinde aceeași lumină a privirilor. Cu pâinea e același lucru ca și cu gazul lămpilor. El se schimbă în lumină.

O privesc pe nepoată, care e foarte frumoasă, și îmi spun: pâinea, prin ea, devine grație melancolică. Devine pudoare. Devine dulceață a tăcerii. Și aceeași pâine, din pricina unei simple pete cenușii la liziera unui ocean de grâu, chiar dacă va nutri aceeași lampă, nu va mai da, poate, naștere aceleași flăcări. Esența puterii pâinii se va fi schimbat.

Am luptat pentru a păstra calitatea unei lumini, mai curând decât pentru a salva hrana trupurilor. Am luptat pentru scânteierea deosebită în care e transfigurată pâinea în casele dela noi. Ceea ce mă mișcă mai întâi la această fetiță tainică, e scoarța materială. E o legătură nedefinită între trăsăturile unui chip. E poemul citit pe pagină — și nu pagina.

Ea a simțit că e observată. A ridicat ochii spre mine. Imi pare că mi-a surâs... A fost doar ca o boare ușoară deasupra oglinzii fragile a apelor. Vedenia aceasta mă turbură. Simt, în chip misterios, prezența sufletului deosebit, care e de aici și nu din altă parte. Gust o pace despre care îmi spun: „e pacea domnilor tăcute"...

Am văzut lucind lumina grâului.

Chipul nepoatei e iarăși neted, deasupra fondului său misterios. Fermiera suspină, își rotește privirea în jurul ei și tace. Fermierul, care cugetă la ziua de mâine, se închide în înțelepciunea sa. Sub tăcerea tuturora se află o bogăție lăuntrică asemănătoare averii unui sat — și la fel de amenințată.

O ciudată evidență mă face să mă simt răspunzător de aceste provizii nevăzute. Ies din fermă. Merg cu pași înceți. Duc cu mine această povară, care mi-e mai mult dulce decât apăsătoare, cum ar fi un copil adormit la pieptul meu.

Imi făgăduisem această convorbire cu satul meu. Dar n'am nimic de spus. Sunt asemeni fructului legat de copacul la care mă gândeam acum câteva ceasuri, când neliniștea se potolise. Mă simt pur și simplu legat, de cei din țara mea. Sunt al lor, așa cum ei sunt ai mei. Când fermierul meu a împărțit pâinea, n'a dat nimic. N'a făcut decât să împartă și să schimbe.

In noi a trecut același grâu. Fermierul nu sărăcea. El se îmbogățea: se hrănea cu o pâine mai bună, deoarece fusese schimbată în pâinea unei comunități. Și azi după amiază, când am decolat pentru ei, plecând într'o misiune de război, nu le-am dat nici eu nimic. Noi, cei din Grup, nu le dăm nimic. Suntem doar partea lor de sacrificiu făcut pentru război. Înțeleg de ce Hochedé duce războiul fără cuvinte mari, ca un făurar care bate pe nicovală pentru satul său „ Cine ești? — Sunt făurarul satului". Și făurarul nu-ncetește fericit.

Și dacă sper acum, când ei par să-și piardă nădejdea, tot nu mă deosibesc de ei. Sunt doar partea lor de nădejde. Desigur, am și fost învinși. Totul e în aer. Totul se prăbușește. Dar simt mai departe liniștea unui învingător. Cuvintele sunt oare contradictorii? Puțin îmi pasă de cuvinte. Sunt ca și Pénicot, Hochedé Alias, Gavoille. Nu avem la îndemână nici un limbaj pentru a justifica impresia noastră de victorie. Dar ne simțim răspunzători. Nimeni nu se poate simți, în același timp, răspunzător și desnădăjduit.

Infrângere... Victorie... Nu știu să folosesc bine aceste formule. Există victorii care înalță, altele care moleșesc. Infrângeri care ucid, altele care trezesc. Viața nu poate fi enunțată în știri, ci în mișcări. Singura victorie de care nu mă pot îndoi e aceea care sălășluiește în puterea sămânței. Odată ce e sădită în adâncul ogoarelor negre, ea a și dobândit victoria. Dar trebuie să se scurgă timp pentru a asista la triumful ei în grâu.

In dimineața aceea nu era decât o oștire sfărâmată, o mulțime haotică. Pietrele șantierului nu sunt încurcate talmeș-balmeș decât în aparență, dacă e — pierdut în șantier — măcar un singur om care concepe o catedrală. Nu mă neliniștește soarta nămolului împrăștiat, câtă vreme adăpostește o sămânță. Sămânța îi va usca, pentru a clădi.

Oricine ajunge la contemplație se preface în sămânță. Oricine descoperă un adevăr, trage pe toți de mânecă pentru a li-l arăta. Oricine inventează, își predică numaidecât invenția. Nu știu cum s'ar exprima sau ar acționa un Hochedé. Dar puțin îmi pasă de asta. Va răspândi credința sa liniștită în jurul său. Intrevăd mai bine principiul victoriilor: cel care își asigură un post de îngrijitor de valoare sau de închirietor de scaune în catedrala înălțată, e învins dinainte. Dar oricine poartă o catedrală de înălțat în inima sa, e învingător, înainte de a începe lupta. Victoria e rodul iubirii. Doar iubirea recunoaște chipul care trebuie să fie plămădit. Doar iubirea te îndreaptă spre el. Inteligența nu prețuește decât în slujba iubirii.

Sculptorul e încărcat de povara operei sale: n'are însemnătate dacă nu știe cum o va plămădi. Din dăltuire în dăltuire, din gre-

seală, în greșeală, din contradicție în contradicție, el va merge — prin lutul său — drept spre creație. Nici inteligența, nici judecata, nu sunt creatoare. Dacă sculptorul nu are decât știință și inteligență, mâinile sale vor fi lipsite de geniu.

Ne-am înșelat prea multă vreme asupra rolului inteligenții. Am lăsat deoparte substanța omului. Am crezut că virtuozitatea sufletelor josnice putea ajuta să triumfe cauze nobile, că egoismul abil putea trezi spiritul de sacrificiu, că goliciunea inimii putea, prin discursuri umilate, să întemeieze înfrățirea și dragostea. Am neglijat Ființa. Sămânța de cedru va deveni, vrând, nevrând, tot cedru. Sămânța de mărăcine va deveni mărăcine. De acum înainte voi refuza să mai judec oamenii după formule care să le îndreptățească hotărîrile. Te înșeli prea ușor asupra înțelesului cuvintelor, ca și asupra scopului actelor. Nu știu dacă cel care se îndreaptă spre casă se duce spre o ceartă sau spre dragoste. Mă voi întreba doar: „Ce fel de om e?". Abia atunci voi afla cât cântărește sau încotro se va îndrepta. Până la urmă te îndrepți tot spre ținta de care ești atras.

Sămânța, fascinată de soare, își croiește totdeauna drum prin pământul pietros. Logicianul pur, dacă nici un soare nu-l trage spre el, se înnecă în vălmășeagul problemelor. Imi voi aminti de lecția pe care mi-a dat-o chiar dușmanul meu. Ce direcție trebuie să aleagă coloana blindată pentru a tăia retragerea dușmanului? Nu știe să răspundă la asta. Ce trebue să fie coloana blindată? Trebue să fie apăsarea mării asupra digului. Ce trebuie să faci? Asta. Sau contrariul. Sau altceva. Nu există determinism al viitorului. Ce trebuie să fii? Iată întrebarea într'adevăr esențială, căci doar spiritul face să rodească inteligența. El o face să poarte în ea opera viitoare. Inteligența o va duce la capăt. Ce trebuie să facă omul pentru a crea prima corabie? Formula e mult prea complicată. Până la urmă corabia aceea se va naște din mii de încercări contradictorii. Dar omul acela, ce trebuie să fie oare? Aici dau de rădăcina creației. El trebue să fie negustător sau soldat, căci atunci va fi silit de dragostea de țări depărtate, să dea îndemn tehnicienilor, își va atrage muncitori și într'o bună zi, corabia sa va ieși din șantier. Ce trebuie să faci pentru ca o pădure întreagă să sboare? Ah, e prea greu.... Ce trebue să fii? Trebuie să fii incendiul!

Mâine ne vom cufunda în noapte. Fie ca țara mea să mai fie în picioare când se va face iar ziuă! Ce trebuie să facem pentru a o salva? Cum să enunți o soluție simplă? Necesitățile sunt contradictorii.

Trebuie neapărat salvată moștenirea spirituală, fără de care rasa va fi lipsită de geniul său. Trebuie să fie salvată rasa, căci altfel moștenirea va fi pierdută. Logicienii, în lipsa unui limbaj care să împace ambele căi de salvare, vor fi ispitiți să sacrifice su-

fletul sau trupul. Dar puţin îmi pasă de logicieni. Vreau ca ţara mea să existe — ca spirit şi carne — când va fi iar ziuă. Pentru a acţiona spre binele ţării mele va trebui să trag în fiecare clipă în direcţia aceasta, cu toată puterea dragostei mele. Marea nu poate să nu-şi găsească un loc de trecere, dacă loveşte din toată puterea valurilor.

Mi-e cu neputnţă să am vreo îndoială asupra salvării. Înţeleg mai bine imaginea focului meu pentru orbi. Orbul se îndreaptă spre foc, fiindcă e înnăscută în el nevoia de foc. Focul îl şi stăpâneşte. Orbul caută focul, fiindcă l-a şi găsit. Astfel sculptorul simte în palme creaţia sa în clipa în care plămădeşte lutul. Noi, deasemeni. Noi simţim căldura legăturilor noastre: iată de ce suntem de pe acum învingători.

Comunitatea noastră ne e legată de pe acum de suflet. Desigur, va trebui să o exprimăm pentru a-i strânge pe toţi în jurul ei. Aceasta e efortul conştiinţei şi al limbajului. Dar vom mai trebui deasemeni, pentru a nu pierde nimic din substanţa ei, să ne prefacem surzi faţă de cursele logicilor provizorii, ale şantajelor şi polemicilor. Trebuie ca, mai presus de orice, să nu renegăm nimic din ceea ce suntem.

Şi de aceea, în tăcerea nopţii mele ce se coboară asupra satului, rezimat de un zid, încep, la înapoierea din misiunea mea deasupra Arrasului — şi luminat, îmi pare, de misiunea mea — să-mi impun reguli simple, pe care nu le voi trăda niciodată.

Deoarece sunt unul de-ai lor, nu-mi voi renega niciodată compatrioţii, orice ar face. Nu voi predica nimic împotriva lor în faţa altora.

Dacă îmi va fi cu putinţă să le iau apărarea, îi voi apăra. Dacă mă vor acoperi de ruşine, voi închide această ruşine în inima mea şi voi tăcea. Orice voi gândi despre ei, nu voi sluji niciodată de martor învinuirilor ce li se aduc. Un soţ nu umblă din casă în casă pentru a-şi înştiinţa singur vecinii că soţia sa e o desfrânată. În chipul acesta nu-şi va salva onoarea. Căci soţia sa face parte din familia sa. El nu se poate înnobila înjosind-o. Numai când s'a întors acasă îşi poate revărsa mânia.

Astfel nu mă voi desolidariza de o înfrângere care deseori mă va umili. Aparţin Franţei. Franţa năştea oameni ca Renoir, ca Pascal, ca Pasteur, ca Guillaumet, ca Hochedé! Ea năştea şi incapabili.

Înfrângerea desbină. Înfrângerea desface ceea ce era făcut. În acest lucru pluteşte ameninţarea morţii: nu voi contribui la aceste desbinări, aruncând răspunderea dezastrului asupra compatrio-

ților care gândesc altfel decât mine. Nu se poate dobândi nimic de pe urma acestui proces fără judecător. Toți am fost învinși. Eu am fost învins. Hochedé a fost învins. Hochedé nu aruncă povara înfrângerii decât asupra lui. El își spune: „Eu, Hochedé, eu apărător al Franței, am fost slab. Franța lui Hochedé a fost slabă. Am fost slab în ea și ea a fost slabă în sufletul meu". Hochedé știe prea bine că, dacă se depărtează de ai săi, nu se va slăvi decât pe el. Și din clipa aceea nu va mai fi Hochedé al unei case, al unei familii, al unui Grup, al unei patrii. Nu va mai fi decât Hochedé al unui pustiu.

Dacă primesc să fiu umilit de neamul meu, pot în schimb înrâuri asupra lui. Este al meu, tot așa cum eu sunt al lui. Dar dacă refuz umilința, neamul se va fărâmița, cum va voi, și voi merge singur, plin de glorie, dar mai inutil decât un mort.

Pentru a fi, trebuie mai întâi să-ți iei o sarcină. Și până acum câteva ceasuri eram orb. Eram amar. Dar acum judec mai limpede. Așa cum refuz să mă plâng de ceilalți francezi de când mă simt al Franței, tot astfel nu mai înțeleg de ce s'ar plânge Franța de lume. Fiecare e răspunzător de toți ceilalți. Franța era răspunzătoare de lumea întreagă. Franța ar fi putut oferi lumii măsura comună care ar fi unit-o. Franța ar fi putut sluji lumii drept cheie de boltă. Dacă Franța ar fi avut savoarea Franței, scânteierea Franței, lumea întreagă s'ar fi prefăcut în rezistență, prin Franța. Acum îmi reneg mustrările făcute lumii. Franța se cuvenea să-i slujească drept suflet, dacă-i lipsea un suflet.

Franța ar fi putut strânge lumea în jurul ei. Grupul meu 2/33. s'a oferit ca voluntar pentru războiul din Norvegia, apoi pentru Finlanda. Ce însemnau aceste țări pentru soldații și subofițerii din patria mea? Totdeauna mi s'a părut că, în chip nelămurit, primeau să moară pentru o anumită duioșie față de sărbătorile Crăciunului. Salvarea acelui Mântuitor, pentru lume, li se părea că îndreptățește justificarea vieții lor. Dacă am fi fost Crăciunul lumii, lumea ar fi fost salvată prin noi.

Comunitatea spirituală a oamenilor în lumea aceasta, n'a fost în favoarea noastră. Dar, întemeiând această comunitate a oamenilor din întreaga lume, am fi mântuit lumea și pe noi înșine. N'am izbutit în această misiune. Fiecare e răspunzător pentru toți ceilalți. Fiecare e el singur răspunzător. Fiecare e el singur răspunzător de toți ceilalți. Înțeleg pentru prima dată una din tainele religiei, din care s'a născut civilizația pe care o revendic: „Să porți păcatele oamenilor..." Și fiecare poartă păcatele tuturor oamenilor.

CAPITOLUL XXV

Cine vede în asta o doctrină de oameni slabi? Șeful e acel care ia totul asupra sa. El spune: am fost bătut. Nu spune: soldații mei au fost bătuți. Așa vorbește un adevărat om. Hochedé ar spune: Sunt răspunzător.

Înțeleg sensul umilinții. Ea nu este înjosire de sine. Ea e însăși principiul acțiunii. Dacă, cu gândul de a-mi acorda iertarea, îmi scuz nenorocirile prin fatalitate, înseamnă că mă supun fatalității. Dacă le scuz prin trădare, înseamnă că mă supun trădării. Dar dacă iau asupra mea vina, îmi revendic puterea de om. Pot înrâuri asupra lucrurilor din care fac parte. Sunt partea fundamentală a comunității oamenilor.

Există, deci, cineva în mine împotriva căruia lupt pentru a înălța. A trebuit să fac această călătorie grea, pentru a deosebi astfel în mine, — de bine, de rău — individul împotriva căruia lupt, de omul care se înalță. Nu știu cât prețuiește imaginea care-mi vine în minte, dar îmi spun: individul nu este decât o cale. Doar Omul care o alege are însemnătate.

Nu pot să mă satisfac prin adevăruri și polemică. E zadarnic să-i învinuești pe indivizi. Ei nu sunt decât drumuri și locuri de trecere. Nu pot învinui de înghețarea mitralierelor mele pe funcționarii neglijenți, nici să pun lipsa popoarelor prietene pe seama egoismului lor. Desigur, înfrângerea se exprimă prin prăbușiri individuale. Dar o civilizație îi plămădește pe oameni. Dacă aceea căreia socotesc că-i aparțin e amenințată de slăbiciunile indivizilor, am dreptul să mă întreb de ce nu i-a plămădit altfel.

O civilizație, ca și o religie, se învinuiește singură dacă se plânge de lipsa de entuziasm a credincioșilor săi. Ea trebuie să-i exalteze. Tot astfel, dacă se plânge de ura necredincioșilor, se cuvine ca ea să-i convertească. Iar civilizația mea, care pe vremuri a dat toate dovezile de vitalitate, care și-a înflăcărat apostolii, i-a sfărâmat pe violenți, a eliberat popoare de sclavi, n'a mai știut astăzi nici să exalte, nici să convertească. Dacă doresc să desprind rădăcina cauzelor diferite ale înfrângerii mele, dacă am ambiția de a retrăi, trebuie să regăsesc mai întâi fermentul pe care l-am pierdut.

Căci cu o civilizație e ca și cu grâul. Grâul nutrește omul, dar omul — la rândul său, salvează grâul, a cărui sămânță o pune în hambare. Magazia de sămânță e respectată, din generație de grâu în generație de grâu, ca o moștenire.

Nu mi-e deajuns să știu ce grâu doresc pentru ca el să crească. Dacă vreau să salvez un tip de om — și puterea sa — trebuie să salvez și principiile pe care se bizuie.

Dar, chiar dacă am păstrat imaginea civilizației pe care o revendic, am pierdut regulile care o transportau. In seara aceasta descopăr că vorbele pe care le foloseam nu mai cuprind esențialul. Astfel predicam Democrația, fără să bănuiesc că astfel enunțam calitățile și felul de om, nu doar un ansamblu de reguli, ci un ansamblu de dorințe. Doream ca oamenii să fie înfrățiți, liberi, fericiți. Bineînțeles. Cine nu e de acord? Știam să expun „cum" trebue să fie omul, și nu „cine" trebuie să fie.

Vorbeam fără să precizez cuvintele, despre comunitatea oamenilor. Ca și cum climatul la care făceam aluzie nu ar fi fost rodul unei arhitecturi deosebite. Mi se părea că evocă o evidență firească. Nu există, însă, evidență firească. O trupă fascistă, un târg de sclavi, alcătuiesc și ele comunități de oameni.

In această comunitate de oameni nu mai locuiam ca arhitect. Mă bucuram de pacea, de îngăduința și de bună starea sa. Nu știam nimic despre ea, decât că locuiam în ea. Locuiam în calitate de îngrijitor de odoare sau de închirietor de scaune. Deci, ca un parazit. Deci, ca un învins.

Astfel sunt pasagerii corăbiei. O folosesc, fără să-i dea nimic. La adăpostul saloanelor, pe care le socotesc un cadru absolut, își continuă jocurile Ei nu știu nimic despre munca maeștrilor, sub veșnica lovire a mării. Cu ce drept se vor plânge, dacă furtuna le sfărâmă corabia?

Dacă indivizii s'au ticăloșit, dacă am fost învins, cu ce drept mă voi plânge?

Există o măsură comună a calităților pe care le doresc oamenilor civilizației mele. Există o cheie de boltă a comunității deosebite pe care trebuie să o întemeieze.

Există un principiu din care odinioară s'a născut totul — rădăcini, trunchi, ramuri și fructe. Care e? Era un grăunte puternic și roditor în pământul negru al oamenilor. Doar el mă poate face învingător.

Acum mi se pare că înțeleg multe lucruri în ciudata mea ncapte de țară. Tăcerea e de o tonalitate extraordinară. Cel mai mic sgomot umple tot spațiul, ca un clopot. Nimic nu mi-e străin. Nici acest vaiet al turmei, nici această chemare depărtată, nici acest sgomot de ușă ce se închide. Parcă totul se petrece în mine însumi. Trebuie să mă grăbesc să cuprind înțelesul unui sentiment care poate pieri...

Imi spun: „Tirul acela din Arras..." Tirul a sdrobit o scoarță. Fără îndoială, toată ziua aceasta a pregătit în mine locuința. Nu eram decât un girant arțăgos. Așa-i individul. Dar în locul său a apărut Omul. S'a instalat în locul meu, pur și simplu. A privit

mulțimea aceea învălmășită și a văzut în ea un popor. Poporul său. Omul, măsură comună a acestui popor și a mea.

De aceea, alergând spre Grup, mi se părea că alerg spre un foc mare. Omul privea prin ochii mei. Omul, măsură comună a carnavalilor.

E oare un semn? Sunt atât de pregătit să cred în semne. Astă-seară totul e înțelegere tainică. Orice sgomot mă pătrunde ca un mesaj, în acelaș timp limpede și obscur. Ascult cum un pas liniștit umple noaptea.

— Hei! Bună seară, căpitane...

— Bună seara!

Nu-l cunosc. Am schimbat între noi ca un „ehei" de luntrași, care sboară peste ape, dela o barcă la alta.

Am simțit încăodată impresia unei înrudiri miraculoase. Omul care sălășluește în mine astăseară nu mai sfârșește cu numărătoarea a lor săi. Omul, comună măsură a popoarelor și a raselor...

Acela se întorcea acasă, cu provizia sa de griji, de gânduri și imagini. Cu încărcătura sa, închisă în el. Aș fi putut să intru în vorbă cu el. Pe albeața unui drum de țară, am fi putut schimba câteva amintiri. Astfel își schimbă negutătorii comorile, când li se încrucișează drumurile, la înapoierea din insule.

In civilizația mea cel care se deosibește de mine, departe de a-mi încălca personalitatea, mă îmbogățește. Unitatea noastră se topește mai presus de noi, în Om. Astfel discuțiile noastre de seară, dela Grupul 2/33, departe de a vătăma fraternității noastre, o sprijină, căci nimeni nu dorește să-și audă ecoul, sau să se privească într'o oglindă.

In Om se regăsesc, asemenea unii altora, Francezii din Franța și Norvegienii din Norvegia. Omul îi înnoadă în unitatea sa, tot așa cum desvoltă, fără a se contrazice, obiceiurile lor aparte. Copacul se exprimă, deasemeni, prin crengi care nu se aseamănă la rădăcini. De aceea dacă colo departe, se scriu povești despre zăpadă, dacă în Olanda se cultivă lalele, dacă în Spania se improvizează *flamencos*, ne-am îmbogățit toți în ființa Omului. Poate de asta noi, cei din Grup, am dorit să luptăm pentru Norvegia...

Și iată că mi se pare că ajung la capătul unui lung pelerinaj. Nu descopăr nimic dar, ca la ieșirea din eleșteul somnului, revăd pur și simplu ceea ce nu mai priveam.

Civilizația mea se întemeiază pe cultul Omului prin mijlocirea indivizilor. Ea a căutat, secole dearândul, să arate Omul cum ar fi învățat să deosebești o catedrală prin pietre. Ea a predicat acest Om, care domina individul...

Căci Omul civilizației mele nu se definește pornind dela oameni. Oamenii se definesc prin el. Există în el, ca în orice Ființă, ceva nelămurit de materialele care-l alcătuiesc. O catedrală e cu totul altceva decât suma pietrelor care o alcătuiesc. Ea este geometrie și arhitectură. Nu pietrele o definesc, ci ea îmbogățește pietrele cu propriul ei înțeles. Pietrele acelea sunt înnobilate, fiindcă sunt pietrele unei catedrale. Catedrala absoarbe până și gâlgâielile cele mai schimonosite în Cântarea sa.

Dar, încet, încet, am uitat adevărul meu. Am crezut că Omul rezumă oamenii, așa cum Piatra rezumă pietrele. Am confundat catedrala cu suma pietrelor și moștenirea s'a risipit. Trebuie să reîntronăm Omul. El e esența culturii mele. El e cheia Comunității mele. El e principiul victoriei mele.

CAPITOLUL XXVI

E ușor să întemeiezi ordinea unei societăți pe supunerea tuturora la reguli fixe. E ușor să modelezi un om orb, care să înduce, fără să protesteze, un stăpân sau un Coran. Dar reușita e cu mult mai prețioasă când, pentru a elibera omul îl faci să domnească asupra lui însuși.

Dar ce înseamnă să eliberezi? Dacă eliberez, într'un pustiu, un om care nu simte nimic, ce înseamnă libertatea sa? Nu există decât libertatea „cuiva" care se duce undeva. A-l libera pe acest om, ar însemna să-l înveți setea și să trasezi un drum spre un puț.

Abia atunci i-ar veni în gând actiuni care n'ar mai fi lipsite de înțeles. A elibera o piatră nu înseamnă nimic, câtă vreme nu există punct de atracție. Căci o piatră eliberată, lăsată singură, nu se va duce nicăieri.

Insă civilizația a căutat tocmai să întemeieze relațiile umane pe cultul Omului mai presus de individ, pentru ca atitudinea fiecăruia față de el însuși, sau față de altul să nu mai fie un conformism orb față de obiceiurile furnicarului, ci libera revărsare a iubirii.

Drumul nevăzut al gravității eliberează piatra. Povârnișurile nevăzute ale iubirii îl liberează pe om. Dar civilizația a încercat să facă din fiecare om Ambasadorul aceluiaș principe. Ea l-a socotit pe individ o cale sau un mesaj a unei Ființe mai mari decât el însuși, el a oferit libertății ascensiunii sale direcții magnetizate.

Știu bine care e origina acestui câmp de forțe. Vreme de veacuri civilizația mea a contemplat pe Dumnezeu prin oameni. Omul a fost creat după chipul Domnului. Dumnezeu era respectat în oameni. Oamenii erau frați întru Dumnezeu. Această răsfrângere a Dumnezeirii asupra sa dăruia fiecărui om o demnitate ce nu-i putea fi înstrăinată. Relațiile omului cu Dumnezeu stabileau

în chip limpede datoriile fiecăruia față de el însuși, sau de alții.

Civilizația mea e moștenitoarea valorilor creștine. Voi cugeta asupra construcției catedralei, pentru a înțelege mai bine arhitectura ei

Contemplarea lui Dumnezeu îi topea pe toți oamenii în aceeași egalitate, fiind egali întru Domnul. Și această egalitate avea un înțeles limpede. Căci nu poți fi egal decât întru ceva. Soldatul și căpitanul sunt egali în sânul națiunii. Egalitatea nu mai e decât un cuvânt gol de sens, dacă nu e nimic care să înnoade această egalitate.

Înțeleg limpede de ce această egalitate, care era egalitatea drepturilor lui Dumnezeu prin mijlocirea indivizilor, nu-ți îngăduia să limitezi ascensiunea unui individ: Dumnezeu se putea hotărî să-l ia pe oricare drept calea sa. Dar, cum era vorba și de egalitatea drepturilor lui Dumnezeu „asupra" indivizilor, înțeleg de ce indivizii — oricine ar fi fost ei — erau supuși acelorași datorii și aceluiași respect față de legi. Implinind voința divină, erau egali în drepturile lor. Slujindu-L, erau egali în îndatoririle lor.

Înțeleg de ce o egalitate stabilită întru Dumnezeu nu aducea după ea nici contrazicere, nici dezordine. Demagogia pătrunde când, în lipsa unei măsuri comune, principiul egalității e înjosit la nivelul principiului identității. Atunci soldatul refuză să-și salute căpitanul, căci salutându-l, ar cinsti un individ, iar nu Națiunea.

Civilizația mea, moștenindu-L pe Dumnezeu, a făcut ca oamenii să fie egali în Om.

Înțeleg origina respectului reciproc al oamenilor. Savantul datora respect chiar îngrijitorului cămării de provizii, căci prin aceasta îl respecta pe Dumnezeu, al cărui ambasador era și îngrijitorul cămării. Oricare ar fi fost valoarea unuia și mediocritatea celuilalt, niciun om nu putea pretinde să-l facă pe altul robul său. Nu umilești pe un Ambasador. Dar acest respect al omului nu aducea o prosternare degradantă în fața mediocrității individului, în fața prostiei sau a ignoranței, fiindcă mai întâi era cinstită această calitate de Ambasador al lui Dumnezeu. Astfel, dragostea de Dumnezeu întemeia între oameni relații nobile, afacerile se tratau dela Ambasador la Ambasador, mai presus de calitatea de indivizi.

Civilizația mea, moștenind pe Dumnezeu, a întemeiat respectul omului în indivizi.

Înțeleg origina fraternității oamenilor. Oamenii erau frați întru Domnul. Nu poți fi înfrățit decât de ceva. Dacă nu există nici

care să-i unească, oamenii sunt suprapuși, și nu legați. Nu poți fi doar frate pur și simplu. Camarazii mei și cu mine suntem frați „întru" Grupul 2/33. Francezii „întru" Franța.

Civilizația mea, moștenind pe Dumnezeu, a făcut pe oameni frați întru Om.

Înțeleg sensul îndatoririlor de caritate care mi se propăvăduiau. Caritatea slujea Domnului prin indivizi. Ea era datorată Domnului, oricât de mediocrii erau indivizii. Această caritate nu-l umilia pe beneficiarul ei, nici nu-l fereca în lanțurile recunoștinței, căci darul nu-i era adresat lui, ci Domnului. Dimpotrivă, împlinirea acestei caritați nu era niciodată un omagiu adus mediocrității, prostiei sau ignoranței. Doctorul trebuia să-și primejduiască viața dând îngrijire ciumatului celui mai de rând.

El slujea Domnului. Nu era scăzut în ochii nimănui de noaptea albă petrecută la căpătâiul unui hoț.

Civilizația mea, moștenitoarea Domnului, a făcut astfel din caritate un dar adus omului, prin mijlocirea individului.

Înțeleg sensul adânc al Umilinții pretinse individului. Ea nu-l înjosea deloc. Îl înălța. Îl lumina asupra rolului său de Ambasador. Așa cum îl obliga să-l respecte pe Dumnezeu prin altcineva, tot astfel îl obligă să se respecte singur, să devină trimis al Domnului, în drum spre Dumnezeu. Ea îi impunea să se uite, pentru a căpăta un suflet mai mare, căci dacă individul dă prea multă însemnătate persoanei sale, drumul se preface numaidecât în zid.

Civilizația mea, moștenitoarea Domnului, a predicat deasemeni și respectul de sine, adică respectul față de Om prin el însuși

Înțeleg, în sfârșit, de ce iubirea de Dumnezeu a stabilit răspunderile reciproce ale oamenilor și le-a impus Speranța ca o virtute. Fiindcă ea făcea din fiecare Ambasadorul aceluiași Dumnezeu în mâinile fiecăruia se afla mântuirea tuturora. Nimeni nu avea drept de a desnădăjdui, fiind trimisul unei Ființe mai mari decât el. Desnădejdea era renegarea divinității însăși. Datoria de a avea Speranță ar fi putut să fie definită astfel: „Te crezi oare atât de însemnat? Câtă trufie în desnădejdea ta!".

Civilizația mea, moștenitoarea Domnului, a făcut din fiecare un răspunzător de toți ceilalți oameni și pe toți oamenii răspunzători de fiecare. Un individ trebuie să se jertfească pentru salvarea unei colectivități, dar aici nu-i vorba de o aritmetică neghioabă. E vorba de respectul față de Om prin individ.

Într'adevăr, măreția civilizației mele e înfățișată de faptul că o sută de mineri trebuie să-și riște viața pentru salvarea unui singur miner îngropat de viu. Ei salvează Omul.

Înțeleg limpede, în această lumină nouă, înțelesul libertății. Ea e libertatea de creștere a unui copac în câmpul de forță al unui grăunte. Ea e climatul ascensiunii Omului. Ea e asemenea unui vânt prielnic. Doar mulțumită vântului sunt libere corăbiile cu pânze, în largul mării.

Un om astfel clădit ar stăpâni puterea unui copac. Câtă întindere nu ar acoperi cu rădăcinile sale! Câtă plămadă umană nu ar absorbi pentru a o înălța spre soare!

CAPITOLUL XXVII.

Dar am stricat totul. Am risipit moștenirea. Am lăsat să putrezească noțiunea de Om.

Pentru a salva acest cult al unui Principe contemplat prin indivizi, și aleasa calitate a legăturilor omenești pe care le întemeia acest cult, civilizația mea a cheltuit, totuși, o energie și un geniu foarte însemnate. Toate eforturile Umanismului au tins doar spre această țintă. Umanismul și-a dat, drept misiune exclusivă, de a lumina și a perpetua întâietatea Omului asupra Individului. Umanismul a propovăduit Omul.

Dar când e vorba de vorbit despre Om, limbajul devine stânjenitor. Omul se deosibește de oameni. Nu spui nimic esențial despre catedrală, dacă nu vorbești decât de pietre. Nu spui nimic esențial despre Om, dacă încerci să-l definești prin calitățile de om. Umanismul a lucrat astfel într'o direcție, barată dinainte. El a căutat să cuprindă noțiunea de Om printr'o argumentație logică și morală și să-l introducă, astfel, în conștiințe.

Nicio explicație verbală nu poate înlocui contemplarea. Unitatea Ființei nu poate fi purtată de cuvinte. Dacă aș dori să învăț pe niște oameni, a căror civilizație n'ar cunoaște aceste noțiuni, iubirea de patrie sau de pioșie, n'aș avea la îndemână niciun argument pentru a-i impresiona. Ogoarele, pășunile și cirezile alcătuiesc o moșie. Fiecare, în parte, și toate laolaltă, au rolul de a

îmbogăți. Totuși, există în această moșie, ceva care scapă analizei materialelor, fiindcă se găsesc proprietari care de dragul moșiei lor s'ar ruina, spre a o salva. Dimpotrivă, acest „ceva" înnobilează, cu o calitate deosebită, materialele. Ele devin cirezile unei moșii, ogoarele unei moșii...

Astfel, devii omul unei patrii, al unei meserii, al unei civilizații, al unei religii. Dar, pentru a aparține unor asemenea Ființe, trebuie mai întâi să le creiezi în tine însuți. Și acolo unde nu există sentimentul patriei, nici un limbaj nu-l va aduce. Nu creiez în tine Ființa din care pretinzi că faci parte decât prin acte. O Ființă nu e din împărăția limbajului, ci e supusă celei a faptelor. Umanismul nostru a neglijat faptele. El nu a izbândit în încercarea sa.

Actul esențial aci a primit un nume. E jertfa.

Jertfa nu înseamnă nici amputare, nici ispășire. E prin esență un act. E o dăruire a ta însuți, făcută Ființei căreia socotești că-i aparții. Doar acel va înțelege ce e o moșie, care îl va fi jertfit o parte din el însuși, care va fi luptat ca să o salveze și va fi trudit ca să o înfrumusețeze. Atunci îl va cuprinde și iubirea de moșie. O moșie nu e doar suma intereselor, aceasta e greșeala. E suma darurilor.

Câtă vreme civilizația mea se bizuia pe Dumnezeu, ea a salvat această noțiune a sacrificiului, care întemeia pe Dumnezeu în inima omului. Umanismul a neglijat rolul esențial al sacrificiului. El a pretins să conducă pe Om prin cuvinte, și nu prin acte.

El nu mai dispunea, pentru a salva viziunea Omului prin Oameni, decât de însăși acest cuvânt, înfrumusețat de o majusculă. Riscam să alunecăm pe un povârniș primejdios și să confundăm într'o bună zi, Omul cu simbolul mediei sau ansamblului oamenilor. Riscam să confundăm catedrala cu suma pietrelor.

Și, încet, încet, am pierdut moștenirea. In loc să afirmăm drepturile Omului prin indivizi, am început să vorbim de drepturile Colectivității. Am văzut cum pătrunde pe nesimțite o morală a colectivului care neglijează Omul. Această morală va explica în chip limpede de ce individul trebuie să se sacrifice Comunității. Ea nu va mai explica — fără artificii de limbaj — de ce o Comunitate trebuie să se sacrifice pentru un singur om. De ce este echitabil ca o mie să moară pentru a elibera pe un singur om din închisoarea nedreptății. Ne mai amintim încă de asta, dar încet, încet o uităm. Și, totuși, în acest principiu — care ne deosibește atât de mult de furnicar — rezidă în primul rând măreția noastră.

Am alunecat — în lipsa unei metode eficace — de la Omenire, care se sprijinea pe Om, spre acest furnicar, care se bizuie pe suma indivizilor.

Ce aveam noi de opus religiilor Statului sau ale Massei ? Ce

a devenit marea noastră imagină a Omului născut din Dumnezeu? Abia dacă mai putea fi recunoscută, într'un vocabular, care se golise de substanța sa.

Încet, încet, uitând de Om, ne-am mărginit morala la problemele individului. Am pretins fiecăruia să nu încalce drepturile altui individ. Fiecărei pietre să nu nedreptățească o altă piatră. Și, desigur, nu se pot nedreptăți, câtă vreme zac învălmășite pe un câmp. Dar ele nedreptățesc catedrala pe care ar fi întemeiat-o și care, la rândul ei, ar fi întemeiat propriul lor interes.

Am propovăduit mai departe egalitatea oamenilor. Dar, uitând de Om, n'am mai înțeles nimic din ce vorbeam. Nestiind pe ce să întemeiăm egalitatea, am făcut din ea o afirmație vagă, de care n'am mai știut să ne slujim. Cum să definești Egalitatea pe planul indivizilor, între înțelept și brută, între nătâng și geniu? Egalitatea, pe planul materialelor, cere — dacă pretindem să definim și să realizăm — să ocupe toți un loc identic și să joace același rol. Ceea ce e absurd. Principiul Egalității e diformat atunci în principiul Identității.

Am propovăduit mai departe Libertatea oamenilor. Dar uitând de Om, ne-am definit Libertatea drept o îngăduință nelămurită, limitată numai de răul pricinuit altcuiva. Ceea ce e lipsit de înțeles, căci nu există niciun act care să nu oblige și pe altcineva. Dacă, fiind soldat, mă mutilez, sunt împușcat. Nu există individ singur. Cine se retrage în el însuși, nedreptățește o comunitate. Cine e trist, îi întristează și pe ceilalți.

N'am mai știut să ne slujim, fără contradicții de neînlăturat, de dreptul nostru la o libertate astfel înțeleasă. Nestiind să definim în care caz era valabil dreptul nostru și când nu mai era valabil, am închis ochii cu ipocrizie — pentru a salva un principiu obscur — asupra piedicilor nenumărate pe care, în mod necesar, orice societate le aducea libertății noastre.

Cât despre Caritate, nici n'am mai îndrăznit să o propovăduim. Într'adevăr, odinioară sacrificiul care întemeiază Ființele lua numele de Caritate când îl cinstea pe Dumnezeu prin mijlocirea chipului său omenesc. Prin mijlocirea individului ne dăruiam lui Dumnezeu, sau Omului. Dar uitând de Dumnezeu și de Om, nu mai dăruiam decât individului. Din clipa aceea Caritatea lua deseori înfățișare de acțiune ce nu poate fi primită. Societatea, și nu dispoziția unui individ, trebuie să asigure echitatea în împărțirea bunurilor. Demnitatea individului cere ca el să nu fie adus în stare de vasalitate de dărniciile altuia. Ar fi paradoxal să-i vezi pe posesorii de bunuri revendicând, pe lângă posesiunea lor, și recunoștința celor care nu au nimic.

Dar, mai presus de orice, caritatea noastră greşit înţeleasă s îndrepta împotriva ţintei sale. Întemeiată numai pe impulsul d**e a fi milostiv faţă de indivizi, ea nu ne îngăduie nicio pedeapsă** educativă. În timp ce adevărata Caritate, mind împlinirea unu**i cult închinat Omului, mai presus de individ, impunea să lupţi** împotriva individului pentru a face să crească în el Omul.

Astfel am pierdut Omul, Şi pierzând Omul, am făcut să piară însăşi căldura acelei fraternităţi pe care o propovăduia civilizaţia noastră — fiindcă eşti frate întru ceva, şi nu frate pur şi simplu. Împărteala nu asigură înfrăţirea. Ea se încheagă numai prin jertfă. Ea se încheagă în dăruirea comună către ceva mai cuprinzător decât tine. Dar, confundând cu o micşorare nerodnică această rădăcină a oricărei existenţe veritabile, am făcut ca înfrăţirea noastră să nu mai fie decât o îngăduinţă reciprocă.

Am încetat de a mai dărui. Dar, dacă pretind să-mi dau doar mie însumi, nu primesc nimic, fiindcă nu clădesc nimic din care să fac parte, şi deci nu sunt nimic. Dacă apoi mi se pretinde să mor pentru interese, voi refuza să mor. Interesul porunceşte mai întâi să trăieşti. Care e avântul de iubire care va răscumpăra moartea mea ? Poţi muri pentru o casă. Dar nu pentru obiecte şi ziduri. Poţi muri pentru o catedrală. Nu mori pentru pietre. Mori pentru un popor. Nu pentru o mulţime. Mor din iubire faţă de Om, dacă e cheia de boltă a unei Comunităţi. Mori doar pentru ceea ce socoteşti că dă preţ vieţii.

Vocabularul nostru părea aproape neatins, dar cuvintele noastre, care se goliseră de substanţă reală — ne duceau — dacă pretindeam să le folosim — spre contradicţii fără soluţii. Eram siliţi să închidem ochii asupra acestor neînţelegeri.

Eram siliţi, deoarece nu ştiam să clădim, să lăsăm pietrele grămadă pe câmp şi să vorbim de Colectivitate cu prudenţă, fără să îndrăznim prea mult să precizăm despre ce vorbeam, căci de fapt nu vorbeam de nimic. Colectivitate este un cuvânt lipsit de înţeles, câtă vreme Colectivitatea nu se încheagă în ceva. O sumă nu este o Fiinţă.

Dacă Societatea noastră putea să mai pară încă de dorit, dacă Omul mai păstra un oarecare prestigiu în sânul ei, asta se întâmpla în măsura în care civilizaţia noastră adevărată — pe care o trădam prin ignoranţa noastră — mai arunca asupra noastră scânteierea sa condamnată şi ne salva chiar împotriva voinţei noastre.

Cum ar fi putut înţelege adversarii noştri ceea ce nici noi nu

mai înțelegeam? Nu au văzut din noi decât pietrele acelea îngrămădite în dezordine. Au încercat să redea un sens unei Colectivități, pe care nu mai știam să o definim, deoarece nu ne mai aminteam de Om.

Unii au mers, din prima dată, cu voioșie, până la concluziile cele mai absurde ale logicii. Din această colecție ei au făcut o colecție absolută. Pietrele trebuie să fie identice pietrelor. Și fiecare piatră domnește singură asupra sa însăși. Anarhia își amintește de cultul Omului, dar îl aplică, cu asprime, individului. Și contradicțiile care se nasc din această asprime sunt mai rele decât ale noastre.

Alții au adunat aceste pietre risipite talmeș-balmeș peste câmp. Ei au propovăduit drepturile Massei. Formula nu mulțumește. Căci dacă e, desigur, de nesuferit ca un singur om să tiranizeze o Massă, e tot atât de nesuferit ca Massa să sdrobească pe un singur om.

Alții au pus mâna pe aceste pietre fără putere și din suma lor au făcut un Stat. Statul e tot expresia unei sume. El e puterea Colectivității încredințată mâinilor unui individ. E domnia unei pietre, care se pretinde identică celorlalte, asupra ansamblului pietrelor. Acest Stat propovăduiește, în chip limpede, o morală a Colectivului pe care o refuzăm încă, dar spre care ne îndreptăm chiar noi, încet, încet, fiindcă nu ne putem aminti de Om.

Acești credincioși ai noii religii se vor opune ca mai mulți mineri să-și riște viața pentru salvarea unui singur miner îngropat de viu. Căci atunci e atinsă grămada de pietre. Binele Comunității îl vor studia în aritmetică — și aritmetica îi va cârmui. Ei vor pierde creșterea care tinde spre propria ta depășire. De aceea vor urî ceea ce se deosibește de ei, fiindcă nu vor avea în ce să se cufunde împreună, deasupra lor înșăși. Orice obicei, orice rasă, orice gândire străină va deveni o jignire pentru ei. Nu vor mai avea puterea de a absorbi, căci pentru a preface Omul din tine trebuie, nu să-l amputezi, ci să-l exprimi față de el însuși, să oferi o țintă aspirațiilor sale și un teritoriu energiilor lui. A prefface înseamnă totdeauna a elibera. Catedrala poate absorbi pietrele, care capătă un înțeles în cadrul ei. Dar grămada de pietre nu absoarbe nimic și, nefiind în măsură să absoarbă, sdrobește. Astfel se petrec lucrurile — dar a cui e vina?

Nu mai mă mir că grămada de pietre, care cântărește mai mult, a triumfat asupra pietrelor împrăștiate.

Totuși, eu sunt cel mai puternic.

Eu sunt cel mai puternic, dacă mă regăsesc. Dacă Umanismul nostru reîntronează Omul. Dacă știm să ne întemeiem Comunita-

tea şi dacă, pentru a o întemeia, folosim singura unealtă eficace sacrificiul. Comunitatea noastră, aşa cum o clădise civilizaţia noastră, nu mai era nici ea suma intereselor noastre — era suma darurilor noastre.

Sunt cel mai puternic, fiindcă arborele e mai puternic decât materiile solului. El le trage prin rădăcinile sale. Le preface în copac. Eu sunt cel mai puternic, fiindcă civilizaţia mea e singura care are puterea de a închega în unitatea ei — fără a le mutila — deosebirile individuale. Ea înviorează isvorul forţei sale, chiar când seacă din ei.

Am pretins, în ceasul plecării, să primesc înainte de a dărui. Pretenţia mea era deşartă. Aci se petrecea acelaşi lucru, ca şi cu trista lecţie de gramatică. Trebuie să dăruieşti, înainte de a primi şi să clădeşti, înainte de a locui.

Am întemeiat dragostea pentru ai mei pe această dăruire a sângelui, aşa cum o mamă îşi întemeiază iubirea pe dăruirea laptelui. Aceasta e taina. Trebuie să începi prin sacrificiu pentru a da naştere iubirii. Iubirea poate apoi să pretindă şi alte sacrificii şi să le folosească la toate victoriile sale. Omul trebuie să facă totdeauna primii paşi. Trebuie să se nască, înainte de a exista.

M'am întors din misiunea mea dând naştere înrudirii cu mica fermieră. Surâsul ei mi-a fost limpede, şi prin el am întrezărit satul meu. Prin satul meu, celelalte ţinuturi. Căci aparţin unei civilizaţii care şi-a ales drept cheie de boltă Omul. Fac parte din Grupul 2/33, care dorea să lupte pentru Norvegia.

Se poate ca Alias să mă însărcineze mâine cu altă misiune. Azi m'am îmbrăcat pentru a sluji unui Dumnezeu faţă de care eram orb. Tirul de deasupra Arrasului a sfărîmat scoarţa şi am văzut. Toţi cei din ţara mea au văzut deasemeni. Dacă decolez, deci, mâine, în zori, voi ştii pentru ce lupt încă.

Dar doresc să-mi amintesc de ceea ce am văzut. Am nevoie de un Crez simplu pentru a-mi aminti.

Voi lupta pentru victoria Omului asupra individului — pentru victoria universalului asupra particularului.

Cred că acest cult al Universalului înalţă şi închegă bogăţiile particulare şi întemeiază singura ordine adevărată: cea a vieţii. Un copac e în ordine, deşi rădăcinile sale se deosibesc de ramuri.

Cred că nu poate aduce decât moartea cultul particularului — căci întemeiază ordinea pe asemănare. El confundă unitatea Fiinţei cu identitatea părţilor. Şi pustieşte catedrala pentru a înşira pietrele. Voi lupta, deci, împotriva oricui va încerca să impună un

obicei anumit altor obiceiuri, un popor anumit altor popoare, o rasă anumită altor rase, un gând anumit altor gânduri.

Cred că supremația Omului întemeiază singura Egalitate și singura Libertate care au vreun înțeles. Cred în egalitatea drepturilor Omului în fiecare individ. Și cred că singura Libertate e aceea a înălțării Omului. Egalitate nu e Identitate. Libertatea nu înseamnă exaltarea individului împotriva Omului. Voi lupta contra oricui va pretinde să aservească unui individ — sau unei masse de indivizi — libertatea Omului.

Cred că civilizația mea socotește drept Caritate sacrificiul consimțit către Om, pentru a întrona domnia sa. Caritatea e un dar făcut omului, prin mijlocirea mediocrității individului. Ea pune bazele Omului. Voi lupta împotriva oricui va pretinde că această caritate cinstește mediocritatea și, renegând Omul, va încătușa astfel individul într'o mediocritate definitivă.

Voi lupta pentru Om. Impotriva dușmanilor săi. Dar și împotriva mea însăși.

CAPITOLUL XXVIII.

M'am întâlnit cu camarazii. Trebuia să ne adunăm toți pe la miezul nopții, pentru a primi ordine. Grupului 2/33 îi e somn.

Flacăra marelui foc s'a prefăcut în jaratec. Grupul pare că mai rezistă încă, dar asta-i doar o iluzie... Hochedé își cercetează cu tristețe faimosul său cronometru. Pénicot, ghemuit într'un colț, cu privirea pierdută și picioarele atârnându-i, se bosumflă ca un copil care-i gata să plângă. Azambre se clatină, cu ochii asupra unei cărți. Comandantul, singurul mai plin de viață — dar de o paloare ce te sperie — cu niște hârtii în mână, sub o lampă, discută în șoaptă cu Geley. „Discută" e de altfel doar o imagină. Comandantul vorbește și Geley se cramponează de expresia sa „Da, desigur". Se agață tot mai strâns de frazele comandantului, ca omul care se înnecă, de gâtul înnotătorului. Dacă aș fi în locul lui Alias, aș spune, fără să schimb tonul: „Căpitane Geley, vei fi împușcat în zori...". Și aș aștepta răspunsul.

Grupul n'a dormit de trei zile și se ține pe picioare, ca un castel de cărți de joc.

Comandantul se ridică, se duce spre Lacordaire și-l trezește dintr'un vis, în care poate că Lacordaire mă bătea la șah:

— Lacordaire... vei pleca la răsăritul soarelui. Misiune: sbor ras cu pământul.

— Bine, domnule comandant.

— Ar trebui să dormi...

— Da, domnule comandant.

Lacordaire se așează iar. Comandantul iese, trăgându-l pe Geley după el, ca un pește mort la capătul unei undițe. Fără îndoială că au trecut nu trei zile, ci o săptămână, de când Geley nu s'a mai culcat. Ca și Alias, nu numai că și-a îndeplinit misiunile, dar a purtat pe umeri răspunderea Grupului. Rezistența omenească are margini. Geley le-a depășit pe ale sale. Totuși, iată-i că ies amândoi, înnotătorul și înnecatul lui, în căutarea unor ordine fantomă.

Vezin, vine spre mine, bănuitor, — Vezin care și el doarme de-a'n picioare, ca un somnambul:

— Dormi ?

— Eu...

Mi-am rezemat ceafa de spătarul unui fotoliu, căci am descoperit un fotoliu. Tocmai ațineam și eu, dar glasul lui Vezin mă chinuiește:

— Asta o să se sfârșească prost !

Asta o să se sfârșească prost... Interdicție anticipată... O să se sfârșească prost...

— Dormi !

— Eu... nu.... ce o să sfârșească prost ?

— Războiul.

Astaî chiar ceva nou ! Mă cufund iar în somn. Răspund în sfârșit nelămurit:

— ...care război ?

— Cum „care război" !

Conversația asta nu va ajunge prea departe. Ah ! Paula, dacă ar exista guvernantele tiroleze pentru Grupurile Aeriene, Grupul 1/33 — în întregime — ar fi de mult la culcare!

Comandantul intră ca o furtună pe ușă :

— S'a hotărît. Ne mutăm.

Îndărătul lui stă Geley, foarte treaz. Va amâna pe mâine răspunsurile sale: „Da, desigur". Va împrumuta și astănoapte, pentru corvezi istovitoare, din rezervele pe care nici el însuși nu știe să le are.

Noi ne ridicăm. Spunem: „A... bine...". Ce-am putea spune?

Nu vom spune nimic. Vom asigura îndeplinirea mutării. Doar Lacordaire va aștepta până în zori ca să decoleze, spre a-și împlini misiunea. Va veni direct la noua bază, dacă se va mai întoarce.

Nici mâine nu vom spune nimic. Mâine, pentru martorii din afară, vom fi niște învinși. Învinșii trebuie să tacă. Ca și sămânța.

SFARȘIT

Imprimeriile „STANDARD GRAPHICA" București, Str. Pitagora Nr. 16—18